

JOURNAL OF INTERNATIONAL APPLIED ECONOMICS AND ADMINISTRATION RESEARCH

ULUSLARARASI UYGULAMALI EKONOMİ VE YÖNETİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

E-ISSN : 2757-587X

Cilt | Volume :VII

Sayı | Issue : I

Yıl | Year : 2026

Journal of

**International Applied Economics and
Administration Research**

Open Access Refereed E-Journal ISSN:2757-5713

**Publication Date 25-30 JUNE 2026
Volume / Issue 7/1**

GENERIC

**Disciplines: Economics and Administration & Other Disciplines in Social Sciences
Frequency: June, December**

Journal of International Applied Economics and Administration Research (JOINAPEAR) is a INTERNATIONAL and REFEREED e-journal. JOINAPEAR is social science journal. You can send posts by new member record via the journal web page, and take a part in broadcast and arbitration committees. We would like to express our honor to work with you, our esteemed academics.

JOINAPEAR publishes original scientific articles, symposium and scientific study outputs. Furthermore, symposium reports can be published, if not published anywhere. However, authors are responsible for any obstacles for their works. JOINAPEAR has the intellectual property rights of any published material.

Anything published in the journal can not be published in anywhere except from the ones which has the permission of the journal. Any judicial, economic and ethical responsibility of the published materials are under the authors' responsibility. JOINAPEAR will not accept any responsibility.

Editors

Professor Dr Burcu KILINÇ SAVRUL (Editor in Chief - Macroeconomics and Political Economy Field Editor)
Associate Professor Rüya ATAKLI YAVUZ (Assistant Editor - History of Economic Thought, Development Economics and Human-Economic Geography Field Editor)
Associate Professor Hasan AZAZİ (Assistant Editor - Economic History and Labor Economics Field Editor)
Professor Dr Meliha ENER (International Economics and European Union Field Editor)
Professor Dr Cüneyt KILIÇ (Microeconomics Field Editor)
Professor Dr Feyza BALAN (Econometrics Field Editor)
Assistant Professor Mustafa TORUN (Finance Area Editor)

JOURNAL ADMINISTRATION	
Professor Dr Meliha ENER	Canakkale Onsekiz Mart University
Professor Dr Burcu KILINÇ SAVRUL	Canakkale Onsekiz Mart University
Professor Dr Cüneyt KILIÇ	Canakkale Onsekiz Mart University
Professor Dr Feyza BALAN	Canakkale Onsekiz Mart University
Associate Professor Rüya ATAKLI YAVUZ	Canakkale Onsekiz Mart University
Associate Professor Hasan AZAZİ	Canakkale Onsekiz Mart University
Assistant Professor Mustafa TORUN	Canakkale Onsekiz Mart University
Dr Doruk DERELİ	Canakkale Onsekiz Mart University
Dr Gülistan CAN	Canakkale Onsekiz Mart University
Research Assistant Bedirhan KALE	Canakkale Onsekiz Mart University
EDITORIAL AND CONSULTATIVE COMMITTEE	
BJELIC Predrag	University of Belgrade
DAN GAVRILETEA Marius	Babeş-Bolyai Universty
DIACONU Laura	Alexandro Loan Cuza University of Lasi
REMEIKIENE Rita	MykalosRomeris University
KARATAS OZKAN Mine	University of Southampton
SHAHNAZ Ibrahim	University of Southampton
TİNKER Vanessa	Collegium Civitas
FURNHAM Adrian	London's Global University
POLOUCEK Stanislav	Silesian University
ISLAM Asad Khan	İbn Haldun University
NAWAZ S.M.Naeem	Director (Fiscal) in Finance Division, Government of Pakistan
MURAT Sedat	Istanbul University
AKÇAN Ahmet Tayfur	Necmettin Erbakan University
AKDEMİR Ali	Istanbul Arel University
AYDIN Ahmet	Bandirma Onyedi Eylul University
AYDIN Erdal	Canakkale Onsekiz Mart University
BACAK Bünyamin	Canakkale Onsekiz Mart University
BALAN Feyza	Canakkale Onsekiz Mart University
BAYAR Yılmaz	Usak University
DARICI Burak	Bandirma Onyedi Eylul University
ENER Meliha	Canakkale Onsekiz Mart University
EROGLU Filiz	Canakkale Onsekiz Mart University
GORUN Mustafa	Canakkale Onsekiz Mart University
İNCEKARA Ahmet	Istanbul University
KARATAS OZKAN Mine	University of Southampton
KAYA Ibrahim	Istanbul University
KILIÇ Cüneyt	Canakkale Onsekiz Mart University
KILINÇ SAVRUL Burcu	Canakkale Onsekiz Mart University
KURT Ünzüle	Canakkale Onsekiz Mart University
ÖZEKİCİOĞLU Halil	Cumhuriyet University
http://uueyad.dergi.comu.edu.tr	Journal of International Applied Economics and Administration Research (JOINAPEAR) Uluslararası Uygulamalı Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi
uueyadcomu@gmail.com	

ÖZCAN Burcu	Firat University
POLAT KANYILMAZ Ebru	Canakkale Onsekiz Mart University
SAVRUL Mesut	Canakkale Onsekiz Mart University
SHAHNAZ Ibrahim	University of Southampton
ŞAHİN Levent	Istanbul University
TOPKAYA Özgür	Canakkale Onsekiz Mart University
TORUN Mustafa	Canakkale Onsekiz Mart University
TİNKER Vanessa	Collegium Civitas
TUNALI Halil	Istanbul University
UĞUR Suat	Canakkale Onsekiz Mart University
YAVUZ ATAKLI Rüya	Canakkale Onsekiz Mart University
YELKİKALAN Nazan	Canakkale Onsekiz Mart University
YİĞİT Yusuf	Canakkale Onsekiz Mart University

REFEREES COMMITTEE

AKÇAKAYA Murat	Gazi University
AKÇAN Ahmet Tayfur	Necmettin Erbakan University
AKDEMİR Ali	Istanbul Arel University
AKYILDIZ Murat	Canakkale Onsekiz Mart University
ALBAYRAK Barış	Canakkale Onsekiz Mart University
ALTINDAG Erkut	Beykent University
ALTUNTAŞ Gültekin	Istanbul University
ARSLAN Hasan	Canakkale Onsekiz Mart University
ATMACA Metin	Canakkale Onsekiz Mart University
AYDIN Erdal	Canakkale Onsekiz Mart University
AYDIN Murat	Canakkale Onsekiz Mart University
AYDIN Ahmet	Bandirma Onyedi Eylül University
AYDOĞAN Kürşat	Bilkent University
AYKANAT Zafer	Ardahan University
AYTAÇ Serpil	Uludag University
BABA Gürol	Ankara University
BACAK Bünyamin	Canakkale Onsekiz Mart University
BALAN Feyza	Canakkale Onsekiz Mart University
BALTACIOĞLU Tunçdan	Izmir University of Economics
BAYAR Yılmaz	Uşak University
BILGIÇ B. Sadi	Ipek University
BİLGE HURİYET	Celal Bayar University
BOZKURT Öznur	Düzce University
CAN Özge	Yasar University
ÇAM Handan	Gümüşhane University
ÇAVUŞOĞLU Mehmet	Canakkale Onsekiz Mart University
ÇETİN Tamer	Istanbul University
ÇETİNDAMAR Dilek	Sabancı University
ÇETİNKAYA BOZKURT Özlem	Mehmet Akif Ersoy University

ÇITAK Levent	Erciyes University
CINGOZ Ayşe	Nevsehir University
ÇULHA Osman	Adnan Menderes University
DARICI Burak	Bandirma Onyedi Eylul University
DAVES Glenn	James Cook University
DEMIRELI Erhan	Dokuz Eylul University
DOGAN Ozlem I.	Dokuz Eylul University
DURAK Ibrahim	Pamukkale University
DURAN Cengiz	Dumluinar University
ELAGOZ Ismail	Canakkale Onsekiz Mart University
ENER Meliha	Canakkale Onsekiz Mart University
ERDEM Ferda	Akdeniz University
ERGIN Hüseyin	Dumlupinar University
EROGLU Umut	Canakkale Onsekiz Mart University
EROGLU Filiz	Canakkale Onsekiz Mart University
ERYILMAZ Mehmet	UludagUniversity
FEDAI Cemal	Kirikkale University
FURNHAM Adrian	London's Global University
GAVCAR Erdoğan	Mugla University
GOK Osman	Yasar University
GOKTEPE Ahmet Orkun	Canakkale Onsekiz Mart University
GORUN Mustafa	Canakkale Onsekiz Mart University
GULER Ruhi	Canakkale Onsekiz Mart University
GULTEKIN Nihat	Harran University
GUNEY Semra	Hacettepe University
GUNEŐ Şahabettin	Abant İzzet Baysal University
GUNGOR Arif	Duzce University
GURSAKAL Necmi	Uludag University
INCE YENILMEZ Meltem	Yasar University
INCEKARA Ahmet	Istanbul University
IPEK Selçuk	Canakkale Onsekiz Mart University
IRAZ Rifat	Selcuk University
IRMIŐ Ayşe	Pamukkale University
IŐCAN Omer Faruk	Ataturk University
KAHRAMAN AKDOGU Serpil	Yasar University
KANTEN Selahattin	Canakkale Onsekiz Mart University
KALKAN Adnan	Mehmet Akif Ersoy University
KARA Hakan	Dumlupınar University
KARABEY Canan Nur	Ataturk University
KARAGUL Soner	Canakkale Onsekiz Mart University
KARATAS OZKAN Mine	University of Southampton
KARTALTEPE Nihal	Marmara University
KAYA Bayram	Ankara University
KELEŞ Hatice Necla	Bahcesehir University

KILIÇ Cüneyt	Canakkale Onsekiz Mart University
KILINÇ SAVRUL Burcu	Canakkale Onsekiz Mart University
KILIÇ Burhan	Mugla Sitki Kocman University
KORKMAZ Oya	Mersin University
KUTLUTURK Murat	Cankiri Karatekin University
KURT Unzüle	Canakkale Onsekiz Mart University
KUNDAY Ozlem	Yeditepe University
MARIN Mehmet C.	Kahramanmaraş Sutcu Imam University
MAYA Ilknur	Canakkale Onsekiz Mart University
METE Sinan	AksarayUniversity
MURAT Sedat	Canakkale Onsekiz Mart University
MUTLU Esin Can	Yildiz Teknik University
MUFTUOGLU Tamer	Baskent University
NARDALI Sinan	Katip Celebi University
ONCE Günel	Dokuz Eylul University
ONCUL Mehmet Sadık	Cumhuriyet University
OZCAN Burcu	Firat University
OZDEMIR Yasemin	Sakarya University
OZDEMIRCI Ata	Marmara University
OZER Mehmet Akif	Gazi University
OZER Yunus Emre	Dokuz Eylül University
OZEKICIOGLU Halil	Cumhuriyet University
OZGENOGLU Abdürrahim	Atilim University
OZŞAHİN Mehtap	Yalova University
OZTURAN Meltem	Bogazici University
PAKSOY H. Mustafa	Harran University
POLAT K. Ebru	Canakkale Onsekiz Mart University
POLOUCEK Stanislav	Silesian University
SAKARYA Sema	Bogazici University
SAVRUL Mesut	Canakkale Onsekiz Mart University
SEÇKİN HALAÇ Duygu	Yasar University
SEKİN Seval	Ege University
SERİNKAN Celalettin	Pamukkale University
SEVİM Şerafettin	Dumlupinar University
SHAHNAZ Ibrahim	University of Southampton
SOYLU Ali	Pamukkale University
ŞAHİN Mehmet	Anadolu University
ŞAHİN Levent	Istanbul University
ŞENER KONUK Dilek	Duzce University
TAN Sabri Sami	Canakkale Onsekiz Mart University
TAŞÇI Hacı Mehmet	Erciyes University
TAYŞIR E. Aygün	Marmara University
TAYŞIR K. Nurgül	Istanbul Ticaret University
TEKİN Mahmut	Selcuk University

TUKELTURK AYDIN şule	Trakya University
TURKER Duygu	Yasar University
TOPKAYA Ozgür	Canakkale Onsekiz Mart University
TORUN Mustafa	Canakkale Onsekiz Mart University
TUNALI Halil	Istanbul University
UGUR Suat	Canakkale Onsekiz Mart University
ULUYOL Osman	Adiyaman University
YAMAN Ramazan	Balikesir University
YAVAş Hikmet	Canakkale Onsekiz Mart University
YAVUZ ATAKLI Rüya	Canakkale Onsekiz Mart University
YARAşIR Sevinç	Pamukkale University
YAZICI Erdiñ	Gazi University
YELKIKALAN Nazan	Canakkale Onsekiz Mart University
YERELI Ahmet Burçin	Hacettepe University
YIGIT Yusuf	Canakkale Onsekiz Mart University
YILDIRIM Tansoy Yavuz	Bandirma University
YILDIZ Sebahattin	Kafkas University
YILDIZ Tayfun	Ardahan University
YÜRÜR şenay	Yalova University

Journal of

**International Applied Economics and
Administration Research**

Open Access Refereed E-Journal ISSN:2757-5713

Publication Date 25-30 JUNE 2026

Volume / Issue 7/1

EDİTÖRDEN

Bilim dünyasının değerli insanları,

Uluslararası Uygulamalı Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2020 yılında yayın hayatına başlamış uluslararası, hakemli e-dergidir. Dergi Haziran ve Aralık ayında olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayınlanır veya yayınlanmaz. Hakemlerin gizli tutulan raporları dergi arşivlerinde beş yıl süreyle tutulur.

Diğer yandan kuruluş aşamasından bu yana emek veren dergi yönetim kurulundaki değerli hocalarımıza, ayrıca gerek yurt içinden gerekse yurtdışından bizleri kırmayarak, danışma, yayın ve hakem kurulunda yer alan ve uzmanlık alanları ile bizlere katkı sağlayan kıymetli hocalarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz. Amacımız akademik hayata katkı sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda yurt içi ve yurtdışında görev yapan akademisyen hocalarımızla birlikte çalışmaktayız. Son olarak Uluslararası Uygulamalı Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılarımızı sunarız.

Editörler;

Profesör Doktor Burcu KILINÇ SAVRUL (Baş Editör- Makro İktisat ve Politik İktisat Alan Editörü)

Doçent Dr Rüya ATAKLI YAVUZ (Yardımcı Editör- İktisadi Düşünceler Tarihi, Gelişme İktisadi ve Beşeri- İktisadi Coğrafya Alan Editörü)

Doçent Dr Hasan AZAZİ (Yardımcı Editör- İktisat Tarihi ve Çalışma Ekonomisi Alan Editörü)

Profesör Dr Meliha ENER (Uluslararası İktisat ve Avrupa Birliği Alan Editörü)

Profesör Dr Cüneyt KILIÇ (Mikro İktisat Alan Editörü)

Profesör Dr Feyza BALAN (Ekonometri Alan Editörü)

Dr.Öğr.Üyesi Mustafa TORUN (Finans Alan Editörü)

**ULUSLARARASI UYGULAMALI EKONOMİ VE
YÖNETİM ARAşTIRMALARI DERGİSİ**

**JOURNAL OF INTERNATIONAL APPLIED ECONOMICS AND
ADMINISTRATION RESEARCH**

SAHİBİ (Publisher): Dergi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İktisat Bölümü Tarafından Yayımlanmaktadır.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın

Yılda İki Kez Yayınlanır: Haziran ve Aralık

Dil: Türkçe ve İngilizce

İletişim: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Biga/ Çanakkale – TÜRKİYE

Tel: +90 286 335 87 40 Dahili No: 1159-1156-1158

Araç.Gör.Bedirhan KALE:1158 Dr.Gülistan CAN: 1159

Dr.Doruk DERELİ:1156

Web: <http://uueyad.dergi.comu.edu.tr>

e-mail: uueyadcomu@gmail.com

Dergide yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir.

Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Bu yayında yer alan tüm çalışmalar Turnitin uygulaması aracılığıyla
benzerlik taramasından geçirilmiştir.

YAZI İşLERİ ve İLETİşİM (Assisting Editor)

Bedirhan KALE Gülistan CAN

Doruk DERELİ

Index;

Journal of

**International Applied Economics and
Administration Research**

Open Access Refereed E-Journal ISSN: 2757-5713

**Publication Date 25-30 JUNE 2026
Volume / Issue 7/1**

CONTENTS

Fatih BALLI & Ünzüle KURT

1-14

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE UYGULANAN KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
FAALİYETLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNE KATKISI

THE CONTRIBUTION OF CORPORATE SUSTAINABILITY PRACTICES IN THE TURKISH
BANKING SECTOR TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Dila ERDEN DEĞİRMENCİ & Meliha ENER

15-28

E7 VE G7 ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÜZERİNDEKİ
İKTİSADİ ETKİSİ

THE ECONOMIC IMPACT OF RENEWABLE ENERGY ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN
E7 AND G7 COUNTRIES

Bilal AKYOL & Tarkan PERAN

29-42

EARLY CHILDHOOD EDUCATION AS A SOCIAL POLICY TOOL

SOSYAL POLİTİKA ARACI OLARAK OKUL ÖNCESİ EĞİTİM

Feyza ENGİN & Feyza ARICA

43-63

KÜRESELLEŞMENİN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND EMPLOYMENT: THE CASE OF TURKIYE

Hüseyin SERVİ & Hikmet YAVAŞ

64-76

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN HÜKÜMET SİSTEMLERİ: DEĞİŞİM, DÖNÜŞÜM VE
ETKİLERİ

GOVERNMENT SYSTEMS OF TURKEY DURING THE REPUBLICAN PERIOD: CHANGE,
TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS

Ramazan KOCA & Mehmet SOMUNCU	
77-92	DEVELOPMENT MODELS AND SUSTAINABILITY IN RURAL SYSTEMS
	KIRSAL SİSTEMLERDE KALKINMA MODELLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
Onur UZMA & Meliha ENER	
93-106	İNSANİ GELİŞMİŞLİK VE YENİLİKÇİ TEKNOLOJİNİN EKONOMİK KOMPLEKSİTE ÜZERİNDE ETKİSİ SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
	THE IMPACT OF HUMAN DEVELOPMENT AND INNOVATIVE TECHNOLOGY ON ECONOMIC COMPLEXITY: AN ASSESSMENT OF SELECTED OECD COUNTRIES

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE UYGULANAN KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FAALİYETLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNE KATKISI

THE CONTRIBUTION OF CORPORATE SUSTAINABILITY PRACTICES IN THE TURKISH BANKING SECTOR TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS*

Fatih BALLI**

Ünzüle KURT***

ÖZ

Çalışmanın amacı, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) ile uyumlu olarak yayımladıkları sürdürülebilirlik raporlarını incelemek ve raporlanan sürdürülebilirlik faaliyetlerinin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile ilişkisini ortaya koymaktır. Çalışmanın veri setini, 2024 yılı itibarıyla TSRS uyumlu sürdürülebilirlik raporu yayımlayan yedi bankanın raporları oluşturmaktadır. Veriler, nitel içerik analizi yöntemi kullanılarak; yönetim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler olmak üzere dört ana tema altında analiz edilmiştir. Ayrıca, raporlanan sürdürülebilirlik uygulamaları SKH'ler ile ilişkilendirilerek bankaların küresel sürdürülebilir kalkınma gündemine katkı alanları değerlendirilmiştir. Bulgular, bankaların sürdürülebilirlik raporlarında en yoğun vurgunun strateji ile metrikler ve hedefler boyutlarında toplandığını göstermektedir. Özellikle iklim eylemi, sürdürülebilir finansman ve yenilikçilik alanlarının ön plana çıktığı; buna karşılık sosyal kapsayıcılık ve eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik hedeflerin görece daha sınırlı temsil edildiği tespit edilmiştir. Yönetim ve risk yönetimi boyutlarında ise bankalar arasında farklılaşan raporlama yaklaşımları gözlemlenmiştir. Çalışma, TSRS'nin Türk bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik raporlamasını daha ölçülebilir ve stratejik bir yapıya kavuşturduğunu ortaya koymakta; ulusal bir raporlama standardı ile küresel sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasındaki ilişkiyi sistematik biçimde ele alarak literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları, Sürdürülebilirlik Raporlaması, Bankacılık Sektörü,

*Bu çalışma "Bankacılık Sektöründe Kurumsal Sürdürülebilirlik Kavramı: BİST Sürdürülebilirlik Endeksi Finansal Performans İncelemesi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı, f.balli01@hotmail.com.

***Prof. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi Finans ve Bankacılık Bölümü, unzulekurt@comu.edu.tr.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, İçerik Analizi.

Jel Kodu: G21, M14, Q01.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the sustainability reports published by banks operating in the Turkish banking sector in compliance with the Turkey Sustainability Reporting Standards (TSRS) and to analyze the relationship between reported sustainability practices and the Sustainable Development Goals (SDGs). The dataset consists of sustainability reports released in 2024 by seven banks operating in Türkiye. The data were analyzed using a qualitative content analysis approach under four main themes: governance, strategy, risk management, and metrics and targets. In addition, sustainability practices reported by banks were systematically associated with the SDGs to identify their contribution areas within the global sustainable development agenda. The findings indicate that sustainability disclosures in the Turkish banking sector predominantly concentrate on strategy and metrics and targets. In particular, climate action, sustainable finance, and innovation emerge as the most emphasized areas, while goals related to social inclusion and the reduction of inequalities receive relatively limited attention. Differences across banks are also observed with respect to governance structures and risk management practices, suggesting varying levels of integration of sustainability into institutional frameworks. This study demonstrates that TSRS has contributed to strengthening the strategic and measurable nature of sustainability reporting in the Turkish banking sector. By jointly addressing a national sustainability reporting standard and global sustainable development goals, the study provides systematic and comparative insights, thereby contributing to the sustainability reporting and banking literature.

Keywords: Turkey Sustainability Reporting Standards, Sustainability Reporting, Banking Sector, Sustainable Development Goals, Content Analysis.

Jel Cods: G21, M14, Q01.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.GİRİŞ

Sürdürülebilirlik, günümüzde işletmelerin yalnızca çevresel ve sosyal sorumluluk alanına ilişkin bir kavram olmaktan çıkarak, kurumsal strateji, risk yönetimi, finansal istikrar ve uzun vadeli değer yaratımıyla doğrudan ilişkili çok boyutlu bir yönetim alanına dönüşmüştür. İklim değişikliği, doğal kaynakların azalması, enerji dönüşümü, sosyal eşitsizlikler ve kurumsal şeffaflık beklentilerindeki artış, işletmelerin faaliyetlerini yalnızca finansal performans göstergeleriyle değil, çevresel, sosyal ve yönetim boyutlarıyla birlikte değerlendirmelerini gerekli kılmaktadır. Bu dönüşüm, özellikle finansal sistem içinde merkezi bir role sahip olan bankacılık sektörü açısından daha kritik bir anlam taşımaktadır. Bankalar, kredi tahsis, yatırım kararları, fonlama süreçleri ve risk değerlendirme mekanizmaları aracılığıyla reel sektörün üretim, yatırım ve dönüşüm kapasitesini doğrudan etkileyen kurumlardır. Bu nedenle bankaların sürdürülebilirlik uygulamaları, yalnızca kendi operasyonel faaliyetleriyle sınırlı kalmamakta; finanse ettikleri sektörler ve projeler üzerinden daha geniş ekonomik, çevresel ve toplumsal etkiler doğurmaktadır.

Bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik anlayışı, son yıllarda iklim riskleri, yeşil finansman, sürdürülebilir kredi politikaları, finansal kapsayıcılık, etik yönetim ve şeffaf raporlama gibi alanlar etrafında yeniden şekillenmektedir. Finansal kurumlar açısından iklim değişikliği yalnızca çevresel bir sorun değil, aynı zamanda kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk ve itibar riski gibi finansal risk kategorileriyle ilişkili stratejik bir unsur hâline gelmiştir. Fiziksel iklim riskleri doğal afetler, aşırı hava olayları ve varlık değerlerinde bozulma yoluyla finansal sistemi etkileyebilirken; geçiş riskleri karbon fiyatlaması, düzenleyici değişiklikler, teknolojik dönüşüm ve tüketici tercihlerindeki değişimlerden kaynaklanabilmektedir. Bu bağlamda bankaların sürdürülebilirlik performanslarını raporlamaları, hem paydaşlara hesap verebilirlik sağlaması hem de sürdürülebilirlik risk ve fırsatlarının kurumsal yönetim süreçlerine ne ölçüde entegre edildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Sürdürülebilirlik raporlaması, bankaların çevresel, sosyal ve yönetim alanlarındaki politika, hedef, uygulama ve performanslarını kamuoyuyla paylaşmalarını sağlayan temel araçlardan biridir. Ancak sürdürülebilirlik raporlarının yalnızca açıklama metinleri olarak değil, aynı zamanda kurumsal öncelikleri, stratejik yönelimleri ve meşruiyet arayışlarını yansıtan belgeler olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Paydaş teorisi açısından bankalar; müşteriler, çalışanlar, yatırımcılar, düzenleyici kurumlar, toplum ve çevre gibi farklı paydaş gruplarına karşı sorumluluk taşımaktadır. Meşruiyet teorisi ise işletmelerin toplumsal beklentilere uyum sağlamak ve kurumsal sürekliliklerini korumak amacıyla sürdürülebilirlik açıklamalarına yöneldiklerini ileri sürmektedir. Kurumsal teori bağlamında ise sürdürülebilirlik raporlaması, düzenleyici baskılar, normatif beklentiler ve sektör uygulamaları doğrultusunda kurumsallaşan bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bu teorik yaklaşımlar, bankaların sürdürülebilirlik raporlarında hangi temalara ağırlık verdiklerini ve hangi alanları daha görünür kıldıklarını açıklamak açısından önemli bir zemin sunmaktadır.

Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin kurumsal çerçeve, Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları’nın yürürlüğe girmesiyle daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. TSRS, işletmelerin sürdürülebilirlik ve iklimle bağlantılı risk ve fırsatlarını yönetim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler başlıkları altında açıklamalarını öngörmektedir. Bu yapı, sürdürülebilirlik raporlamasını yalnızca gönüllü kurumsal iletişim faaliyeti olmaktan çıkararak, finansal etkileri olan risk ve fırsatların ölçülebilir, karşılaştırılabilir ve karar faydasına sahip biçimde raporlanmasına yönelik bir standardizasyon süreci başlatmıştır. Bankacılık sektörü açısından TSRS’nin önemi daha da belirgindir; çünkü bankalar hem kendi kurumsal sürdürülebilirlik performanslarını hem de finanse ettikleri ekonomik faaliyetlerin çevresel ve sosyal etkilerini dikkate almak durumundadır. Bu nedenle TSRS uyumlu banka raporlarının incelenmesi, Türk bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik raporlamasının hangi temalarda yoğunlaştığını ve hangi alanlarda gelişime açık olduğunu anlamak bakımından önemlidir.

Sürdürülebilirlik raporlamasının bir diğer önemli boyutu, raporlanan faaliyetlerin Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile ilişkilendirilmesidir. SKH’ler; yoksulluğun azaltılması, eşitsizliklerin giderilmesi, temiz enerjiye erişim, iklim eylemi, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, yenilikçilik, güçlü kurumlar ve amaçlar için ortaklıklar gibi çok boyutlu kalkınma hedeflerini içeren küresel bir çerçeve sunmaktadır. Bankalar, sürdürülebilir finansman ürünleri, yeşil kredi uygulamaları, enerji verimliliği projeleri, dijital bankacılık çözümleri, finansal kapsayıcılık politikaları ve kurumsal yönetim mekanizmaları aracılığıyla farklı SKH alanlarıyla ilişkilendirilebilecek faaliyetler yürütmektedir. Bununla birlikte, raporlarda belirli SKH’lerin daha yoğun biçimde temsil edilmesi, bankaların sürdürülebilirlik önceliklerinin hangi alanlarda yoğunlaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle iklim eylemi, sürdürülebilir finansman ve yenilikçilik gibi alanların raporlarda daha görünür olması beklenirken, sosyal kapsayıcılık ve eşitsizliklerin azaltılması gibi hedeflerin hangi düzeyde temsil edildiği ayrıca incelenmeye değer bir konudur.

Çalışmanın amacı, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve 2024 yılı itibarıyla TSRS uyumlu sürdürülebilirlik raporu yayımlayan seçilmiş bankaların raporlarını inceleyerek, raporlanan sürdürülebilirlik açıklamalarının tematik yapısını ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile ilişkilendirilme düzeyini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, rapor içeriklerini TSRS’nin temel başlıkları olan yönetim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler temaları altında sınıflandırmakta; ayrıca bu açıklamaları SKH’ler ile eşleştirerek bankaların sürdürülebilirlik raporlarında hangi küresel kalkınma hedeflerini daha görünür kıldığını değerlendirmektedir.

Çalışma TSRS uyumlu banka raporlarını esas alarak Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlamasının yeni standartlar çerçevesinde nasıl yapılandığını ortaya koymaktadır. Banka raporlarını yalnızca genel sürdürülebilirlik açıklamaları bağlamında değil, yönetim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler temaları üzerinden sistematik biçimde incelemektedir. Raporlanan sürdürülebilirlik faaliyetlerini SKH’lerle ilişkilendirerek, Türk bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik raporlamasının hangi küresel kalkınma hedeflerinde yoğunlaştığını ve hangi sosyal hedeflerde görece sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, hem sürdürülebilirlik raporlaması literatürüne hem de bankacılık sektöründe sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin raporlama düzeyindeki görünürlüğüne ilişkin tartışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2.TEORİK ÇERÇEVE

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilirlik raporlaması, bankacılık sektöründe yalnızca etik bir sorumluluk alanı olmaktan çıkmış; risk yönetimi, finansal istikrar ve uzun vadeli değer yaratımıyla doğrudan ilişkili stratejik bir çerçeveye dönüşmüştür. Bu dönüşüm, finansal kurumların faaliyetlerini yalnızca hissedar çıkarları doğrultusunda değil, daha geniş bir paydaş ağı çerçevesinde değerlendirmelerini zorunlu kılmaktadır. Paydaş teorisi, işletmelerin başarısının çalışanlar, müşteriler, düzenleyici kurumlar, toplum ve çevre gibi farklı paydaş gruplarının beklentilerini dengeleme kapasitesine bağlı olduğunu savunmaktadır (Freeman, 1984, s. 46–53). Bankalar açısından bu teori, kredi tahsis süreçleri ve yatırım kararları yoluyla yaratılan dolaylı çevresel ve sosyal etkilerin de kurumsal sorumluluk alanına dâhil edilmesini gerekli kılmaktadır (Scholtens, 2006, s. 159–162). Bu bağlamda sürdürülebilirlik raporları, bankaların paydaşlara karşı hesap verebilirliğini güçlendiren temel iletişim araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Sürdürülebilirlik raporlamasını açıklamada sıklıkla başvuru bir diğer yaklaşım meşruiyet teorisidir. Meşruiyet teorisi, işletmelerin faaliyetlerini toplumun normları, değerleri ve beklentileriyle uyumlu hale getirme çabası içinde olduklarını ve bu uyumun kurumsal süreklilik açısından kritik olduğunu ileri sürmektedir (Suchman, 1995, s. 574–575). Bankacılık sektörü, özellikle küresel finans krizleri ve iklim değişikliğinin finansal etkileri sonrasında artan toplumsal ve düzenleyici baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, bankaların sürdürülebilirlik raporlarında iklim eylemi, kurumsal yönetim ve etik finansman gibi temalara yoğunlaşmasını açıklamaktadır. Literatürde, sürdürülebilirlik raporlarının bazı durumlarda gerçek performanstan ziyade kurumsal meşruiyeti koruma ve algı yönetimi amacıyla kullanılabildiğine dair bulgular da mevcuttur (Cho, Michelon & Patten, 2015, s. 79–81). Bu yaklaşım, raporlarda belirli temaların neden daha yoğun biçimde vurgulandığını anlamada açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Kurumsal teori ise sürdürülebilirlik raporlamasını, işletmelerin içinde bulundukları düzenleyici ve normatif çevrenin bir sonucu olarak ele almaktadır. DiMaggio ve Powell (1983), örgütlerin meşruiyetlerini koruyabilmek amacıyla benzer yapılar ve uygulamalar geliştirme eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir (s. 148–150). Bu çerçevede, zorunlu raporlama standartları işletmeler üzerinde güçlü bir düzenleyici baskı oluşturarak raporların kapsam ve içeriğinde benzeşmeye yol açmaktadır. Türkiye’de TSRS’nin bağlayıcı bir standart olarak yürürlüğe girmesi, bankaların sürdürülebilirlik raporlarını yönetişim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler başlıkları altında yapılandırmalarını teşvik etmiştir (KGK, 2023, s. 12–18). Bu durum, bankaların raporlarında benzer temaların ve söylemlerin öne çıkmasını açıklamaktadır.

Sürdürülebilirliğin bankalar açısından yalnızca uyum maliyeti değil, aynı zamanda stratejik bir değer yaratma unsuru olduğunu savunan yaklaşım ise kaynak tabanlı görüşe dayanmaktadır. Kaynak tabanlı görüş, işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajının nadir, taklit edilmesi zor ve değerli kaynaklara sahip olmalarına bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Barney, 1991, s. 105–107). Sürdürülebilir finansman ürünleri, gelişmiş çevresel ve sosyal risk değerlendirme sistemleri ve iklim risklerini ölçmeye yönelik analitik kapasite, bankalar için stratejik kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Bu perspektifi destekleyen ampirik çalışmalar, sürdürülebilirlik performansı yüksek bankaların finansal açıdan daha dirençli ve uzun vadede daha başarılı olduklarını göstermektedir (Weber, 2017, s. 247–249).

Son olarak, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, finansal kurumların sürdürülebilirlik faaliyetlerini küresel kalkınma gündemiyle ilişkilendiren normatif bir çerçeve sunmaktadır (United Nations, 2015, s. 3–5). SKH’ler, bankaların sürdürülebilir finansman, iklim eylemi ve kapsayıcı büyüme alanlarındaki katkılarını değerlendirmek için yaygın biçimde kullanılmaktadır. Literatürde, bankaların SKH’lere katkılarının özellikle iklim eylemi ve ekonomik büyüme hedeflerinde yoğunlaştığı, sosyal kapsayıcılık ve eşitsizliklerin azaltılması gibi hedeflerin ise görece daha sınırlı temsil edildiği belirtilmektedir (ElAlfy, Weber & Geobey, 2020, s. 6–8). Bu teorik çerçeve, TSRS uyumlu banka raporlarının hangi sürdürülebilir kalkınma hedeflerine odaklandığını açıklamak açısından bütüncül bir temel sunmaktadır.

3.LİTERATÜR

Sürdürülebilirlik, son on yılda finans literatüründe normatif bir kavram olmaktan çıkarak, finansal istikrar, risk yönetimi ve uzun vadeli değer yaratımıyla doğrudan ilişkili analitik bir çerçeveye dönüşmüştür. Özellikle iklim değişikliği, doğal kaynak kıtlığı ve sosyal eşitsizlikler gibi sistemik risklerin artması, finansal kurumların bu riskleri yalnızca etik bir sorumluluk olarak değil, finansal risk unsuru olarak ele almalarını zorunlu kılmıştır (Batten et al., 2016, s. 6–9; Bolton et al., 2021, s. 4–7). Bu bağlamda bankacılık sektörü, kredi tahsisi ve sermaye dağılımı üzerindeki belirleyici rolü nedeniyle sürdürülebilir kalkınmanın finansmanında merkezi bir konuma sahiptir.

Bankaların sürdürülebilirlik performansları üzerine yapılan erken dönem çalışmalar, finansal sistemin kurumsal sosyal sorumluluk üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Scholtens (2006), bankaların sürdürülebilirliği dolaylı bir etki mekanizması yoluyla şekillendirdiğini ve bu etkinin reel sektöre kıyasla daha geniş bir yayılım alanına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Daha sonraki ampirik çalışmalar ise bu ilişkiyi finansal performans perspektifinden ele almış ve sürdürülebilirlik performansı yüksek bankaların risk profillerinin daha düşük, kriz dönemlerine karşı daha dirençli olduğunu göstermiştir (Weber, 2017, s. 247–249; Boffo & Patalano, 2020, s. 11–14).

Sürdürülebilirlik raporlaması, bu dönüşümün kurumsal düzeyde görünürlik kazandığı temel araçlardan biridir. Hahn ve Kühnen (2013), sürdürülebilirlik raporlamasının firma büyüklüğü, kurumsal yönetim yapısı ve düzenleyici baskılar gibi faktörlerden güçlü biçimde etkilendiğini göstermektedir. Bu bulgu, sürdürülebilirlik raporlarının yalnızca gönüllü açıklamalar değil, aynı zamanda kurumsal ve düzenleyici yapıların bir yansıması olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte literatürde, raporların içeriği ile gerçek sürdürülebilirlik performansı arasındaki uyum hâlâ tartışmalı bir alan olarak varlığını sürdürmektedir (Cho et al., 2015, s. 79–81).

İklim değişikliği odağı, sürdürülebilirlik raporlamasında belirleyici bir kırılma noktası oluşturmuştur. TCFD (2017) tarafından geliştirilen çerçeve, iklim risklerini ilk kez açık biçimde finansal risk kategorisi içine dâhil etmiş ve bankalar için senaryo analizi, stres testi ve ileriye dönük risk değerlendirmelerini zorunlu kılan bir yaklaşım sunmuştur. Batten et al. (2016) ve Bolton et al. (2021), iklim kaynaklı fiziksel ve geçiş risklerinin finansal sistemde zincirleme etkiler yaratabileceğini ve bankaların bu riskleri erken aşamada fiyatlamasının finansal istikrar açısından kritik olduğunu vurgulamaktadır.

Bu uluslararası gelişmelere paralel olarak, birçok ülkede sürdürülebilirlik raporlaması bağlayıcı standartlar çerçevesinde yeniden yapılandırılmaktadır. Türkiye’de Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS), bu dönüşümün ulusal düzeydeki yansımasıdır. TSRS, GRI ve TCFD gibi çerçevelerden farklı olarak sürdürülebilirlik ve iklimle bağlantılı risk ve fırsatların finansal etkilerine açık biçimde odaklanmakta ve raporlamayı yönetim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler başlıkları altında bütüncül bir yapıya oturtmaktadır (KGK, 2023, s. 12–18). Bu yönüyle TSRS, bankacılık sektörü için yalnızca bir raporlama standardı değil, aynı zamanda stratejik risk yönetimi aracı niteliği taşımaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), finansal kurumların sürdürülebilirlik faaliyetlerinin küresel kalkınma gündemiyle ilişkilendirilmesinde normatif bir referans sunmaktadır. ElAlfy et al. (2020), şirketlerin ve finansal kurumların SKH’lere katkılarının büyük ölçüde iklim eylemi (SKH 13) ve ekonomik büyüme (SKH 8) hedefleri etrafında yoğunlaştığını; sosyal kapsayıcılık ve eşitsizliklerin azaltılması gibi hedeflerin ise ikincil planda kaldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, finans literatüründe çevresel boyutun sosyal boyuta kıyasla daha hızlı içselleştirildiğine işaret etmektedir.

Yöntemsel açıdan bakıldığında, sürdürülebilirlik raporlarının analizinde içerik analizi SSCI literatüründe yaygın biçimde kullanılmaktadır. Krippendorff (2018), içerik analizinin karmaşık metin setlerinin sistematik, tekrarlanabilir ve karşılaştırılabilir biçimde incelenmesine olanak tanıdığını vurgulamaktadır. Bankacılık sektörüne odaklanan birçok çalışmada içerik analizi, raporların tematik yoğunluklarını, söylemsel önceliklerini ve zaman içindeki dönüşümünü ortaya koymak amacıyla tercih edilmektedir (Hahn & Kühnen, 2013, s. 9–11; ElAlfy et al., 2020, s. 9–11).

4.AMPİRİK ANALİZ

4.1.Yöntem

Bu çalışma, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) ile uyumlu olarak yayımladıkları sürdürülebilirlik raporlarını incelemek amacıyla nitel araştırma deseni çerçevesinde tasarlanmıştır. Araştırmada, kurumsal raporların tematik yapısını, içerik yoğunluklarını ve sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkisini sistematik biçimde ortaya koymak amacıyla nitel içerik analizi yöntemi benimsenmiştir. İçerik analizi, yazılı belgelerde yer alan bilgilerin belirli kavramsal çerçeveler doğrultusunda sınıflandırılmasına ve yorumlanmasına olanak tanıyan ve sürdürülebilirlik raporlarının analizinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Krippendorff, 2018, s. 24–28).

Araştırmanın veri setini, Türkiye’de faaliyet gösteren ve 2024 yılı itibarıyla TSRS uyumlu sürdürülebilirlik raporu yayımlayan yedi bankanın raporları oluşturmaktadır. Bankaların örnekleme dâhil edilmesinde; Borsa İstanbul’da işlem görmeleri, sektördeki temsiliyet güçleri ve TSRS kapsamındaki raporlama sürecine erken uyum sağlamış olmaları temel ölçütler olarak dikkate alınmıştır. Bu bağlamda çalışma, Türk bankacılık sektöründe TSRS uygulamalarını karşılaştırmalı biçimde incelemeye olanak tanıyan amaçlı örnekleme yaklaşımına dayanmaktadır.

Veri analizi sürecinde, kodlama ve tematik sınıflandırma işlemleri bilgisayar destekli nitel veri analizi ortamında yürütülmüştür. Kodlama sürecinde tümdengelimci bir yaklaşım benimsenmiş ve kod sistemi TSRS’nin temel yapısına uygun olarak oluşturulmuştur. Bu doğrultuda raporlar; yönetim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler olmak üzere dört ana tema altında analiz edilmiştir. Her bir ana tema altında, TSRS standartları ve sürdürülebilir bankacılık literatürü dikkate alınarak alt kodlar tanımlanmıştır.

Kodlama birimi olarak raporlarda yer alan paragraf, tablo açıklamaları ve politika/strateji beyanları esas alınmıştır. Aynı metin parçasının birden fazla kodla eşleştirilmesine izin verilmiş, böylece sürdürülebilirlik uygulamalarının çok boyutlu yapısı analiz sürecine yansıtılmıştır. Ayrıca, her bir içerik parçası Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile ilişkilendirilerek ikincil kodlama gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerinin hem ulusal raporlama standardı hem de küresel kalkınma hedefleri bağlamında değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Kodlama süreci tamamlandıktan sonra, tematik yoğunluklar ve içerik dağılımları frekans analizi ve karşılaştırmalı değerlendirme yoluyla incelenmiştir. Bankalar ve temalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, tematik karşılaştırmalar aracılığıyla analiz edilerek bulgular yorumlanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla kod sistemi analiz öncesinde ayrıntılı biçimde tanımlanmış ve tüm dokümanlar aynı kodlama çerçevesi doğrultusunda analiz edilmiştir. Kodların TSRS standartlarıyla uyumlu olması, içerik geçerliliğini ve kavramsal tutarlılığı güçlendirmiştir.

Bu yöntemsel yaklaşım sayesinde çalışma, Türk bankacılık sektöründe TSRS uyumlu sürdürülebilirlik raporlarının içerik yapısını, vurgu alanlarını ve sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkisini sistematik ve karşılaştırmalı biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

4.2.Verit Seti

Çalışmada kullanılan veriler, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) ile uyumlu olarak kamuoyuna açıkladıkları 2024 yılı sürdürülebilirlik raporlarından elde edilmiştir. Analize dâhil edilen raporlar, bankaların kurumsal internet siteleri ve Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) üzerinden yayımlanan, kamuya açık ve doğrulanabilir nitelikteki resmi dokümanlardan oluşmaktadır.

- İş Bankası 2024 TSRS Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporu
- Yapı Kredi 2024 TSRS Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporu
- Akbank 2024 TSRS Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporu
- VakıfBank 2024 TSRS Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporu

- Halkbank 2024 TSRS Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporu
- Şekerbank 2024 TSRS Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporu
- Garanti BBVA 2024 TSRS Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporu

Tablo 1: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kodlama Listesi

SKH Kodu	SKH Adı	İçerik Analizinde Karşılığı (Kod Tanımı)	Banka Raporlarında Tipik İfadeler
SKH 1	Yoksulluğa Son	Finansal kapsayıcılık, dezavantajlı gruplara erişim	Mikro krediler, kapsayıcı bankacılık
SKH 5	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Kadın istihdamı, eşit fırsat politikaları	Kadın yönetici oranı, eşit ücret
SKH 7	Erişilebilir ve Temiz Enerji	Enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı	Yeşil binalar, enerji tasarrufu
SKH 8	İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	Sürdürülebilir finansman, istihdam	KOBİ kredileri, yeşil istihdam
SKH 9	Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	Dijital bankacılık, inovatif finansal ürünler	Dijital dönüşüm, fintech yatırımları
SKH 10	Eşitsizliklerin Azaltılması	Finansal erişim, bölgesel kalkınma	Kırsal bankacılık, tarım finansmanı
SKH 12	Sorumlu Üretim ve Tüketim	Kaynak verimliliği, atık yönetimi	Kağıtsız bankacılık, tasarruf
SKH 13	İklim Eylemi	İklim riskleri, emisyon azaltımı	Net sıfır, karbon ayak izi
SKH 16	Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	Kurumsal yönetim, şeffaflık	Yönetim kurulu gözetimi
SKH 17	Amaçlar için Ortaklıklar	Paydaş iş birlikleri	Uluslararası fonlar, ortak projeler

4.3. Analiz Bulguları

Bu bölümde, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların TSRS ile uyumlu sürdürülebilirlik raporları üzerinden gerçekleştirilen nitel içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular sunulmaktadır. Analiz kapsamında raporlar; yönetim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler temaları altında incelenmiştir; her bir içerik parçası ayrıca Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile ilişkilendirilmiştir. Elde edilen bulgular, bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerinin belirli SKH’lerde yoğunlaştığını, bazı hedeflerin ise rapor içeriklerinde sınırlı düzeyde temsil edildiğini göstermektedir. Özellikle iklim eylemi, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve güçlü kurumlar gibi hedeflerin sektörel düzeyde ön plana çıktığı; buna karşılık sosyal kapsayıcılık ve eşitsizliklerin azaltılması gibi hedeflerin daha düşük görünürlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, Türk bankacılık sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik uygulamalarının büyük ölçüde düzenleyici çerçeve ve risk odaklı bir yaklaşımla şekillendiğini, sürdürülebilir kalkınma gündemine katkının ise temalar arasında farklılaşan bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2: Bankalara Göre TSRS Temalarına Ait Kod Frekansları

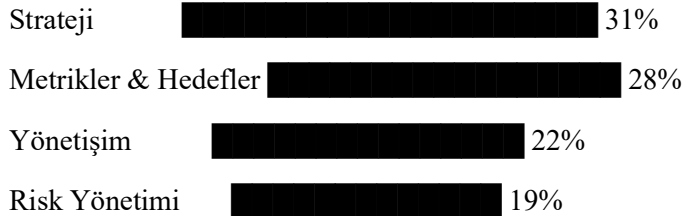
Banka	Yönetişim	Strateji	Risk Yönetimi	Metrikler & Hedefler	Toplam
İş Bankası	34	41	29	37	141
Akbank	38	45	33	42	158
Yapı Kredi	36	48	35	44	163
VakıfBank	31	39	28	30	128
Halkbank	29	35	31	33	128

Banka	Yönetişim	Strateji	Risk Yönetimi	Metrikler & Hedefler	Toplam
Şekerbank	27	32	26	29	114
Garanti BBVA	35	46	34	41	156

Tablo, TSRS çerçevesinde incelenen bankaların sürdürülebilirlik raporlarında yer alan içeriklerin tematik dağılımının bankalar arasında belirgin farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Toplam kod sayıları dikkate alındığında, Yapı Kredi (163), Akbank (158) ve Garanti BBVA (156) en yüksek içerik yoğunluğuna sahip bankalar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, söz konusu bankaların sürdürülebilirlik raporlarında yönetim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler başlıklarını daha kapsamlı ve ayrıntılı biçimde ele aldıklarına işaret etmektedir. Buna karşılık VakıfBank ve Halkbank'ın toplam kod sayılarının görece daha düşük olması, rapor içeriklerinin kapsamı ve tematik derinliği açısından daha sınırlı bir yapı sergilediğini göstermektedir.

Tema bazında değerlendirildiğinde, tüm bankalarda strateji başlığının en yüksek kod yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgu, sürdürülebilirliğin bankacılık sektöründe ağırlıklı olarak stratejik yönelimler, uzun vadeli hedefler ve kurumsal taahhütler çerçevesinde ele alındığını göstermektedir. Yönetişim ve metrikler & hedefler temaları ise strateji başlığını izleyerek bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerini kurumsal yapı ve ölçülebilir performans göstergeleri üzerinden raporlamaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Buna karşılık risk yönetimi teması, her ne kadar TSRS'nin temel bileşenlerinden biri olmasına rağmen, kod yoğunluğu açısından diğer temaların gerisinde kalmıştır. Bu durum, bankaların risk yönetimi uygulamalarını raporlarında daha teknik ve sınırlı bir çerçevede sunduklarına işaret etmektedir.

Bankalar arası karşılaştırma, özel sermayeli bankaların sürdürülebilirlik raporlarında tüm temalarda daha dengeli ve yüksek bir içerik dağılımı sergilediğini; kamu bankalarının ise belirli temalarda yoğunlaşmakla birlikte metrikler ve hedefler boyutunda görece daha düşük görünürlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, Türk bankacılık sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik raporlamasının, banka türü ve kurumsal stratejiye bağlı olarak farklılaşan bir yapıya sahip olduğunu ve TSRS uyum sürecinin bankalar arasında homojen biçimde ilerlemediğini ortaya koymaktadır.

Şekil 1: TSRS Temalarının Toplam Kod Dağılımı (%)

Şekil, TSRS çerçevesinde analiz edilen sürdürülebilirlik raporlarında yer alan içeriklerin tematik dağılımını ortaya koymaktadır. Bulgular, bankaların sürdürülebilirlik raporlamasında en yüksek yoğunluğu strateji temasına ayırdıklarını göstermektedir. Toplam kodların %31'inin strateji başlığı altında toplanması, sürdürülebilirliğin bankacılık sektöründe ağırlıklı olarak uzun vadeli yönelimler, kurumsal hedefler ve stratejik taahhütler üzerinden ele alındığını ortaya koymaktadır. Metrikler ve hedefler teması %28'lik pay ile stratejiyi izlemekte; bu durum, bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerini ölçülebilir göstergeler ve performans hedefleri aracılığıyla görünür kılma çabasını yansıtmaktadır.

Buna karşılık yönetim (%22) ve risk yönetimi (%19) temalarının toplam kod dağılımı içindeki paylarının görece daha düşük olması, sürdürülebilirlik raporlarında yönetim yapıları ve risk yönetimi süreçlerinin stratejik söyleme kıyasla daha sınırlı biçimde ele alındığını göstermektedir. Özellikle risk yönetimi temasının en düşük paya sahip olması, iklim ve sürdürülebilirlik risklerinin bankacılık sektörü açısından artan önemine

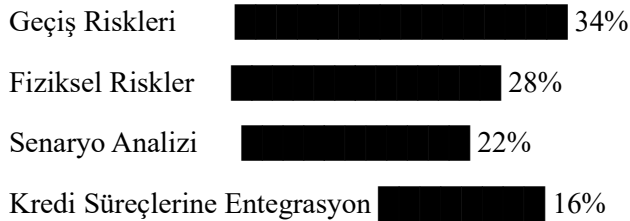
rağmen, bu risklerin raporlamada daha teknik ve dar bir çerçevede sunulduğuna işaret etmektedir. Bu bulgular, TSRS'nin bütüncül yapısına rağmen bankaların raporlarında strateji ve performans odaklı anlatıların ön planda olduğunu; risk ve yönetim boyutlarının ise görece ikincil kaldığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Frekans Dağılımı

Alt Kod	Frekans
Yönetim Kurulu Gözetimi	92
Sürdürülebilirlik Komitesi	85
Üst Yönetim Katılımı	78
Paydaş Katılımı	61
Ücretlendirme-Performans Bağlantısı	29

Yönetişim temasına ilişkin alt kodların frekans dağılımı, bankaların sürdürülebilirlik raporlarında kurumsal sürdürülebilirliğin büyük ölçüde üst düzey yönetsel yapılar üzerinden ele alındığını göstermektedir. Yönetim kurulu gözetimi (92) ve sürdürülebilirlik komitesi (85) alt kodlarının en yüksek frekanslara sahip olması, sürdürülebilirlik konularının bankalarda kurumsal yönetim mekanizmaları içine dâhil edildiğini ve stratejik karar alma süreçleriyle ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde üst yönetim katılımı (78) kodunun yüksek görünürlüğü, sürdürülebilirliğin yalnızca politika belgeleri düzeyinde değil, icrai yönetim yapıları tarafından da sahiplenildiğine işaret etmektedir.

Buna karşılık paydaş katılımı (61) ve özellikle ücretlendirme-performans bağlantısı (29) alt kodlarının görece düşük frekanslara sahip olması, yönetim yaklaşımının raporlamada daha çok yapısal ve organizasyonel boyutla sınırlı kaldığını düşündürmektedir. Ücretlendirme ve performans sistemlerinin sürdürülebilirlik hedefleriyle ilişkilendirilmesine yönelik içeriklerin sınırlı olması, sürdürülebilirliğin henüz bireysel performans ölçüm ve teşvik mekanizmalarına tam olarak entegre edilmediğini göstermektedir. Bu bulgular, Türk bankacılık sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik yönetişiminin güçlü bir kurumsal çerçeveye sahip olmakla birlikte, uygulama ve içselleştirme düzeyi açısından gelişime açık alanlar barındırdığını ortaya koymaktadır.

Şekil 2: Risk Yönetimi Alt Temalarının Dağılımı

Şekil, bankaların sürdürülebilirlik raporlarında risk yönetimi temasını hangi alt başlıklar altında ele aldıklarını ortaya koymaktadır. Bulgular, risk yönetimi içeriklerinin ağırlıklı olarak geçiş riskleri (%34) etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu durum, bankaların iklim politikaları, düzenleyici değişiklikler, karbon fiyatlaması ve piyasa dönüşümleri gibi unsurların finansal etkilerine raporlarında daha fazla yer verdiklerine işaret etmektedir. Fiziksel riskler (%28) ikinci sırada yer almakta olup, aşırı hava olayları, doğal afetler ve iklim değişikliğine bağlı çevresel etkilerin bankacılık faaliyetleri üzerindeki potansiyel risklerinin giderek daha fazla görünürlük kazandığını göstermektedir.

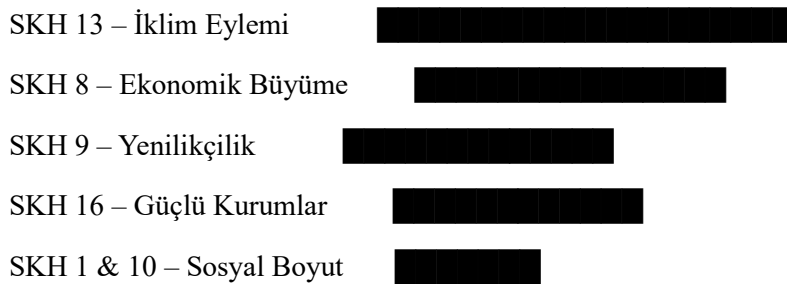
Buna karşılık senaryo analizi (%22) ve kredi süreçlerine entegrasyon (%16) alt temalarının daha düşük oranlarda temsil edilmesi, risk yönetimi yaklaşımının raporlamada büyük ölçüde tanımlayıcı ve kavramsal düzeyde kaldığını düşündürmektedir. Özellikle iklim ve sürdürülebilirlik risklerinin kredi tahsis süreçlerine sistematik biçimde entegre edilmesine ilişkin içeriklerin sınırlı olması, bankaların bu alanda henüz erken bir uygulama aşamasında olduklarına işaret etmektedir. Bu bulgular, Türk bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik risk yönetiminin düzenleyici beklentiler doğrultusunda şekillenmeye başladığını; ancak ileri analitik araçlar ve karar süreçlerine entegrasyon bakımından gelişime açık bir alan olarak varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Metrik Türlerine Göre Kod Frekansları

Metrik Türü	Frekans
Kapsam 1 Emisyonlar	76
Kapsam 2 Emisyonlar	73
Emisyon Azaltım Hedefleri	69
Enerji Verimliliği	58
Kapsam 3 Emisyonlar	21

Tablo 4, Metrikler ve hedefler temasına ilişkin alt kodların frekans dağılımı, bankaların sürdürülebilirlik raporlarında ölçülebilir ve raporlanabilir çevresel göstergelere öncelik verdiklerini ortaya koymaktadır. Kapsam 1 (76) ve Kapsam 2 emisyonları (73) en yüksek frekanslara sahip metrikler olarak öne çıkmakta; bu durum, bankaların doğrudan ve dolaylı operasyonel emisyonlarını izleme ve raporlama konusunda görece yerleşik bir yapıya sahip olduklarını göstermektedir. Benzer şekilde emisyon azaltım hedefleri (69) kodunun yüksek görünürlüğü, bankaların çevresel performansı yalnızca mevcut durum tespitiyle sınırlı tutmayarak ileriye dönük hedefler aracılığıyla yapılandırmaya çalıştıklarına işaret etmektedir.

Buna karşılık enerji verimliliği (58) metriklerinin görece daha düşük sıklıkta raporlanması, operasyonel iyileştirmelerin raporlarda yer almakla birlikte ikincil bir öncelik olarak ele alındığını düşündürmektedir. En düşük frekansa sahip olan Kapsam 3 emisyonları (21) ise, bankaların değer zinciri boyunca ortaya çıkan dolaylı emisyonları ölçme ve raporlama konusunda sınırlı bir kapsama sahip olduklarını göstermektedir. Bu bulgu, özellikle finansman kaynaklı emisyonların hesaplanması ve raporlanmasının metodolojik zorluklar içerdiğini ve sektörde henüz erken bir uygulama aşamasında olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak sonuçlar, Türk bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik raporlamasının ağırlıklı olarak operasyonel emisyonlar ve kısa vadeli hedefler etrafında şekillendiğini; değer zinciri temelli ve daha bütüncül çevresel ölçümlerin ise gelişime açık bir alan olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Şekil 3: SKH'lere Göre Kod Yoğunluğu

Şekil, bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerinin iklim ve ekonomik büyüme odaklı olduğunu göstermektedir. Sosyal kapsayıcılık ve eşitsizliklerin azaltılması gibi hedeflerin görece daha düşük temsil edilmesi, sürdürülebilirliğin sosyal boyutunda gelişim alanı bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bulgular bütüncül olarak değerlendirildiğinde, Türk bankacılık sektöründe TSRS uyumlu raporlamanın: stratejik ve ölçülebilir alanlarda güçlü, sosyal boyut ve teşvik mekanizmaları açısından ise gelişime açık olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 5: Bankalara Göre Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) Kod Frekansları

Banka	SKH 8	SKH 9	SKH 13	SKH 16	SKH 1 & 10	Toplam
İş Bankası	22	18	31	19	11	101
Akbank	25	21	34	22	12	114
Yapı Kredi	27	23	36	21	13	120
VakıfBank	20	17	28	18	10	93
Halkbank	21	16	29	20	14	100
Şekerbank	18	14	26	17	15	90
Garanti BBVA	26	22	35	23	12	118

Tablo banka bazlı bulgular, Türk bankacılık sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile ilişkilendirilme düzeyinin bankalar arasında farklılaştığını ortaya koymaktadır. Toplam SKH kod sayıları incelendiğinde, Yapı Kredi (120), Garanti BBVA (118) ve Akbank (114) sürdürülebilir kalkınma hedeflerine en yüksek içerik yoğunluğunu sahip bankalar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, söz konusu bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerini daha geniş bir SKH yelpazesiyle ilişkilendirerek raporladıklarını ve sürdürülebilir kalkınma gündemine katkılarını daha görünür kıldıklarını göstermektedir.

SKH bazında değerlendirme yapıldığında, tüm bankalarda SKH 13 – İklim Eylemi hedefinin en yüksek frekanslara sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgu, bankacılık sektöründe sürdürülebilirliğin ağırlıklı olarak iklim değişikliğiyle mücadele, emisyon azaltımı ve iklim risklerinin yönetimi ekseninde ele alındığını teyit etmektedir. SKH 8 – İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme ile SKH 9 – Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı hedeflerinin görece yüksek görünürlüğü ise, bankaların sürdürülebilir kalkınmayı büyük ölçüde ekonomik büyüme, finansal aracılık ve yenilikçi finansman faaliyetleri üzerinden tanımladıklarına işaret etmektedir. Buna karşılık SKH 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar hedefinin bankalar arasında orta düzeyde temsil edilmesi, kurumsal yönetim ve etik altyapının sürdürülebilirlik raporlarında önemli bir yer tutmakla birlikte çevresel hedefler kadar baskın olmadığını göstermektedir. En düşük frekanslara sahip olan SKH 1 ve SKH 10 (yoksulluğun azaltılması ve eşitsizliklerin giderilmesi) hedefleri ise, bankacılık sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin sosyal kapsayıcılık boyutunun sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Özellikle kamu bankalarında bu hedeflerin görece daha yüksek görünürlüğe sahip olması, sosyal politika önceliklerinin banka türüne bağlı olarak farklılaşabildiğine işaret etmektedir.

Genel olarak bu bulgular, Türk bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik anlayışının bankalar arasında benzer bir tematik yönelim sergilemekle birlikte, SKH'lere yapılan vurgu düzeyinin kurumsal strateji, sahiplik yapısı ve raporlama yaklaşımına bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir. Bu durum, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkının sektörel düzeyde homojen olmadığını ve özellikle sosyal boyutun güçlendirilmesine yönelik politika ve raporlama alanlarında gelişime açık bir alan bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6: TSRS Temaları ile Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) Eşleştirmesi

TSRS Ana Teması	TSRS İçeriği	İlişkili SKH	Açıklama
Yönetişim	Yönetim kurulu gözetimi, etik, şeffaflık	SKH 16	Güçlü kurumlar ve hesap verebilirlik
Yönetişim	Paydaş katılımı	SKH 17	Çok paydaşlı iş birlikleri
Strateji	Sürdürülebilir finansman	SKH 8, SKH 9	Ekonomik büyüme ve yenilik

TSRS Ana Teması	TSRS İçeriği	İlişkili SKH	Açıklama
Strateji	İklim stratejileri, net sıfır	SKH 13	İklim eylemi
Risk Yönetimi	İklim riskleri (fiziksel/geçiş)	SKH 13	İklim değişikliğine uyum
Risk Yönetimi	Kredi süreçlerinde ÇSY entegrasyonu	SKH 8, SKH 12	Sorumlu finansman
Metrikler & Hedefler	Emisyon göstergeleri	SKH 7, SKH 13	Enerji ve iklim
Metrikler & Hedefler	Kaynak verimliliği	SKH 12	Sorumlu üretim–tüketim
Sosyal Finansman	Finansal kapsayıcılık	SKH 1, SKH 10	Yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması

TSRS ana temaları kapsamında raporlanan sürdürülebilirlik içeriklerinin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile nasıl ilişkilendirildiğini bütüncül biçimde ortaya koymaktadır. Bulgular, bankaların TSRS uyumlu sürdürülebilirlik raporlarında yer alan faaliyetleri belirli SKH'ler etrafında sistematik biçimde yapılandırdıklarını göstermektedir. Yönetişim teması altında ele alınan yönetim kurulu gözetimi, etik ve şeffaflık uygulamalarının SKH 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar ile ilişkilendirilmesi, bankacılık sektöründe sürdürülebilirliğin güçlü kurumsal yapılar ve hesap verebilirlik çerçevesinde tanımlandığını ortaya koymaktadır. Paydaş katılımının SKH 17 – Amaçlar için Ortaklıklar ile eşleştirilmesi ise sürdürülebilirliğin çok paydaşlı bir yönetim anlayışı üzerinden ele alındığını göstermektedir.

Strateji teması kapsamında sürdürülebilir finansman faaliyetlerinin SKH 8 ve SKH 9 ile ilişkilendirilmesi, bankaların sürdürülebilir kalkınmaya katkısı büyük ölçüde ekonomik büyüme, istihdam ve yenilikçi finansman araçları üzerinden tanımladıklarına işaret etmektedir. Buna ek olarak iklim stratejileri ve net sıfır hedeflerinin SKH 13 – İklim Eylemi ile doğrudan ilişkilendirilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin bankacılık sektöründe stratejik bir öncelik haline geldiğini göstermektedir. Risk yönetimi temasında iklim risklerinin (fiziksel ve geçiş riskleri) SKH 13 ile eşleştirilmesi, iklim değişikliğinin finansal risk boyutunun bankalar tarafından açık biçimde kabul edildiğini ortaya koyarken; kredi süreçlerine çevresel ve sosyal hususların entegrasyonunun SKH 8 ve SKH 12 ile ilişkilendirilmesi, sorumlu finansman anlayışının raporlamada yer bulduğunu göstermektedir.

Metrikler ve hedefler teması altında emisyon göstergelerinin SKH 7 ve SKH 13, kaynak verimliliği uygulamalarının ise SKH 12 ile ilişkilendirilmesi, bankaların sürdürülebilirlik performansını ölçülebilir çevresel göstergeler üzerinden görünür kılma eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır. Buna karşılık sosyal finansman faaliyetlerinin SKH 1 ve SKH 10 ile sınırlı sayıda içerik üzerinden ilişkilendirilmesi, sürdürülebilirliğin sosyal boyutunun çevresel ve ekonomik boyutlara kıyasla daha sınırlı temsil edildiğini göstermektedir. Genel olarak bu eşleştirme, Türk bankacılık sektöründe TSRS uyumlu sürdürülebilirlik raporlamasının çevresel ve ekonomik hedefler etrafında yoğunlaştığını; sosyal kapsayıcılık ve eşitsizliklerin azaltılması gibi hedeflerin ise gelişime açık alanlar olarak varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Çalışma, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) ile uyumlu olarak yayımladıkları sürdürülebilirlik raporlarını nitel içerik analizi yöntemiyle inceleyerek, raporlanan sürdürülebilirlik faaliyetlerinin tematik yapısını ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile kurulan ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma, TSRS'nin bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik raporlamasını nasıl yapılandırdığına ve hangi alanlarda yoğunlaşma yarattığına ilişkin sistematik ve karşılaştırmalı bulgular sunmaktadır.

Elde edilen bulgular, Türk bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik raporlarının ağırlıklı olarak strateji ile metrikler ve hedefler boyutlarında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu durum, TSRS'nin özellikle

sürdürülebilirlik ve iklimle bağlantılı risk ve fırsatların finansal etkilerine odaklanan yapısıyla uyumludur. Bankalar, iklim değişikliği kaynaklı riskleri ve sürdürülebilir finansman faaliyetlerini stratejik öncelik alanları olarak konumlandırmakta; emisyon göstergeleri ve hedefler aracılığıyla performanslarını ölçülebilir hale getirmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın SKH odaklı bulguları, bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerinin özellikle iklim eylemi (SKH 13), insana yakışır iş ve ekonomik büyüme (SKH 8) ve sanayi, yenilikçilik ve altyapı (SKH 9) hedefleri etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık, yoksulluğun azaltılması ve eşitsizliklerin giderilmesi gibi sosyal kapsayıcılığa yönelik hedeflerin görece daha sınırlı temsil edildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç, literatürde finansal kurumların sürdürülebilirlik yaklaşımlarında çevresel boyutun sosyal boyuta kıyasla daha hızlı ve güçlü biçimde içselleştirildiğine yönelik bulgularla örtüşmektedir.

Yönetişim ve risk yönetimi boyutlarında elde edilen bulgular, bankaların sürdürülebilirliği kurumsal yapılarına entegre etme yönünde önemli adımlar attığını, ancak bu entegrasyonun derinliğinin bankalar arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle sürdürülebilirlik performansının ücretlendirme ve teşvik mekanizmalarıyla ilişkilendirilmesinin sınırlı düzeyde kalması, sürdürülebilirliğin henüz tüm yönleriyle kurumsal karar alma süreçlerine nüfuz etmediğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99–120.
- Batten, S., Sowerbutts, R., & Tanaka, M. (2016). Let's talk about the weather: The impact of climate change on central banks. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 56(2), 98–109.
- Boffo, R., & Patalano, R. (2020). ESG investing: Practices, progress and challenges. OECD Paris.
- Bolton, P., Després, M., Pereira da Silva, L. A., Samama, F., & Svartzman, R. (2021). The green swan. *BIS Review*, 2.
- Cho, C. H., Michelon, G., & Patten, D. M. (2015). Impression management in sustainability reports. *Accounting, Organizations and Society*, 40, 28–41.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.
- ElAlfy, A., Weber, O., & Geobey, S. (2020). The sustainable development goals (SDGs) as a framework for corporate sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 266, 121959. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121959>
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Pitman.
- Hahn, R., & Kühnen, M. (2013). Determinants of sustainability reporting. *Business Strategy and the Environment*, 22(2), 59–73. <https://doi.org/10.1002/bse.1742>
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK). (2023). Türkiye sürdürülebilirlik raporlama standartları (TSRS 1 ve TSRS 2).
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Sage.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (3rd ed.). Sage Publications.
- Scholtens, B. (2006). Finance as a driver of corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 68(1), 19–33.
- Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy. *Academy of Management Review*, 20(3), 571–610.
- Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD). (2017). Final report.

- United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development.
- Weber, O. (2017). Corporate sustainability and financial performance of banks. Sustainability Accounting, Management and Policy Journal, 8(3), 358–385. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-09-2016-0066>
- Akbank T.A.Ş. (2024). Sürdürülebilirlik raporu (TSRS uyumlu).Akbank. <https://www.akbank.com>
- Garanti BBVA. (2024). Sürdürülebilirlik raporu (TSRS uyumlu). Garanti BBVA. <https://www.garantibva.com.tr>
- Halkbank A.Ş. (2024). Sürdürülebilirlik raporu (TSRS uyumlu).Türkiye Halk Bankası A.Ş. <https://www.halkbank.com.tr>
- Türkiye İş Bankası A.Ş. (2024). Sürdürülebilirlik raporu (TSRS uyumlu).Türkiye İş Bankası A.Ş. <https://www.isbank.com.tr>
- Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. (VakıfBank). (2024). Sürdürülebilirlik raporu (TSRS uyumlu).VakıfBank. <https://www.vakifbank.com.tr>
- Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. (2024). Sürdürülebilirlik raporu (TSRS uyumlu).Yapı Kredi. <https://www.yapikredi.com.tr>
- Şekerbank T.A.Ş. (2024). Sürdürülebilirlik raporu (TSRS uyumlu).Şekerbank. <https://www.sekerbank.com.tr>

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Fatih BALLI Ünzüle KURT
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Fatih BALLI Ünzüle KURT
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Fatih BALLI
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Fatih BALLI Ünzüle KURT
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Fatih BALLI
CONTRIBUTION RATE	EXPLANATION	CONTRIBUTORS

Journal of International

Applied Economics and Administration Research

Open Access Refereed E-Journal

Research Article

Article Arrival : 31/05/2026

Published : 06/07/2026

Reference : Dila ERDEN DEĞİRMENCİ & Meliha ENER, (2026), "E7 ve G7 Ülkelerinde Yenilenebilir Enerjinin Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki İktisadi Etkisi", Journal of International Applied Economics and Administration Research, Vol:7, Issue: 1, pp:15-28.

E7 VE G7 ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÜZERİNDEKİ İKTİSADİ ETKİSİ*

THE ECONOMIC IMPACT OF RENEWABLE ENERGY ON SUSTAINABLE
DEVELOPMENT IN E7 AND G7 COUNTRIES

Dila ERDEN DEĞİRMENCİ**

Meliha ENER***

ÖZ

Günümüzde iklim değişikliği, çevresel bozulma ve fosil enerji kaynaklarının giderek azalması, sürdürülebilir kalkınma anlayışını küresel ölçekte ön plana çıkaran temel sorunlar arasında yer almaktadır. Bu çerçevede yenilenebilir enerji kaynakları, yalnızca çevresel sorunların azaltılmasında değil, aynı zamanda ekonomik büyümenin daha dengeli ve uzun vadeli biçimde sürdürülebilmesinde de kritik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Gelişmiş ekonomileri temsil eden G7 yükselen ekonomilerden oluşan ve E7 ülkeleri arasında enerji politikaları, yatırım kapasiteleri ve sürdürülebilir kalkınma performansları bakımından belirgin farklılıklar bulunmaktadır.

Bu çalışmada, E7 ve G7 ülke gruplarında yenilenebilir enerji kullanımının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkileri kavramsal bir çerçevede ele alınmıştır. Araştırma kapsamında sürdürülebilir kalkınma, çevresel kalite, ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişkiler literatür doğrultusunda değerlendirilmiş; iki ülke grubunun enerji dönüşüm süreçleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Elde edilen değerlendirmeler, yenilenebilir enerji yatırımlarının çevresel sürdürülebilirliği güçlendirebileceği ve uzun

* Bu çalışma "Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından, Karbon Ayak İzi Ve Yenilenebilir Enerjinin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkisi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr Öğrenci, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Doktora ABD, Erdeen dila94@gmail.com, ORCID 0000-0003-0826-4564.

*** Prof. Dr.Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İktisat Bölümü, melihaener@comu.edu.tr, ORCID 0000-0002-1877- 0527.

vadede kalkınma hedeflerine olumlu katkı sunabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, özellikle E7 ülkelerinde devam eden fosil yakıt bağımlılığı nedeniyle enerji dönüşüm sürecinin gelişmiş ülkelere kıyasla daha sınırlı ilerleyebileceği sonucu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Sürdürülebilir Kalkınma, E7 Ülkeleri, G7 Ülkeleri, Enerji Dönüşümü

Jel Kodu: Q42, Q01, Q56.

ABSTRACT

Today, climate change, environmental degradation, and the increasing depletion of fossil fuel resources are among the fundamental issues that have brought the concept of sustainable development to the forefront on a global scale. In this context, renewable energy sources are considered a critical tool not only in reducing environmental problems but also in ensuring more balanced and long-term economic growth. Significant differences exist between the G7 (representing developed economies) and the E7 (comprising emerging economies) in terms of energy policies, investment capacities, and sustainable development performance.

This study conceptually examines the impact of renewable energy use on sustainable development in both the E7 and G7 country groups. The research evaluates the relationships between sustainable development, environmental quality, economic growth, and renewable energy in light of the literature; and comparatively examines the energy transition processes of the two country groups. The evaluations suggest that renewable energy investments may contribute to strengthening environmental sustainability and supporting long-term development goals. However, it is concluded that the energy transition process is progressing more slowly in E7 countries compared to developed countries, particularly due to continued dependence on fossil fuels.

Keywords: Renewable Energy, Sustainable Development, E7 Countries, G7 Countries, Energy Transition

Jel Cods: Q42, Q01, Q56.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.GİRİŞ

Sanayileşme sürecinin meydana getirdiği değişim ve dönüşümler sonucu hızlanan ekonomik faaliyetler, enerji talebinin dünya genelinde önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Söz konusu durum çevresel sorunları beraberinde getirmekle birlikte aynı zamanda daha da görünür hale gelmesine yol açmıştır. Özellikle fosil yakıt temelli enerji üretiminin neden olduğu karbon emisyonları, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi sorunları derinleştirerek sürdürülebilir kalkınma anlayışının önemini artırmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda ülkeler, enerji politikalarını yeniden şekillendirmeye başlamış ve çevre dostu enerji kaynaklarına yönelik yatırımlara daha fazla ağırlık vermiştir.

Çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin fosil yakıtlara göre daha sınırlı olması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlaması nedeniyle bu enerji kaynakları günümüzde enerji politikalarının temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Güneş, rüzgâr, hidroelektrik, jeotermal ve biyokütle enerjisi en yaygın yenilenebilir enerji türleri arasında yer almakta olup, ülkelerin sahip olduğu coğrafi yapı, iklim koşulları ve ekonomik kapasiteye bağlı olarak farklı düzeylerde kullanılmaktadır (Akova, 2008:22). Bu kaynakların yaygınlaştırılması, yalnızca karbon emisyonlarının azaltılması açısından değil, aynı zamanda enerji arz güvenliğinin sağlanması ve ekonomik sürdürülebilirliğin desteklenmesi bakımından da önemli görülmektedir.

Yenilenebilir enerji yatırımlarının yaygınlaşmasında ekonomik teşvikler, teknolojik ilerlemeler ve uygun politika mekanizmaları belirleyici rol oynamaktadır. Bu gelişmeler, enerji üretiminin daha geniş alanlara yayılmasını ve sürdürülebilir enerji piyasalarının oluşmasını desteklemektedir. Gelecekte enerji sektöründeki büyümenin büyük ölçüde yenilenebilir enerji kaynakları tarafından yönlendirilmesi beklenirken, doğal gazın da geçiş sürecinde tamamlayıcı bir enerji kaynağı olarak önemini koruyacağı öngörülmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, ekonomik büyümenin yalnızca üretim artışı üzerinden değil; çevresel sınırlar ve toplumsal refah dikkate alınarak değerlendirilmesini öngören bütüncül bir anlayışı ifade etmektedir. Bu yaklaşım, mevcut neslin ihtiyaçlarının karşılanması ile gelecek kuşakların yaşam olanaklarının korunması arasında denge kurulmasını esas almaktadır (United Nations, 2015:12).

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi, toplumların refah düzeyinin yükseltilmesi ve ekonomik faaliyetlerin kesintisiz biçimde sürdürülebilmesi için artan enerji talebinin karşılanmasını gerekli kılmaktadır. Nüfus artışı, sanayileşme ve ekonomik büyüme süreçleri enerjiye olan ihtiyacı sürekli artırmaktadır. Bu nedenle enerji, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve çevresel koruma boyutlarıyla doğrudan ilişkili stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Enerji arzının güvenilir ve sürdürülebilir şekilde sağlanması, kalkınma politikalarının temel bileşenlerinden biri olup günümüzde ülkelerin ekonomik ve politik gündemlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca iklim değişikliği ve çevresel bozulma gibi küresel sorunların giderek derinleşmesi, mevcut enerji politikalarının yeniden değerlendirilmesini ve çevreye daha duyarlı alternatif enerji çözümlerinin geliştirilmesini zorunlu hale getirmektedir (Seydioğulları, 2013:24).

Küresel ekonomik sistem içerisinde önemli aktörler arasında yer alan G7 ülkeleri ile hızlı büyüyen gelişmekte olan ekonomilerden oluşan E7 ülkeleri, enerji tüketim alışkanlıkları ve çevresel politika uygulamaları bakımından farklı yapılar sergilemektedir. G7 ülkeleri daha yüksek teknoloji kapasitesi ve güçlü finansman olanakları sayesinde yenilenebilir enerji dönüşümünde daha ileri bir konumda bulunurken, E7 ülkelerinde artan enerji talebi çoğu zaman fosil yakıt bağımlılığının sürmesine neden olmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, E7 ve G7 ülkelerinde yenilenebilir enerji kullanımının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkilerini kavramsal olarak incelemek ve iki ülke grubu arasındaki yapısal farklılıkları iktisadi olarak ortaya koymaktır. Bu doğrultuda mevcut literatür değerlendirilmiş, enerji dönüşüm süreçleri değerlendirilmiş ve sürdürülebilir kalkınma açısından ortaya çıkan temel bulgular yorumlanmıştır.

Bu çalışma, E7 ve G7 ülkelerini aynı çerçevede karşılaştırarak yenilenebilir enerji dönüşümünün sürdürülebilir kalkınma açısından benzer ve farklı yönlerini ortaya koyması bakımından literatüre katkı sunmaktadır.

2.LİTERATÜR

Apergis ve Payne (2010) tarafından OECD ülkeleri üzerine gerçekleştirilen panel veri analizinde, yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu ortaya konulmuştur. Araştırma bulguları, ekonomik büyümenin enerji talebini artırırken, yenilenebilir enerji alanındaki yatırımların da üretim kapasitesini ve ekonomik performansı olumlu yönde etkilemiştir.

Özşahin ve diğerleri (2016), BRICS ülkeleri ile Türkiye örneğinde 2000–2013 dönemine ait verileri kullanarak yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yardımıyla incelemiştir. Çalışma sonucunda, uzun vadede yenilenebilir enerji kullanımının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testleri uygulanarak model sonuçlarının güvenilirliği test edilmiştir. Bulgular, yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik kalkınmayı destekleyen önemli unsurlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Wittwer vd. (2018), yenilenebilir enerji yatırımlarının bölgesel ekonomik etkilerini değerlendiren kapsamlı bir literatür incelemesi gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre yenilenebilir enerji yatırımları istihdam artışı, yerel üretimin gelişmesi ve enerji bağımlılığının azalması gibi ekonomik faydalar sağlamaktadır. Bununla birlikte enerji dönüşüm süreçlerinin ülkelerin ekonomik yapısına göre farklı sonuçlar doğurabileceği ifade edilmiştir.

Batmaz vd. (2019), Türkiye’de 1985–2014 dönemine ait verileri kullanarak yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve karbon emisyonları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada eşbütünleşme analizi ile Granger nedensellik testlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular, ekonomik büyüme ile karbon emisyonları arasında doğrudan doğrusal bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koyarken, değişkenler arasında

doğrusal olmayan uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, Türkiye’de ekonomik faaliyetler ile çevresel bozulma arasındaki etkileşimin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Cheng ve diğerleri (2019) tarafından OECD ülkeleri üzerine gerçekleştirilen çalışmada, ekonomik büyüme, yenilenebilir enerji kullanımı ve patent gelişmelerinin kişi başına düşen karbon emisyonları üzerindeki etkileri panel kantil regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, ekonomik büyümenin karbon emisyonlarını artırıcı etkisinin bulunduğunu, ancak bu etkinin yüksek emisyon düzeylerinde daha sınırlı hale geldiğini göstermektedir. Bunun yanında yenilenebilir enerji kullanımının çevresel baskının azaltılmasına katkı sağladığı vurgulanmıştır.

Nathaniel ve Adeleye (2020), 1992–2016 döneminde 44 Afrika ülkesini kapsayan çalışmalarında karbon emisyonları, enerji tüketimi ve kentleşme arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemiyle analiz etmiştir. Araştırma sonuçlarına göre enerji tüketimi, kentleşme düzeyi, kişi başına gelir, finansal gelişmişlik ve sabit sermaye yatırımları çevresel bozulmanın temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Özellikle hızlı kentleşme ve ekonomik büyümenin çevresel baskıyı artırdığı belirlenmiştir. Çalışmada, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için yalnızca enerji politikalarının değil, kentleşme süreçlerine yönelik stratejilerin de dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Urom, Abid, Guesmi ve Ndubuisi (2022), G7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi, küreselleşme ve ekonomik büyüme şokları arasındaki ilişkiyi doğrusal olmayan ARDL (NARDL) modeliyle incelemişlerdir. Araştırma sonuçları, küreselleşme ve ekonomik büyüme şoklarının yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkilerinin ülkelere göre farklılaştığını ortaya koymuştur

3.E7 VE G7 ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANIMLARI VE YENİLENEBİLİR ENERJİ ÜRETİMİ DEĞİŞİMLERİ

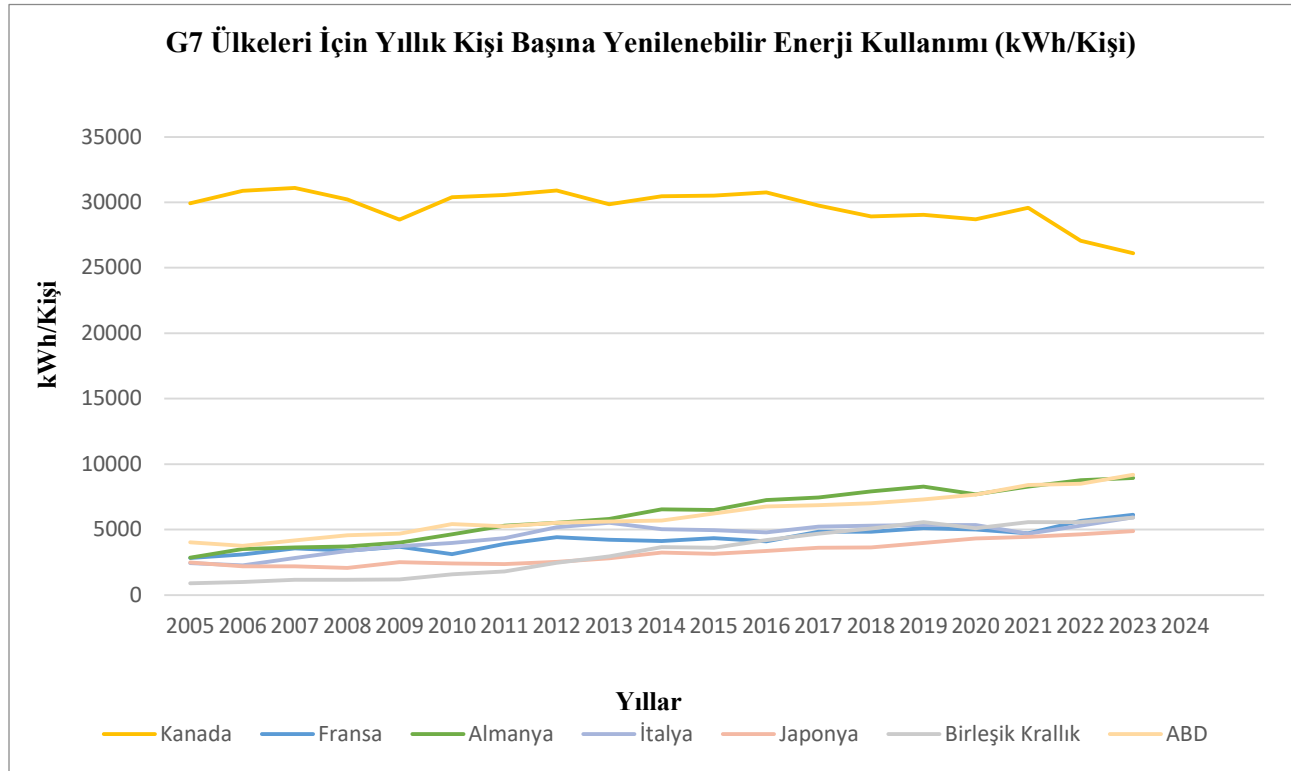
Yenilenebilir enerji kaynakları, artan küresel enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Güneş, rüzgâr, hidroelektrik, jeotermal ve biyokütle gibi kaynaklar, sürekli yenilenebilir özellikleri sayesinde sürdürülebilir enerji arzına katkı sağlamaktadır. Özellikle son yıllarda yenilenebilir enerji teknolojilerinde yaşanan maliyet düşüşleri ile birlikte fosil yakıt fiyatlarında görülen dalgalanmalar, bu kaynaklara olan ilgiyi artırmıştır. Teknolojik gelişmelerin hız kazanması ve enerji dönüşümüne yönelik politikaların yaygınlaşması, yenilenebilir enerji sistemlerinin gelecekte enerji piyasalarında daha güçlü bir konuma ulaşacağını göstermektedir. Yenilenebilir enerji yatırımlarının yaygınlaşmasında ekonomik teşvikler, teknolojik ilerlemeler ve uygun politika mekanizmaları belirleyici rol oynamaktadır. Bu gelişmeler, enerji üretiminin daha geniş alanlara yayılmasını ve sürdürülebilir enerji piyasalarının oluşmasını desteklemektedir. Gelecekte enerji sektöründeki büyümenin büyük ölçüde yenilenebilir enerji kaynakları tarafından yönlendirilmesi beklenirken, doğal gazın da geçiş sürecinde tamamlayıcı bir enerji kaynağı olarak önemini koruyacağı öngörülmektedir. Ayrıca yenilenebilir enerji sistemleri, çoğu zaman merkezi olmayan ve yerel kaynaklara dayalı bir yapıya sahiptir. Rüzgâr türbinleri, güneş enerjisi santralleri, biyokütle tesisleri ve küçük ölçekli hidroelektrik uygulamaları, enerji üretiminin farklı bölgelere yayılmasına olanak tanımaktadır. Bu özellik, enerji arz güvenliğinin artırılmasına katkı sağlarken aynı zamanda yerel ekonomik kalkınmayı da desteklemektedir (Herzog vd., 2001: 9).

E7 ve G7 ülkelerinde yenilenebilir enerji üretimi ile tüketimi, enerji dönüşüm süreçlerinin ülkelerin ekonomik yapısı ve kurumsal kapasitesine bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir. G7 ülkelerinde yenilenebilir enerji politikalarının daha erken dönemlerde benimsenmesi, dönüşüm sürecinin daha sistemli ve süreklilik arz eden bir yapıda ilerlemesine imkân sağlamıştır. Söz konusu ülkelerde karbon emisyonlarını azaltmaya yönelik hedefler, enerji verimliliğini artıran uygulamalar ve ileri teknoloji kullanımı, yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji içindeki payını sürekli olarak yükselten temel etkenler arasında yer almaktadır. Buna karşılık E7 ülkelerinde yenilenebilir enerji kullanımındaki artış, büyük ölçüde ekonomik büyüme ve enerji talebindeki hızlı yükselişle birlikte şekillenmekte; ancak altyapı kapasitesi ve politika istikrarındaki farklılıklar nedeniyle süreç zaman zaman dalgalı bir seyir izlemektedir. Literatürde de yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Apergis ve Payne, 2010: 656–660; Sadorsky, 2009: 4021–4028).

Kişi başına düşen yenilenebilir enerji kullanımı, toplumların enerji tüketim yapısını sürdürülebilirlik çerçevesinde değerlendirmeye imkân sağlayan önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Bu gösterge, enerji üretiminde yenilenebilir kaynaklara yönelimin yanı sıra toplumun çevre dostu enerji sistemlerine uyum düzeyini de ortaya koymaktadır. Kişi başına yenilenebilir enerji tüketiminin artması, düşük karbonlu ekonomi hedeflerine yönelik dönüşümün hız kazandığını ve enerji kullanımında çevresel farkındalığın güçlendiğini göstermektedir. Akademik çalışmalarda, yenilenebilir enerji kullanımındaki artışın çevresel kaliteyi olumlu etkilediği, aynı zamanda ülkelerin dış enerji bağımlılığını azaltarak enerji güvenliğine katkı sağladığı belirtilmektedir. Bu nedenle söz konusu göstergenin sürdürülebilir kalkınma performansının değerlendirilmesinde önemli bir ölçüt olduğu kabul edilmektedir (Ulucak ve Özcan, 2020).

Elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının sahip olduğu pay, ülkelerin enerji dönüşüm sürecindeki teknolojik gelişmişlik ve ekonomik uyum kapasitesini ortaya koyan önemli göstergelerden biridir. Bu oran, enerji üretiminde fosil yakıtlara olan bağımlılığın azaltılması, karbon emisyonlarının düşürülmesi ve enerji arz güvenliğinin güçlendirilmesi açısından sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle doğrudan ilişkilidir. Literatürde, yenilenebilir enerji üretimindeki artışın ekonomik büyümeyi uzun dönemde olumlu yönde etkilediği ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak enerji dönüşüm süreçlerinin farklılık gösterdiği belirtilmektedir (Birol ve Demirgil, 2021:309; Doğdu, 2022:74).

Grafik 1: G7 Ülkelerinde Yıllık Kişi Başına Yenilenebilir Enerji Kullanımı

Kaynak: Energy Institute, 2025; Our World in Data, 2025.

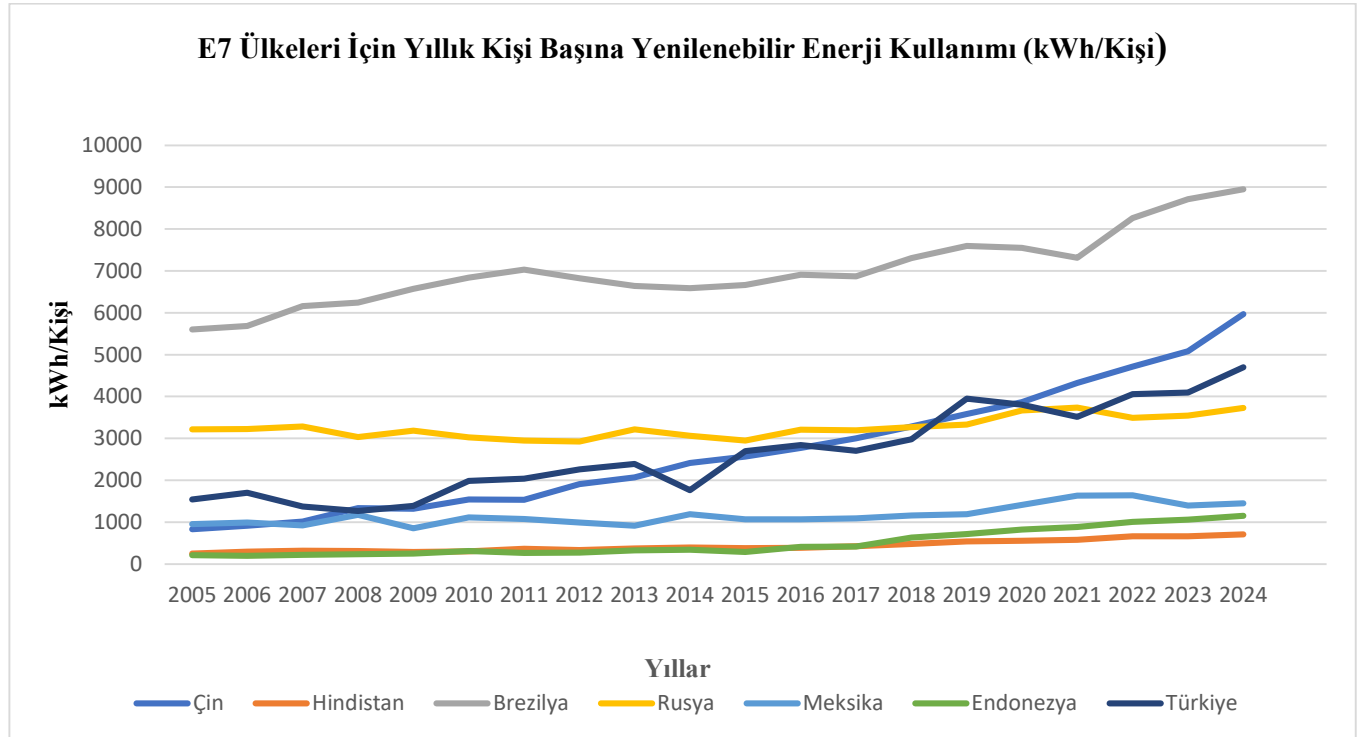
Grafikte 2005-2024 yılları arasında G7 ülkelerinde yıllık kişi başına düşen yenilenebilir enerji kullanımının nasıl değiştiği gösterilmektedir. Grafik genel olarak incelendiğinde, G7 ülkelerinin tamamına bakıldığında yenilenebilir enerji kullanımının uzun dönemde artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Fakat uzun dönemdeki artış düzeyi ve seyri ülkeler arasında farklılık göstermektedir.

Kanada, dönem boyunca kişi başına yenilenebilir enerji kullanımında en yüksek değere sahip ülke konumunu korumuştur. 2005 yılında yaklaşık 31.068 kWh/kişi seviyesinde olan kullanım miktarı, 2024 yılında 26.117

kWh/kişiyne gerilemiştir. Kanada'nın diğerk ülkelere kıyasla yüksek seviyede bulunması, hidroelektrik kaynaklar bakımından sahip olduğu zengin potansiyelle ilişkilendirilebilir. Son yıllarda görülen düşüş ise enerji tüketim yapısındaki değışimlere bağı uygulamalara işareet etmektedir. Almanya, yenilenebilir enerji kullanımındaki artış açısından belirgin yükselme eğilimi gösteren ülkelerden biridir. 2005 yılında yaklaşık 2.399 kWh/kişiyne olan kullanım düzeyi, 2024 yılında 8.950 kWh/kişiyne ulaşmıştır. 2010 yılı sonrasında gözlenen belirgin artış ülkenin uzun yıllardır uyguladığı enerji dönüşüm politikaları ile ilişkilendirilmektedir. Benzer şekilde ABD'de kişiyne başına yenilenebilir enerji kullanımı 3.677 kWh'den 9.192 kWh'ye yükselerek dönem sonunda Almanya'nın da üzerine çıkmıştır. Bu gelişme, rüzgâr ve güneş enerjisi yatırımlarındaki artışla ilişkili olabilir (IRENA, 2025). Birleşik Krallık'ta yenilenebilir enerji kullanımının özellikle 2013 sonrasında hız kazandığı görölmektedir. 2005 yılında 831 kWh/kişiyne olan kullanımın 2024 yılında 5.903 kWh/kişiyne yükselmesi, ülkenin enerji üretiminde yenilenebilir kaynakların payını önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Fransa ve İtalya'da genel eğilimi artış yönündedir. Artış eğilimi istikrarlıdır. Japonya ise G7 ülkeleri içerisinde kişiyne başına yenilenebilir enerji kullanımının en düşük seviyelerde gerçekleştiği ülkelerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat dönem boyunca düzenli bir yükseliş göstermiştir. 2005 yılında yaklaşık 2.234 kWh/kişiyne olan kullanım miktarı, 2024 yılında 4.887 kWh/kişiyne ulaşmıştır. Bu durum, ülkenin enerji arz güvenliği ve enerji çeşitlendirmesine yönelik politikalarının etkisini yansıtmaktadır.

Genel olarak değerdendirildiğinde G7 ülkelerinde kişiyne başına yenilenebilir enerji kullanımının yüksek seviyelerde gerçekleştiği ve uzun dönemde artış eğilimini koruduğu görölmektedir. Kanada dışında tüm ülkelerde belirgin yükselişler yaşanması, yenilenebilir enerji teknolojilerinin yaygınlaştığını ve enerji dönüşüm sürecinin giderek güçlendiğini göstermektedir. Bu durum, gelişmiş ekonomilerin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda enerji sistemlerini daha düşük karbonlu bir yapıya dönüştürmeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca grafik, G7 ülkelerinde yenilenebilir enerji kullanımının ekonomik büyüme ile birlikte artış gösterebildiğini ve enerji dönüşümünün ekonomik performans üzerinde olumsuz bir baskı oluşturmaktan gerçekteştirilebildiğini göstermektedir.

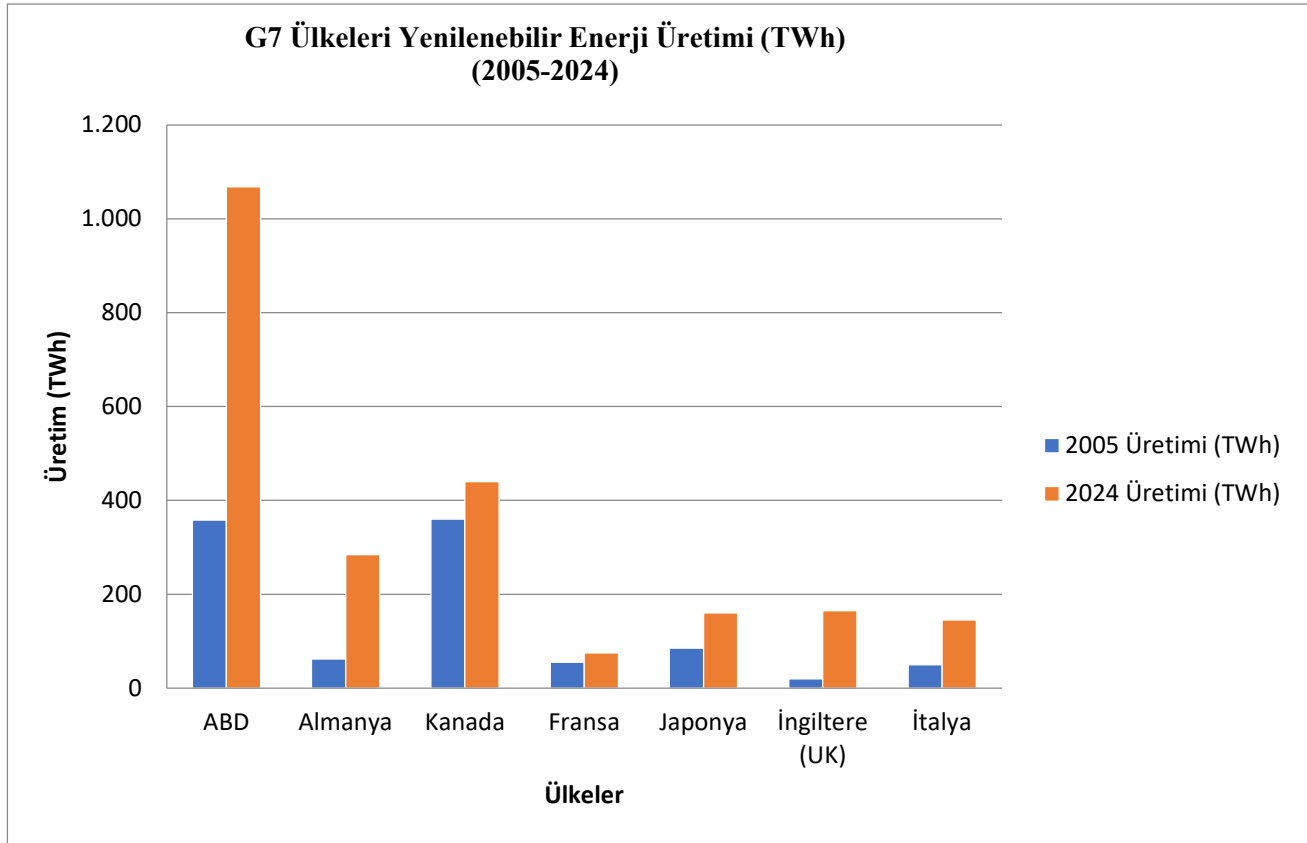
Grafik 2: E7 Ülkelerinde Yıllık Kişiyne Başına Yenilenebilir Enerji Kullanımı

Kaynak: Energy Institute, 2025; Our World in Data, 2025.

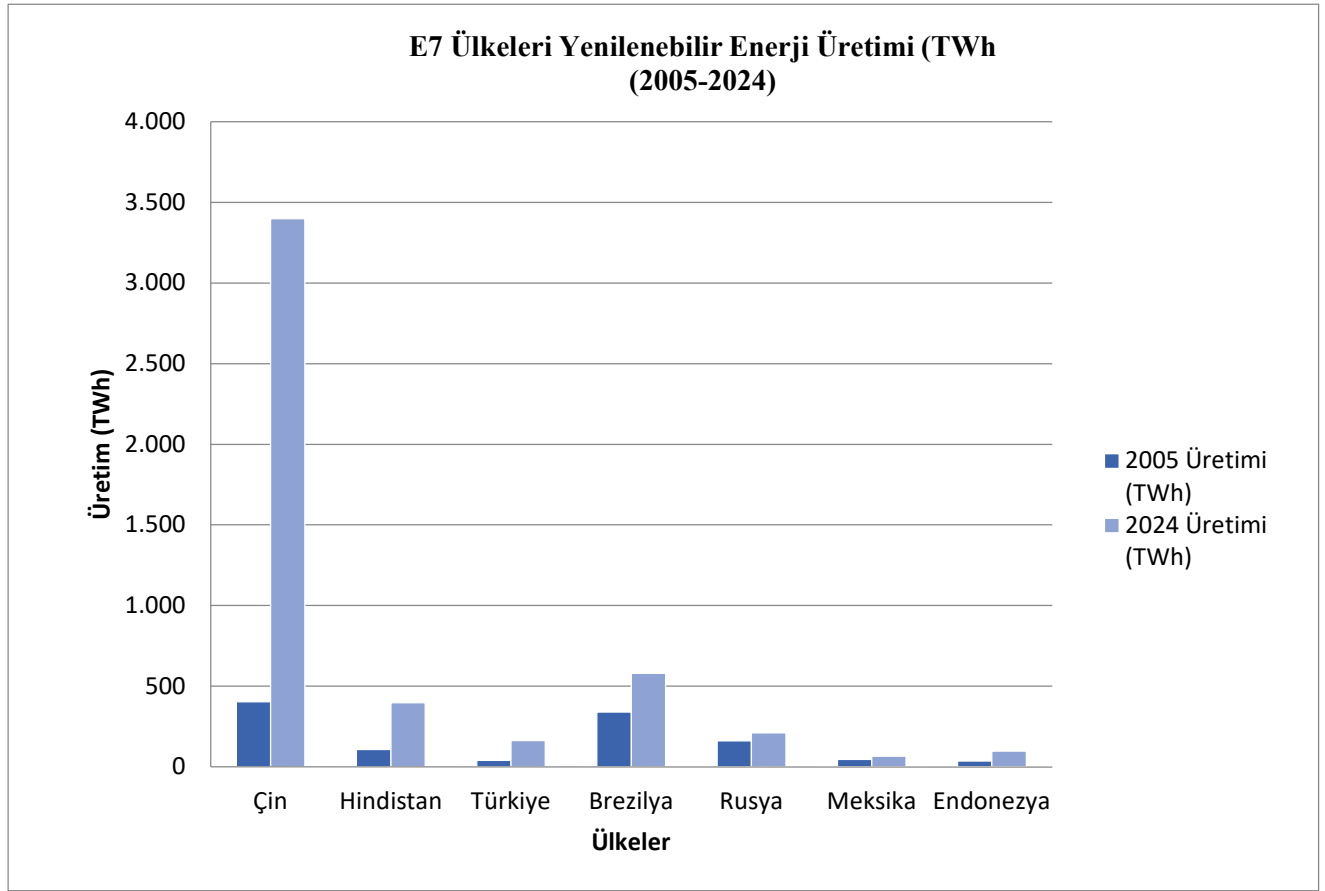
Grafikte 2005-2024 yılları arasında E7 ülkelerinde yıllık kişi başına düşen yenilenebilir enerji kullanımının nasıl değiştiği gösterilmektedir. E7 ülkelerinde kişi başına yenilenebilir enerji kullanımı incelendiğinde, 2005–2024 döneminde tüm ülkelerde artış yaşanması söz konusudur. Fakat artışın büyüklüğü ve hızına bakıldığında ülkeler arasında farklı olduğu görülmektedir. E7 ülkeleri arasında en yüksek gelişme Çin'dedir. Çin'de kişi başına yenilenebilir enerji kullanımı 2005 yılında 837,9 kWh seviyesinden 2024 yılında 5.967,7 kWh seviyesine yükselerek yaklaşık yedi kat artmıştır. Söz konusu artış ülkenin son yıllarda güneş, rüzgâr ve hidroelektrik alanlarında gerçekleştirdiği büyük ölçekli yatırımların enerji tüketim yapısına yansımalarıyla ilişkilendirilebilir. Brezilya ise dönem boyunca E7 ülkeleri arasında en yüksek kişi başına yenilenebilir enerji kullanımına sahip ülkedir. 2005 yılında 5.605 kWh olan tüketimin 2024 yılında 8.954 kWh'ye yükselmesi diğer ülkelere kıyasla yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Bu durum, Brezilya'nın hidroelektrik kaynaklarını etkin biçimde değerlendirdiğine işaret etmektedir. Buna karşılık Hindistan ve Endonezya'da yüksek büyüme oranlarına rağmen kişi başına tüketim düzeylerinin görece düşük kaldığı görülmektedir. Bu durum, hızlı nüfus artışı ve artan enerji talebinin yenilenebilir enerji kullanımındaki kazanımları kişi başına göstergelerde sınırlandırdığını düşündürmektedir. Türkiye'de kişi başına yenilenebilir enerji kullanımı 2005 yılında 1.542 kWh iken 2024 yılında 4.701 kWh seviyesine yükselmiştir. Yaklaşık üç katlık bu artış, özellikle son yıllarda rüzgâr ve güneş enerjisi yatırımlarında yaşanan genişleme ile ilişkilendirilebilir. Türkiye'nin 2024 yılı itibarıyla ulaştığı seviye, Meksika, Hindistan ve Endonezya'nın üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ulaştığı seviye, yenilenebilir enerji dönüşümünde önemli bir ilerleme kaydedildiğine işaret etmektedir. Rusya'da kişi başına yenilenebilir enerji kullanımının 3.218 kWh'den 3.731 kWh'ye yükselmesine rağmen artışın diğer E7 ülkelerine kıyasla daha sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu durum, literatürde ülkenin fosil yakıt ağırlıklı enerji sistemiyle ilişkilendirilmektedir. Meksika'da ise dönem boyunca dalgalı bir seyir izlenmekle birlikte genel eğilim yukarı yönlüdür.

Genel olarak değerlendirildiğinde, E7 ülkelerinde yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte enerji dönüşüm sürecinin hız kazandığı görülmektedir. Özellikle Çin, Türkiye ve Endonezya'nın son yıllarda sergilediği yüksek artış oranları, gelişmekte olan ekonomilerin yenilenebilir enerji yatırımlarının hız kazandığına işaret etmektedir. Bununla birlikte Brezilya gibi ülkelerin yüksek tüketim seviyelerinde olması ile Hindistan, Endonezya gibi ülkelerin düşük kişi başına tüketim değerleri arasındaki fark, yenilenebilir enerji dönüşümünün ülkelerin ekonomik yapıları, nüfus büyüklükleri, doğal kaynak potansiyelleri ve enerji politikalarına bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir. Sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirildiğinde, kişi başına yenilenebilir enerji kullanımındaki artış yalnızca enerji arzının çeşitlenmesine değil, aynı zamanda fosil yakıtlara bağımlılığın azaltılmasına, karbon emisyonlarının düşürülmesine ve enerji güvenliğinin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle E7 ülkelerinde gözlenen yükseliş eğilimi, sürdürülebilir büyüme hedefleriyle uyumlu bir enerji dönüşüm sürecinin önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir (Apergis ve Payne, 2010:658). Veriler, E7 ülkelerinde yenilenebilir enerji kullanımının artık yalnızca çevresel bir tercih olmaktan çıktığını ekonomik büyüme, enerji güvenliği ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin temel bileşenlerinden biri hâline geldiğini göstermektedir. Özellikle Çin ve Türkiye gibi ülkelerde gözlenen hızlı artışlar, gelişmekte olan ekonomilerin küresel enerji dönüşümünde giderek daha etkin bir rol üstlendiğine işaret etmektedir.

Grafik 3: G7 Ülkeleri Yenilenebilir Enerji Üretiminde Değişimi (2005 - 2024)

Kaynak: IRENA, 2025.

Grafik 2005 ve 2024 yıllarında G7 ülkelerinde yenilenebilir enerji üretimlerini göstermektedir. Söz konusu yıllarda G7 ülkeleri incelendiğinde, yenilenebilir enerji kapasitesinin yıllar içerisinde istikrarlı bir büyüme gösterdiği görülmektedir. Grafiğe göre Amerika Birleşik Devletleri, toplam üretim kapasitesi bakımından diğer ülkelere göre belirgin bir üstünlük sergilemektedir. Ülkenin yenilenebilir enerji üretimi 2005 yılında yaklaşık 358 TWh düzeyindeyken, 2024 yılı itibarıyla 1.068 TWh seviyesine ulaşarak önemli bir artış kaydetmiştir. Almanya ise yenilenebilir enerji üretimini 2024 yılında yaklaşık 284 TWh düzeyine taşımıştır. Söz konusu yükseliş, Almanya'nın uyguladığı enerji dönüşüm politikalarının olumlu sonuçlar verdiğine işaret etmektedir. Birleşik Krallık'ta üretim düşük seviyelerden başlamış ve sonrasında hızlı bir yükseliş göstermiştir. Söz konusu durum, yenilenebilir enerjiye yönelik politikaların elektrik üretimine yansımalarıyla ilişkilendirilebilir. Kanada da ise başlangıç döneminde de yüksek yenilenebilir enerji üretimine sahiptir. Fakat diğer ülkelerle kıyaslandığında sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda ülkenin özellikle hidroelektrik kaynaklarını uzun yıllardır etkin biçimde kullanıyor olması ile birlikte mevcut kapasitenin belirli bir olgunluk düzeyine ulaşmış olmasının etkili olduğu söylenebilmektedir. Japonya, Fransa ve İtalya'ya bakıldığında yenilenebilir enerji üretiminde artış olduğu görülmektedir. Söz konusu bu yükseliş ABD ve Almanya'da olduğu kadar güçlü değildir.

Grafik 4: E7 Ülkeleri Yenilenebilir Enerji Üretimini Değişimi (2005 - 2024)

Kaynak:IRENA,2025

Grafik 2005 ve 2024 yıllarında E7 ülkelerinde yenilenebilir enerji üretimlerini göstermektedir. E7 ülkelerine bakıldığında yenilenebilir enerji üretimindeki artış G7 ülkelerine göre daha yüksek ve ivmeli gerçekleşmiştir. Söz konusu büyümenin en belirgin örneği Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Çin, 2005 yılında yaklaşık 404 TWh düzeyinde olan yenilenebilir enerji üretimini 2024 yılına gelindiğinde 3.398 TWh seviyesine yükseltmiştir. Diğer ülkelere göre yükselme seviyesinde en fazla artış yaşanan ülke olmuştur. Söz konusu artış; yüksek enerji talebi, yenilenebilir enerji yatırımları ve uygulanan enerji politikaları ile ilişkilendirilebilir. Hindistan da yenilenebilir enerji kapasitesini önemli ölçüde artırmış; üretim miktarı aynı dönemde 107 TWh'den 397 TWh'ye ulaşmıştır. Hindistan ve Endonezya gibi ülkelerde ise dönüşümün daha kademeli ilerlediği, özellikle Endonezya'da 2015 sonrası dönemde ivmelenen artışın politika değişimleri ve yatırımın yoğunlaşmasıyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Rusya'nın görece düşük ve yatay seyreden yapısı, fosil yakıt ağırlıklı enerji sisteminin dönüşüm hızını sınırlayan temel bir faktör olduğunu düşündürmektedir. Meksika'da ise 2020 sonrası dönemde gözlenen artış, geç dönem politika etkilerinin enerji paylarına yansıdığı bir geçiş dinamiğine işaret etmektedir. Brezilya ve Rusya'nın yenilenebilir enerji üretiminde artış görülmesine rağmen, bu artışın Çin ve Hindistan kadar güçlü olmadığı dikkat çekmektedir. Brezilya'nın başlangıç döneminde zaten yüksek hidroelektrik kapasitesine sahip olması, artış oranının görece sınırlı kalmasına neden olmuş olabilir. Buna karşılık Rusya'da artışın sınırlı seyretmesi, literatürde ülkenin fosil yakıt ağırlıklı enerji sistemiyle ilişkilendirilmektedir. Özellikle Türkiye'nin üretim düzeyini birkaç kat artırmış olması, son yıllarda güneş, rüzgâr ve hidroelektrik yatırımlarına verilen önemin arttığını göstermektedir. Endonezya ve Meksika'da ise artış eğilimi bulunmasına rağmen üretim hacminin diğer E7 ülkelerine kıyasla daha düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir.

G7 ve E7 ülkeleri arasındaki bu temel ayrışma, enerji politikalarının motivasyonlarından kaynaklanmaktadır. G7 ülkelerinde enerji dönüşümü daha çok teknolojik inovasyon, kurumsal altyapı ve karbon emisyonunu azaltma odaklı ilerlerken; E7 ülkelerinde artış hızı doğrudan yüksek enerji ihtiyacının karşılanması, ekonomik genişleme ve enerji arz güvenliği gereksinimleriyle tetiklenmektedir. Küresel ölçekte yenilenebilir enerjiye geçiş hız kazansa da, her ülkenin kendi ekonomik dinamiklerine uygun bir hızda ilerlediği görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, E7 ülkelerinde yenilenebilir enerji kullanımındaki artışın homojen olmadığı, bunun yerine çok katmanlı ve ülke-özel dinamiklerle şekillenen bir dönüşüm süreci olduğu görülmektedir. Bu durum, enerji geçişinin yalnızca teknik kapasite artışıyla değil, aynı zamanda kurumsal yapı, politika sürekliliği ve ekonomik öncelikler ile birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

E7 ülkelerine odaklanan araştırmalar, yenilenebilir enerji kapasitesindeki genişlemenin çevresel baskıların azaltılmasında önemli bir rol oynadığını, ancak bu etkinin ortaya çıkmasının belirli bir dönüşüm düzeyine ulaşılmasına bağlı olduğunu göstermektedir. Yenilenebilir enerji kullanım oranının sınırlı kaldığı dönemlerde, ekonomik büyüme ve hızlı kentleşmenin neden olduğu emisyon artışları çevresel kazanımları gölgede bırakmaktadır. Buna karşılık, enerji dönüşüm süreci belirli bir ölçeği aştığında karbon ayak izinde azalma yönünde daha belirgin sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Wang ve Wang, 2020:112-115). Bu bulgular, yenilenebilir enerji dönüşümünün çevresel etkilerinin doğrusal bir seyir izlemediğini, aksine belirli eşiklere bağlı olarak güçlendiğini ortaya koymaktadır.

4.E7 ve G7 ÜLKELERİNDE ENERJİ YOĞUNLUĞU VE ÜLKELERE İKTİSADİ ETKİLERİ

Literatürde yüksek gelirli ülkelerde enerji yoğunluğunun daha düşük seviyelerde seyrettiği ve zaman içerisinde azalma eğilimi gösterdiği belirtilmektedir. Bunun temel nedeni, bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde altyapı yatırımlarını büyük ölçüde tamamlamış olmaları, ekonomik faaliyetlerin sanayi sektöründen hizmetler sektörüne kayması ve ileri teknolojilerin üretim süreçlerine daha yoğun şekilde entegre edilmesidir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde sanayi üretiminin ekonomik büyümedeki payının yüksek olması, enerji talebini artırarak enerji yoğunluğunun daha yüksek seviyelerde gerçekleşmesine neden olmaktadır (Çermikli ve Tokathioğlu, 2015:3). Bu çerçevede E7 ve G7 ülkelerine ait enerji yoğunluğu göstergeleri incelendiğinde, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile enerji verimliliği performansları arasında önemli farklılıklar bulunduğu görülmektedir.

Tablo 1: E7 Ülkelerinde Enerji Yoğunluğu Düzeyi (Birim:MJ/\$2021 PPP GSYH) (2018-2021)

E7 Ülkeleri	2018	2019	2020	2021
Brezilya	3,93	3,95	4	3,96
Çin	6,42	6,33	6,40	6,30
Endonezya	3,24	3,19	3,11	3,04
Hindistan	4,41	4,25	4,25	4,21
Meksika	2,99	2,97	3,04	2,99
Rusya	8,23	8,06	8,16	8,46
Türkiye	2,57	2,59	2,55	2,48

Kaynak: World Bank , 2025

Tabloda yer alan E7 ülkeleri incelendiğinde özellikle Çin'de ve Rusya'da enerji yoğunluğu değerlerinin yüksek olması, bu ülkelerde sanayi ve enerji yoğun üretim faaliyetlerinin ekonomik yapı içerisindeki ağırlığını yansıtmaktadır. Veriler incelendiğinde, Rusya'nın tüm dönem boyunca E7 ülkeleri arasında en yüksek enerji yoğunluğuna sahip ülke olduğu görülmektedir. Rusya'nın enerji yoğunluğu 2018 yılında 8,23 iken 2021 yılında 8,46 seviyesine yükselmiştir. Bu durum, ülke ekonomisinin enerji yoğun sektörlerle ve fosil yakıt temelli üretim yapısına önemli ölçüde bağımlı olduğunu göstermektedir. Özellikle enerji ihracatına dayalı ekonomik yapı, enerji yoğunluğunun yüksek seyretmesinde etkili olmaktadır. Çin, 2018 yılında 6,42 olan enerji yoğunluğunu 2021 yılında 6,30 seviyesine düşürmüştür. Çin'in enerji yoğunluğu E7 ülkeleri

içerisinde yüksek olmakla birlikte dönem boyunca sınırlı bir azalma göstermiştir. Bu durum, enerji verimliliğini artırmaya yönelik uygulamaların etkisini yansıtmakla birlikte, sanayi ağırlıklı üretim yapısının enerji talebini yüksek seviyede tuttuğunu göstermektedir. Buna karşılık Türkiye'nin E7 ülkeleri arasında en düşük enerji yoğunluğu değerlerinden birine sahip olması, enerji verimliliğine yönelik uygulamalarla ilişkilendirilebilir. Benzer şekilde Endonezya ve Hindistan'da gözlenen düşüş eğilimi de teknolojik gelişmeler ve enerji verimliliği yatırımlarının etkisini göstermektedir. Hindistan ve Endonezya ülkelerinde de enerji yoğunluğunun kademeli olarak azaldığı görülmektedir. Hindistan'da değerler 4,41'den 4,21'e, Endonezya'da ise 3,24'ten 3,04'e gerilemiştir. Bu gelişme, enerji verimliliği yatırımları ve yenilenebilir enerji kullanımındaki artış ile ilişkilendirilebilir. E7 ülkelerine ait veriler incelendiğinde, Çin ve Rusya'nın yüksek enerji yoğunluğu değerlerine sahip olduğu görülürken, Türkiye ve Meksika'nın daha düşük enerji yoğunluğu düzeylerinde bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte E7 ülkeleri arasında gözlenen farklılıklar, enerji yoğunluğunun yalnızca gelir düzeyiyle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Nitekim aynı grup içerisinde yer alan Türkiye ve Meksika düşük enerji yoğunluğu değerlerine sahipken, Rusya ve Çin oldukça yüksek enerji yoğunluğu sergilemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde ülkelerin üretim yapıları, enerji kaynaklarına bağımlılık düzeyleri, teknolojik gelişmişlik seviyeleri ve enerji verimliliği politikalarının enerji yoğunluğu üzerinde belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Dolayısıyla E7 ülkelerinde enerji yoğunluğundaki azalma eğilimi, sürdürülebilir kalkınma açısından ekonomik büyümenin daha etkin enerji kullanımıyla gerçekleştirilmeye başlandığını ve enerji dönüşüm sürecinin giderek güçlendiğini ortaya koymaktadır. Nitekim enerji yoğunluğundaki düşüş, ekonomik büyümenin enerji tüketiminden ayrışmaya başladığını gösteren temel göstergelerden biri olarak kabul edilmekte; teknolojik yenilikler, enerji verimliliği uygulamaları ve yenilenebilir enerji yatırımları sayesinde ülkelerin daha düşük enerji kullanımıyla daha yüksek katma değer üretebildiği ifade edilmektedir (Apergis ve Payne, 2010: 656-660; IEA, 2024). Bu süreç aynı zamanda karbon emisyonlarının azaltılmasına katkı sağlayarak sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve çevresel boyutlarını birlikte desteklemektedir (United Nations, 2015:18-21).

Tablo 2: G7 Ülkelerinde Enerji Yoğunluğu Düzeyi (Birim: MJ/\$2021 PPP GSYH) (2018-2021)

G7 Ülkeleri	2018	2019	2020	2021
Almanya	2,85	2,76	2,69	2,7
Fransa	3,37	3,26	3,18	3,23
Birleşik Krallık	2,34	2,22	2,28	2,2
İtalya	2,47	2,43	2,47	2,51
Japonya	3,36	3,29	3,2	3,25
ABD	4,62	4,51	4,27	4,24
Kanada	6,94	6,86	6,73	6,55

Kaynak: World Bank, 2025

Tabloda yer alan G7 ülkeleri içerisinde enerji yoğunluğu en yüksek ülke Kanada olup, 2018 yılında 6,94 olan değer 2021 yılında 6,55 seviyesine gerilemiştir. Kanada'nın yüksek enerji yoğunluğu, geniş yüzölçümü, enerji yoğun sanayi faaliyetleri ve iklim koşullarına bağlı enerji talebi ile açıklanabilmektedir. Buna rağmen dönem boyunca görülen düşüş, enerji verimliliğindeki iyileşmeye işaret etmektedir. ABD'de enerji yoğunluğu 2018 yılında 4,62 iken 2021 yılında 4,24'e düşmüştür. Benzer şekilde Japonya'da 3,36'dan 3,25'e, Fransa'da 3,37'den 3,23'e ve Almanya'da 2,85'ten 2,70'e gerilemiştir. Bu durum, gelişmiş ekonomilerde enerji verimliliği uygulamalarının ve teknolojik gelişmelerin ekonomik büyümeden daha hızlı ilerlediğini göstermektedir. Birleşik Krallık enerji yoğunluğu ile G7 ülkeleri arasında en düşük değerlere sahip ülkelerden biri olmuştur. Bu sonuç, hizmet sektörünün ekonomideki yüksek payı ve enerji verimliliğine yönelik uzun dönemli politikalarla ilişkilendirilebilir. İtalya'da ise enerji yoğunluğu genel olarak istikrarlı bir görünüm sergileyerek 2,47–2,51 aralığında gerçekleşmiştir.

Nitekim gelişmiş ekonomilerde üretim süreçlerinde kullanılan ileri teknolojiler, dijitalleşme uygulamaları ve enerji verimliliği standartları, birim başına enerji tüketimini azaltarak ekonomik büyümenin daha sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına katkı sağlamaktadır (IEA, 2024:45-48). Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji arzı içerisindeki payının artması, fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltmakta ve enerji sistemlerinin çevresel maliyetlerini düşürmektedir (IRENA, 2024:22-25). Bu kapsamda enerji yoğunluğundaki azalma yalnızca enerji verimliliğinin arttığını değil, aynı zamanda ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasında daha dengeli bir ilişkinin kurulmaya başladığını da göstermektedir (United Nations, 2015:18-21). Literatürde enerji yoğunluğundaki düşüşün, karbon emisyonlarının azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması açısından önemli bir gösterge olduğu vurgulanmaktadır (Apergis ve Payne, 2010:656-660).

Genel olarak değerlendirildiğinde G7 ülkelerinde enerji yoğunluğunun E7 ülkelerine kıyasla daha düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Özellikle Almanya, Birleşik Krallık ve İtalya gibi ülkelerde enerji yoğunluğunun 2–3 değer aralığında bulunması, ekonomik faaliyetlerin daha düşük enerji kullanımıyla gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu durum, yüksek gelirli ülkelerde teknolojik gelişmişlik, enerji verimliliği yatırımları ve hizmet sektörü ağırlıklı ekonomik yapının enerji yoğunluğunu azaltıcı etkisini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla enerji yoğunluğundaki düşüş eğilimi, sürdürülebilir kalkınma açısından ekonomik büyümenin daha verimli enerji kullanımıyla desteklendiğinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada, E7 ve G7 ülkelerindeki yenilenebilir enerji kullanımının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki iktisadi etkileri karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelenmiştir. Elde edilen değerlendirmeler, yenilenebilir enerji kullanımının karbon emisyonlarının azaltılmasına katkı sağlayabileceğini ve sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarıyla olumlu ilişkili olduğunu göstermektedir. Araştırma, yenilenebilir enerji yatırımlarının çevresel sorunların azaltılmasına katkı sağlayabilecek stratejik araçlardan biri olduğuna işaret etmektedir. Elde edilen değerlendirmeler G7 ülkelerinin kurumsal yapı, finansman kapasitesi ve teknolojik altyapı bakımından enerji dönüşümünü daha sistematik biçimde gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bu ülkelerde çevresel hedeflerin enerji politikalarına daha güçlü şekilde entegre edilmesi, yenilenebilir enerji yatırımlarının sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle daha uyumlu ilerlemesine olanak sağlamaktadır. Buna karşılık E7 ülkelerinde ekonomik büyüme baskısının daha belirgin olması ve artan enerji talebinin büyük ölçüde fosil yakıtlarla karşılanması, enerji dönüşüm sürecinin hızını sınırlayan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, bu ülkelerde yenilenebilir enerji alanında son yıllarda gözlenen kapasite artışları ve politika değişimleri, uzun vadede daha sürdürülebilir bir enerji yapısına geçiş için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılması tüm ülkeler açısından kaçınılmaz bir gereklilik olarak görülmektedir. Ancak bu dönüşümün başarısı, ülkelerin ekonomik yapıları, enerji bağımlılık düzeyleri, kurumsal kapasiteleri ve uyguladıkları politika araçlarına göre farklılaşmaktadır. Bu nedenle enerji politikalarının, her ülkenin kendi yapısal koşullarını dikkate alan esnek ve uzun vadeli stratejiler çerçevesinde şekillendirilmesi önem taşımaktadır. Sonuç olarak yenilenebilir enerji, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır. E7 ve G7 ülkelerinde yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılması, ekonomik büyümenin çevresel sürdürülebilirlikle uyumlu biçimde gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle ülkelerin enerji politikalarında yenilenebilir enerji yatırımlarına öncelik vermeleri, düşük karbonlu kalkınma stratejilerini desteklemeleri ve enerji dönüşüm sürecini uzun vadeli planlamalarla sürdürmeleri sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akova, İ. (2008). Yenilenebilir enerji kaynakları. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Apergis, Nicholas ve Payne, James E. (2010). Renewable Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from a Panel of OECD Countries. *Energy Policy*, 38(1), 656–660.
- Batmaz, T., Bayraç, H. N., ve Güllü, M. (2019). Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarının büyüme ve karbon emisyonu ilişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 645-658.
- Birol, Y. E., ve Demirgil, B. (2021). Rüzgâr enerjisi üretimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: AB-15 ülkeleri için bir panel veri analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 61, 305-327. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.1029943>
- Cheng, C., Ren, X., ve Wang, Z. (2019). The impact of renewable energy and innovation on carbon emission: An empirical analysis for OECD countries. *Energy Procedia*, 158, 3506-3512.
- Çermikli, A., & Tokathoğlu, İ. (2015). Yüksek ve Orta Gelirli Ülkelerde Teknolojik Gelişmenin Enerji Yoğunluğu Üzerindeki Etkisi/The Effects of Technological Growth on Energy Intensity in High and Middle Income Countries. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 1-22.
- Doğdu, A. (2022). G7 ve E7 ülkelerinde GSYİH ve yenilenebilir enerji üretimi ilişkisi: Toda-Yamamoto panel nedensellik analizi. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 3(2), 57–79
- Energy Institute, (2025). Statistical Review Of World Energy 2025. Erişim Adresi: <https://www.energyinst.org/statistical-review>
- Herzog, A. V., Lipman, T. E., & Kammen, D. M. (2001). Renewable energy sources. In *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*. Eolss Publishers, Paris, France.
- International Energy Agency (2024). *Energy Efficiency 2024*. Paris: International Energy Agency.
- IRENA (International Renewable Energy Agency) (2024). *Renewable Energy and Jobs Annual Review 2024*.
- IRENA (International Renewable Energy Agency) (2025). *Renewable Energy and Jobs Annual Review 2025*.
- Nathaniel, E. M. ve Adeleye, N. (2020). Environmental preservation amidst carbon emissions, energy consumption, and urbanization in selected African countries: Implications for sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 285, 125409.
- Our World in Data. (2025). Renewables consumption per capita (kWh per person, 1965–2024). <https://ourworldindata.org/grapher/renewable-electricity-per-capita>
- Özşahin, Ş., Mucuk, M., ve Gerçeker, M. (2016). Yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: BRICS-T ülkeleri üzerine panel ARDL analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 111-130.
- Sadorsky, P. (2009). Renewable energy consumption and income in emerging economies. *Energy Policy*, 37(10), 4021–4028. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.05.016>
- Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerji. *Planlama Dergisi*, 23(1), 19-25.
- Ulucak, R., ve Özcan, B. (2020). Relationship between energy consumption and environmental sustainability in OECD countries: The role of natural resources rents. *Resources Policy*, 69, 101803. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101803>
- United Nations (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations.

- Urom, C., Abid, I., Guesmi, K., & Ndubuisi, G. (2022). *Renewable energy consumption, globalization, and economic growth shocks: Evidence from G7 countries*. The Journal of International Trade & Economic Development, 31(2), 204–232.
- Wang, Q., ve Wang, L. L. (2020). Renewable energy consumption and economic growth in OECD countries: A nonlinear panel data analysis. Energy, 207, 118200. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2020.118200>
- Wittwer, G., vd. (2018). Assessing the Regional Economic Impacts of Renewable Energy Sources: A Literature Review. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 93, 35–51.
- World Bank, (2025). World Development Indicators. Washington, DC: World Bank. Erişim adresi: <https://databank.worldbank.org>

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Dila ERDEN DEĞİRMENCİ Meliha ENER
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Dila ERDEN DEĞİRMENCİ
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Dila ERDEN DEĞİRMENCİ
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Dila ERDEN DEĞİRMENCİ Meliha ENER
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Dila ERDEN DEĞİRMENCİ
CONTRIBUTION RATE	EXPLANATION	CONTRIBUTORS

Journal of International

Applied Economics and Administration Research

Open Access Refereed E-Journal

Research Article

Article Arrival : 27/03/2026

Published : 06/07/2026

Reference : Bilal AKYOL & Tarkan PERAN, (2026), "Early Childhood Education as a Social Policy Tool", Journal of International Applied Economics and Administration Research, Vol:7, Issue: 1, pp: 29-42.

EARLY CHILDHOOD EDUCATION AS A SOCIAL POLICY TOOL

SOSYAL POLİTİKA ARACI OLARAK OKUL ÖNCESİ EĞİTİM

Bilal AKYOL*

Tarkan PERAN**

ABSTRACT

Early childhood education and care (ECEC) has evolved into a strategic investment for enhancing social justice, economic efficiency, and welfare. The present study examines the impact of Early Childhood Education and Care (ECEC) on the development of disadvantaged children, maternal workforce participation, and the reduction of poverty and educational disparities. A substantial body of research has demonstrated that quality preschool education, particularly for children from low socioeconomic backgrounds, has a significant impact on enhancing cognitive and socio-emotional skills. The initiative has been demonstrated to enhance school readiness and contribute to the interruption of the intergenerational cycle of poverty. Concurrently, ECEC services promote women's workforce involvement and gender equality by providing childcare support. Extensive research, including the Perry Preschool and Abecedarian studies, has demonstrated the substantial economic benefits derived from investments in early childhood education (ECE). The efficacy of these investments has been demonstrated by their tendency to yield increased tax revenues and reduced social expenditures over time. However, the realization of these favorable outcomes is contingent upon three factors: universal accessibility, consistent quality, and sufficient public financial resources. The study's findings indicate that ECEC policies are a crucial instrument in achieving sustainable development and an inclusive society.

*Dr.Öğr.Üye.Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, bilalakyol@klu.edu.tr, ORCID 0000-0002-8851-0288.

**Dr.Öğr.Üye.Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, peran@klu.edu.tr, ORCID 0000-0001-8552-8928.

Keywords: Early Childhood Education, Poverty, Preschool Education, Social Policy, Women's Employment.

Jel Cods: J13, I24, I28.

ÖZ

Erken çocukluk eğitimi ve bakımı (EÇEB), günümüz toplumlarında sadece bir eğitim hizmeti olmanın ötesine geçerek, sosyal adalet, ekonomik verimlilik ve toplumsal refahı artırmayı hedefleyen stratejik bir yatırım aracı haline gelmiştir. Bu çalışma, dezavantajlı çocukların gelişimi, kadınların işgücüne katılımı, yoksulluk ve eğitim eşitsizliklerinin azaltılmasında EÇEB programlarının etkilerini literatür ışığında sistematik bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma bulguları, özellikle düşük sosyo-ekonomik statüde bulunan ailelerden gelen çocuklar açısından kaliteli okul öncesi eğitimin, bilişsel ve sosyo-duygusal becerileri güçlendirdiğini, bu şekilde zorunlu ilköğrenime hazır bulunuşluğunu artırdığını ve nesiller arası yoksulluk döngüsünün kırılmasına önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, bu hizmetlerin annelere sağlamış olduğu bakım desteği sayesinde kadınların istihdama katımını kolaylaştırdığı, gelir eşitsizliğini azalttığı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemeye katkıda bulunduğu da tespit edilmiştir. Ayrıca, Perry Anaokulu ve Abecedarian gibi uzun vadeli ampirik çalışmalar, EÇEB'e yapılan yatırımların, artan vergi gelirleri ve sosyal harcamalardaki azalmalar yoluyla yüksek ekonomik getiri sağladığını da ortaya koymaktadır. Tüm bunlarla birlikte, bu olumlu sonuçların elde edilebilmesi, bu programların evrensel erişilebilirliğine, yüksek ve aynı zamanda standart bir kalitede ve kamu tarafından yeterli düzeyde finanse edilmesinin sağlanmasına bağlıdır. Bu çalışma, EÇEB politikalarının, sürdürülebilir kalkınma ve kapsayıcı toplum hedeflerine ulaşma konusunda önemli bir politika aracı olduğu sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken Çocukluk Eğitimi, Kadın İstihdamı, Okul Öncesi Eğitim, Sosyal Politika, Yoksulluk.

Jel Kodu: J13, I24, I28.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.INTRODUCTION

Human capital, which necessitates a prolonged and meticulous accumulation process, is among the most significant assets of societies for ensuring socio-economic development. Nutrition in early childhood is a fundamental element for healthy child development. Likewise, investments in education play a key role in increasing knowledge capital and enabling individuals to succeed in developed labor markets (Yamauchi, 2008). Countries promote education as a critical component of economic growth and development. Furthermore, they allocate resources to the domain of education, with the objective of enhancing productivity, fostering personal and social development, and mitigating social inequality.

Education exerts a substantial influence on the augmentation of individuals' engagement in the workforce and the enhancement of the quality of the workforce. It also plays an instrumental role in facilitating the acquisition of the knowledge and skills necessary for participation in both community and working life.

The rise in the number of working mothers in contemporary societies, particularly among families in the lowest two income brackets, of which a significant proportion are single mothers, underscores the pivotal role of early childhood intervention programs in fostering the development of both mothers and young children (Brooks-Gunn, 2003). Early childhood education and care services have been shown to increase the number of people active in the labor market by enabling young mothers to use their working potential through the free time opportunities they provide. This, in turn, contributes to gender equality. Furthermore, the provision of educational opportunities to children at an early age challenges the intergenerational cycle of poverty and disadvantage, thereby promoting equal opportunities and serving the main objectives of social investment strategies (Gallego et al., 2024, p. 9; OECD, 2006, p. 207). Due to its long-term positive effects on human capital, it makes significant contributions to the national economy. Furthermore, the contributions of the aforementioned programs to the mental and physical development of children have been demonstrated to result in the economic self-sufficiency of healthy and educated individuals, thereby reducing the dependency of families on social assistance programs. The enhancement of social welfare is predicated on

the promotion of gender equality, the mitigation of domestic violence, the reduction of crime rates, and the positive effects on drug addiction. The integration of children from disadvantaged families into primary education has been demonstrated to yield significant benefits not only for the individual child or family, but also for society as a whole.

The objective of this study is to comprehensively examine the potential and benefits of early childhood education as a social policy intervention for disadvantaged children, families, and society at large. The present study will first examine the role of ECE in reducing the negative effects of poverty and income inequality. Subsequently, the program's robust correlation with women's employment and gender equality will be examined, and empirical research on its economic and social returns will be appraised. In conclusion, the document will comprise deliberations and policy recommendations concerning the issues of education quality and access equality, which are imperative for the realization of these benefits. The objective of this review is to elucidate the manner in which investments in ECE not only foster individual success but also contribute to the development of a more equitable, productive, and sustainable society.

2.DISADVANTAGED CHILDREN AND EARLY CHILDHOOD EDUCATION

Early childhood interventions are formal initiatives undertaken by external actors to maintain or improve the quality of life of young children from the prenatal period until the child starts preschool or elementary school. Public health programs, encompassing the prenatal period, are delineated as providing families and the organizations that provide these services with cash and in-kind assistance for the financing of childcare, as well as support through the social security system. According to Karoly et al. (1998, p. 5), "Parenting classes, kindergartens, preschool programs, etc., which support these programs and aim to support early childhood development, can also be cited as examples of early intervention efforts."

Early childhood education is defined as programs that enable children to reach the highest level of development in the areas of motor, social and emotional, language, and cognitive development, and to acquire self-care skills, through institutions that operate with the aim of preparing children for primary education and enriching their learning experiences. Therefore, the program is characterized by its multifaceted nature, encompassing both supportive and preventive functions. These functions are designed to promote children's optimal development and avert potential deficiencies across all developmental domains (MEB, 2013, p. 14).

The conditions in which children find themselves have been shown to engender disparities in their social, emotional, and cognitive development. These disparities give rise to inequalities that persist even into adulthood, manifesting in educational institutions and employment sectors. Inequality in early childhood is a matter of concern for several reasons. First, children have no agency in shaping their own circumstances. Second, the reflection of adult inequality on children is evident. Third, there is the intergenerational transmission of poverty (El-Kogali et al., 2016). Investments made during childhood have been shown to facilitate the realization of future potential and promote more successful lives in adulthood (Cadima et al., 2020).

According to the OECD, child poverty is defined as "a child's income or resources being less than half of the median income of children growing up in the same society, assuming that income is distributed fairly within the family and taking into account family size and composition." The prevalence of child poverty can be attributed to a multitude of factors, including parental underemployment, income inequality, inadequate social transfer payments, and a paucity of affordable childcare options. In some cases, inadequate childcare services also trigger family poverty, which in turn leads to child poverty. Single mothers may be compelled to discontinue their professional activities in order to assume the role of primary caregivers for their children, a circumstance that often arises due to the dearth of adequate childcare services. This predicament frequently results in a state of financial precarity for these individuals, with their economic well-being being contingent upon social transfer payments. In OECD countries, single mothers who depend on social assistance are among the poorest segments of the population. Children from families with low socioeconomic status demonstrate a statistically significant decrease in the development of comparable levels of skills and

intellectual capital when compared to children from families with high socioeconomic status. Research findings indicate that interventions implemented during early childhood can enhance the cognitive performance of children from low-income families in the short term. These interventions have been demonstrated to contribute meaningfully to their development and educational success (OECD, 2006, pp. 20-36; Barnett, 1998). Early childhood intervention programs have been developed with the objective of mitigating disparities in socioeconomic status during the preschool years. The primary goal of these programs is to ensure that children from disadvantaged economic backgrounds can begin school with a level playing field with their wealthier peers, thereby promoting educational equity (Brooks-Gunn, 2003).

The repercussions of one's early childhood environment persist throughout the course of life. A robust correlation has been identified between childhood poverty and single parenthood. Poverty rates are particularly high among children living in low-income single-parent families and immigrant families, especially among younger children growing up with several siblings (Leseman and Slot, 2014). The probability of achieving success in life is diminished for children from households lacking a two-parent structure in comparison to those from two-parent families. Moreover, the rise in women's labor force participation rates prompts concerns regarding the quality of childcare. Parents from disadvantaged groups encounter difficulties in accessing quality childcare for their children, and the situation is particularly pronounced in single-parent households. These two factors have led to increased efforts to provide publicly funded early childhood education programs. The objective of these efforts is twofold: to alleviate the childcare burden on working mothers and to improve the current situation for disadvantaged children. High-quality early childhood education programs have been identified as a critical factor in enhancing the learning and development environments of disadvantaged children (Elango et al., 2015, pp. 235–237).

Another compelling reason for countries to invest in early childhood education services is demographic factors. The observed low fertility rates, particularly in European countries, and the increasing migration movements towards these countries are compelling governments to implement initiatives in this area. In neighborhoods and schools where economically disadvantaged communities are concentrated, the proportion of children with foreign-born parents can easily exceed 50%. This predicament gives rise to a myriad of challenges, most notably in the social and educational domains. It is an established fact that these children are at risk due to their parents' challenges in securing employment and their limited proficiency in the language and culture of the host country. This predicament contributes to an elevated probability of these children encountering academic challenges. Moreover, a considerable proportion of young children in OECD countries persist in living in conditions of significant risk of poverty and educational disadvantage. According to the European Commission's (EC) 2020 report, it is estimated that one in four children in European Union countries is at risk of poverty and, consequently, social exclusion (p. 7).

It has been posited that measures pertaining to health and education, though not explicitly focused on the alleviation of poverty or social exclusion, can indirectly benefit children in these circumstances. These measures include the improvement of access to childcare and preschool education, the provision of childcare support to encourage parental employment, the investment in preschool education institutions, and the financing of preschool education (ECA, 2020, p. 29).

Children from disadvantaged socio-economic backgrounds who lack opportunities to develop their existing skills in their home learning environments, or who have limited access to such opportunities, are highly likely to achieve better educational outcomes as adults if they participate in high-quality, organized education at an early age. From this perspective, early childhood programs can be regarded as a means of providing a more equitable start in life for all children and contributing to social integration. Furthermore, it has been posited that the provision of suitable and readily accessible early childhood education and care services can promote parents' engagement in the labor market by enhancing their work-life balance. This, in turn, has the potential to elevate the living standards of their families and contribute to economic growth (OECD, 2006, p. 3). Moreover, research indicates that child poverty has reached its nadir in nations where Early Childhood Education and Care (ECEC) is extensively implemented (OECD, 2011, p. 175).

A study was conducted by Magnuson and Duncan (2016) to analyze the potential impact of expanding early childhood education on reducing economic inequality in later stages of life. This analysis determined that

augmenting enrollment in preschool education institutions in the year preceding the initiation of compulsory primary education signifies a substantial public investment. This investment has the potential to enhance individuals' future earnings and mitigate economic inequality. However, it was determined that the efficacy of reducing economic opportunity inequality between disadvantaged and affluent children is contingent upon the extent to which implemented policies mitigate disparities in preschool enrollment rates between children from low-income families and those from high-income families. This determination is influenced by the quality of the curriculum provided and the sufficiency of resources allocated to teachers to implement the curriculum.

The financial obligations associated with childcare represent a significant economic strain for families with incomes below the poverty line. According to the findings of a study conducted in the United States, parents who are not impoverished allocate an average of 6.6% of their household income to childcare. In contrast, families residing below the poverty line allocate nearly five times that amount, amounting to 28%. This scenario indicates that, despite higher expenditures for childcare by low-income families, their expenditures are lower in absolute terms, and the quality of services received is often lower. It has been demonstrated that children from middle- and upper-class backgrounds have a higher probability of accessing services of a higher caliber. Conversely, children from low-income backgrounds are predominantly enrolled in programs that are of the lowest quality and are subject to the least amount of regulation. These programs are often referred to as family day care. This situation indicates that disparities in access to childcare services are indicative of broader social inequalities (Morgan, 2005).

In addition to the aforementioned rationales, the shifting sociocultural perspective on issues of labor and social welfare has led to an enhanced recognition of the significance of the care and education services that children receive prior to their formal entry into school. This recognition is not limited to parents but extends to the broader public. In light of the rising prevalence of dual-income households, employers have come to recognize the paramount importance of access to quality childcare services, which have been shown to facilitate an enhanced work-life balance. In this context, the development of new social assistance policies is imperative to encourage even low-income mothers with very young children to participate in the workforce (CED, 2002, p. 6).

In summary, early childhood interventions and preschool education are critical for supporting children's development, reducing inequalities, and enhancing social welfare. Consequently, investments in this domain are regarded as a public investment in numerous OECD countries, as they will yield substantial social and economic benefits in the long term. As indicated in the works of the OECD (2006, pp. 102–103), Karoly et al. (1998, pp. 66–106), and Yoshikawa (1995).

3.WOMEN'S PARTICIPATION IN THE LABOR FORCE AND SOCIAL POLICIES

The increasing industrialization in Turkey and throughout the world, accompanied by the resulting migration from rural to urban areas, has precipitated a transformation in demographic and social conditions, thereby augmenting women's involvement in the workforce. In this context, the erosion of traditional extended families and the rise in female employment have rendered childcare services that promote children's physical and mental development increasingly crucial (TÜSİAD, 2005, p. 29). Historically, childcare was predominantly provided within the domestic sphere, with informal care activities offered by extended family members or neighbors also being prevalent. The prevailing child-rearing model has experienced a decline in its predominant status in recent years, attributable to multiple factors.

In single-parent households, unemployment rates tend to exceed those observed in two-parent households, with a concomitant increase in the frequency of unemployment. It is estimated that approximately one in three children residing with a single parent is confronted with the challenge of living in a household where the parent is unemployed. The majority of single parents are mothers, who must assume the dual roles of household provider and primary caregiver for their children. In 2011, single-parent employment rates exhibited an upward trend as the age of the youngest child increased. Specifically, single parents with children between the ages of 6 and 14 experienced an employment rate that was approximately twice as high

as that of single parents with children aged 3. However, the average female employment rate among 25-54 year olds in OECD countries exhibited an increase from 53% to 73% between 1980 and 2014 (OECD, 2017, p. 47). The considerable presence of women in the workforce exerts a substantial influence on child-rearing practices. Academic circles posit that the employment of more than 50% of women generally leads to the inadequacy of traditional methods in meeting childcare needs. This is due to the inadequacy of traditional methods, concerns regarding the quality of informal childcare solutions, and the instability and deficiencies of such solutions. Furthermore, concerns regarding childcare have been identified as a factor that hinders women's participation in the labor market. A body of research on this topic has found evidence suggesting that women would be willing to accept full-time employment if they did not have childcare concerns. The responsibility of childcare often compels women to engage in part-time employment that is characterized by the absence of social security benefits, temporality, and a predominantly cash-based compensation structure. Early childhood education has been identified as a primary public policy initiative, given its capacity to facilitate women's participation in the labor market by alleviating the substantial time demands associated with childcare during the early years. This policy is further underpinned by its promotion of gender equality within society (ECA, 2020, p. 7; Gallego et al., 2024, pp. 4-9).

Research has demonstrated that investments in early childhood care and education services have the potential to influence fertility rates and women's labor force participation rates. A direct relationship exists between the age limit for care and education services and parental leave policies. In nations where childcare and educational services are available from infancy, there is a higher rate of female labor force participation. Moreover, it has been observed that such services often impose a substantial financial strain on family budgets. While this burden accounts for an average of 12% of family income across the OECD, in Switzerland it accounts for 50% of family income (Melhuish et al., 2015, p. 6). Furthermore, analyses suggest that in approximately two-thirds of OECD countries, some families may face the risk of deep or persistent poverty if one parent stops working (OECD, 2011, p. 55).

Evans et al. (2021) conducted a comprehensive review of 3,743 studies from databases encompassing medical, psychological, economic, and other social science research. This extensive review identified a total of 478 studies published between 2005 and 2019 that evaluated interventions related to early childhood development in middle-income countries using experimental or quasi-experimental research designs. The studies that were analyzed indicated that an increase in access to childcare for women has a positive effect on women's labor force participation, increased income for women and households, and improved mental health for mothers.

4. POVERTY AND EDUCATIONAL INEQUALITIES

Public investments in education are regarded as a rational strategy to address unemployment and foster future economic growth by equipping individuals with the competencies demanded by labor markets (OECD, 2022, p. 48). A substantial body of research has been conducted on the correlation between labor market participation, educational attainment, employment rates, and fluctuations in unemployment rates or rates of exclusion from the labor market. This research has been carried out for the majority of OECD countries and partner countries. Higher levels of education have been shown to result in more favorable labor market outcomes. According to data from the OECD for 2021, the employment rate of individuals aged 25 to 34 who have received a higher education is 8% higher than that of those who have not received postsecondary education, and 26% higher than that of individuals who have not completed high school. The unemployment rate for individuals with a high school diploma is 2% lower than for those without a high school education, and the unemployment rate for the former group is 9% lower than for the latter. (OECD, 2022, pp. 62-64).

The family environment in which an individual is raised constitutes the foundational basis for their life. Within the family, which constitutes the primary social safety net, social advantages and disadvantages are transmitted to the individual. Given that the quality of life experienced by most individuals is shaped by these conditions, policies aimed at fostering social inclusion are considered a pivotal aspect of sustainable

development. The period of early childhood is widely regarded as a critical juncture in the formation of an individual's life trajectory. In the absence of adequate cognitive and social skills, the efficacy of remedial policies implemented after reaching adulthood is constrained. Achieving sustainable social inclusion goals necessitates the strategic prioritization of investments in human capital from early childhood, positioning it as a central tenet of policy discourse and implementation. This phenomenon can be attributed to the intertwined relationship between childhood poverty and low educational attainment, which have been demonstrated to result in diminished cognitive abilities, an increased propensity for criminal activity, and substandard living conditions. This phenomenon signifies the generation of a labor force characterized by diminished productivity, heightened susceptibility to economic instability, and the prospect of substandard compensation for the ensuing generation. Consequently, individuals who generate lower levels of added value will be subject to reduced tax obligations and will be more reliant on public assistance programs (Esping-Andersen, 2002, p. 28).

Governments have historically utilized preschool education and childcare as a strategic intervention instrument to enhance the development and living standards of disadvantaged groups, particularly those at risk of poverty. Children from economically disadvantaged backgrounds often enter school with a lower level of academic aptitude in comparison to their more affluent peers. This discrepancy in initial skillsets persists as they progress through their educational journey, affecting their overall cognitive development (Melhuish et al., 2015, p. 8). This phenomenon can be attributed to the correlation between early childhood poverty and subsequent academic underperformance, behavioral challenges, and poor mental health in later years. There is a broad consensus that the provision of high-quality early childhood education during this period constitutes one of the most cost-effective strategies for mitigating the adverse effects of poverty on a child's development and disrupting the cycle of disadvantage. A comparison of interventions implemented during childhood with other policies designed to address poverty reveals that the latter are both more costly and yield inferior results. This phenomenon can be attributed to the multifaceted nature of early childhood education and care, which encompass both academic and non-academic domains. A body of research has identified a correlation between the quality of education and care received in early childhood, particularly for children from disadvantaged backgrounds, and subsequent academic performance and the likelihood of completing a education. The cognitive effects of preschool education are believed to enhance a child's learning capacity, while its non-cognitive effects are thought to contribute to social integration, physical and mental health, and positive work attitudes. In this respect, preschool education is regarded as a significant means of promoting intergenerational equality of opportunity (Leseman & Slot, 2014). Additionally, there is evidence that preschool education exerts a very positive impact on school success, as measured by criteria such as grade retention, special education, and high school completion. A multitude of studies have demonstrated that the provision of early education to children who are at risk of poverty results in economic returns that significantly surpass the associated costs (Barnett, 1998).

5.THE ECONOMIC AND SOCIAL BENEFITS OF EARLY CHILDHOOD EDUCATION

Early childhood education services, which emerged as a social policy instrument in tandem with the rise in women's labor force participation rates, have recently evolved into a means of ensuring equitable educational opportunities and addressing issues of poverty. This phenomenon can be attributed to the likelihood that the poverty and inequality experienced by children within their families will intensify during their formal education (OECD, 2013). It is widely accepted that children from families with limited financial means face a heightened risk of underperformance in their early academic careers. It has been asserted that these children encounter disadvantages, including the potential for repeated grades, placement in special education, and incomplete high school graduation. Intellectual competence is widely regarded as a significant predictor of academic success. Individuals who demonstrate higher levels of intelligence and aptitude are more likely to progress in their education, leading to increased economic prosperity and a more favorable quality of life in the future. Consequently, the following theoretical framework has been proposed: that systematic early childhood education interventions for children from families with limited financial resources can foster the development of children's intellectual competence (Ramey and Campbell, 1998, p. 190).

In academic circles, it is widely accepted that early childhood represents a period of intensive learning, the development of cultural norms, and the acquisition of fundamental habits. During this period, the brain undergoes rapid development, laying foundations that will affect a person's health, learning ability, and behavior throughout their life. During this period, learning is known to be particularly intense, and children have been observed to be highly receptive to a wide array of influences, both positive and negative, that are present in their environment. It has been demonstrated that children's cognitive development levels exhibit an increase in high-quality childcare environments. This phenomenon occurs because children acquire new competencies through their physical environment and by interacting with other people in their daily lives. Moreover, when confronted with opportunities and challenges that surpass their skill levels, they endeavor to attain the necessary competencies. In this regard, the physical environment is regarded as a third instructor. Consequently, the physical environment exerts a substantial influence on children's development. It is imperative that learning environments in early childhood be meticulously designed to optimize the child's developmental and learning capacity. In childcare settings that rely on conventional methods, the physical environment's design by adults is often perceived as a hindrance. This is due to the fact that children and adults may perceive and interpret the same environment differently, which renders these environments highly incompatible with the needs of children. During the 0-6 age period, the foundations of the child's development are laid, the basic personality traits they will possess in later years are shaped, and they acquire 60-70% of their learning skills. During this critical period in which children exhibit heightened receptivity to learning, the provision of high-quality, developmentally appropriate preschool education has been demonstrated to exert a positive influence on a variety of domains, including language, literacy, mathematics, social-emotional competence, and cognitive functions (Barbaroğlu, 2018; Maxwell, 2007). It has been posited that the role of quality preschool education services in the academic success of children during this period is instrumental in the elimination of poverty and the numerous disadvantages that are often associated with it (Arnold and Doctoroff, 2003).

Heckman (2006) posits that public investments targeting the early years of children from disadvantaged groups constitute an exceptional policy option that strengthens social justice while concomitantly promoting total factor productivity. It is asserted that the returns on these interventions exceed those on subsequent interventions, including public job training, prisoner rehabilitation programs, school fees, and public safety expenditures.

Dahlberg et al. (1999) posit that one of the primary objectives of early childhood institutions in the United Kingdom and the United States is the maintenance of social order through the implementation of normalization processes. The argument is posited that investments in these institutions in both countries are intended to reduce long-term dependence on social assistance by increasing adults' participation in the labor market, thereby minimizing social and moral harm. It is further posited that early childhood institutions are a means of social intervention that can protect society from the dangers of poverty, inequality, insecurity, and marginalization (pp. 66-67).

A study conducted by Garcia et al. (2020) examined the social benefits and costs of two closely related early childhood programs targeting disadvantaged children in North Carolina. Participants who initiated participation in the Carolina Abecedarian Project (ABC) and Carolina Approach to Responsive Education (CARE) programs at 8 weeks of age and continued participation until age 5 were observed until their mid-30s. The study determined that these programs exhibited a tax-free annual internal rate of return of 13.7% and a tax-free benefit-cost ratio of 7.3%.

In another study, Perry Preschool, established in 1962, provided high-quality preschool services to economically disadvantaged and African American children for one to two years, while also conducting weekly home visits to encourage parents to participate in their children's educational processes. The study's findings indicated that individuals who had graduated from the program exhibited higher levels of competence at the age of 19 compared to those who had not participated. Furthermore, the study noted that program graduates demonstrated higher rates of high school graduation and greater self-sufficiency, as indicated by a lower reliance on social assistance. Additionally, program graduates exhibited lower rates of involvement in crime or receiving formal disciplinary actions. Despite their advanced age, these individuals

demonstrated high levels of earnings and a low rate of involvement in criminal activities. Economists have determined that graduates of the program provide significant financial contributions to society due to their increased earnings and associated tax contributions, as well as their low rates of utilization of special education, social assistance, and judicial services. A cost-benefit analysis of preschool education has revealed that for every dollar invested in such programs, taxpayers receive a return of \$3 to \$6. Indeed, research has demonstrated that this contribution increases to \$7 by age 27 and \$17 by age 40. This analysis demonstrates that preschool programs are social investments that pay for themselves many times over (Zigler et al., 2006, p. 5).

A study conducted by Reynolds and Temple (2006) also examined the economic benefits of investments in preschool education, extending from primary school through adulthood. A recent corpus of research has indicated that the social returns on investment in preschool education may greatly exceed its initial costs. This finding is supported by studies of the Chicago Child-Parent Centers, the High/Scope Perry Preschool, and the Abecedarian Project. The analysis revealed that the implementation of these programs resulted in a decline in expenditures related to education, the justice system, and health, accompanied by an enhancement in economic well-being. The returns were calculated to range from approximately \$4 to \$10 for every \$1 invested, corresponding to 300-900% of the investment. The benefit-cost ratio was determined to be between \$2.69 and \$7.16 for every dollar invested, indicating a favorable cost-benefit ratio. It was emphasized that the cost savings were attributable to two factors: a reduced need for special education services and a decline in social services and public safety expenditures. The analysis concluded that the observed benefits are attributable to enhanced social competence. The study further demonstrated that investments in preschool education yield higher net benefits and benefit-cost ratios compared to various educational activities, vocational training, and health service interventions (pp. 50-61).

Gertler and others (2021) conducted a randomized controlled trial targeting stunted children living in poor neighborhoods in Kingston, Jamaica, from 1987 to 1989. The Jamaica Early Childhood Stimulation Intervention, an early childhood education promotion intervention, was implemented over two years from 1987 to 1989. The objective of the study was twofold: first, to enhance the cognitive, linguistic, and psychosocial skills of 127 children between the ages of 9 and 24 months; and second, to improve the quality of nutrition and mother-child interactions. Thirty years after the intervention, 75% of the sample could be reached, and it was found that these individuals had a 43% higher hourly wage and 37% higher income compared to the control group.

6.QUALITY OF EDUCATION AND ACCESS

The quality of education is a critical factor in ensuring that preschool education can yield positive outcomes. The design of programs, the curriculum, the competence of staff, the adequacy of financial resources, physical facilities, and the breadth of the program's target audience are all of great importance.

The International Standard Classification of Education (ISCED) was adopted by the General Conference of UNESCO Member States for the purpose of classifying education programs and qualifications by level and field, thereby facilitating the collection of internationally comparable data. According to the classification system, preschool education programs are designated as ISCED Level 0. Early childhood education programs (e.g., play school, preschool, and pre-primary education), also known as ISCED Level 0, should be meticulously planned with a holistic approach that supports all areas of a child's development (cognitive, physical, social, emotional) and prepares them for primary school. These programs represent the child's inaugural organized educational experience outside the family environment. These institutions must possess five fundamental characteristics: adequate equipment for their intended purpose, an institutionalized structure, a minimum of two hours of educational activities per day for a minimum of 100 days per year, adherence to legislation prepared by the relevant national authorities, and trained and accredited personnel. As stated by UNESCO (2012, pp. 25–27).

A significant disparity has been observed in the access to educational materials, developmental toys, digital devices, and playground equipment among children residing in impoverished households. This disparity is

particularly pronounced according to the child's age. This phenomenon is concomitant with their reduced likelihood of receiving childcare and preschool education services, whether within the domestic environment or in external institutional settings. The physical environment in which they are forced to live often contains numerous adverse factors that impede their development. Moreover, they encounter significant disparities in access to educational environments outside the home compared to their peers. A substantial discrepancy has been identified in the book ownership patterns of children from disparate socioeconomic backgrounds. Specifically, children from non-poor families are found to possess an average of ten or more books that are deemed suitable for their personal development. Conversely, children from disadvantaged backgrounds exhibit a reduced likelihood of possessing such an extensive array of reading materials. Concurrently, studies have identified a trend of parents allocating reduced time to educational activities, including reading, teaching, and engaging in dialogue with their children. Research indicates that children from non-poor households are twice as likely to be taken to a museum and 1.5 times more likely to be taken to the theater than children from poor households. As demonstrated in the works of Dearing et al. (2006) and Bradley et al. (2001).

In order to be prepared for compulsory education and adapt to the school environment, children require not only extensive language and literacy experiences and early mathematical concepts, but also numerous skills acquired through art and play, physical and mental health, and social and emotional characteristics (Malakoff, 2006, pp. 101-102).

Phillips et al. (1992) examined the effects of the frequency of state child care regulations in the United States, voluntary compliance with proposed federal child care standards, and the center's legal protection on the quality of children's child care environments. The researchers evaluated 227 child care centers in 5 different metropolitan areas. The study's findings indicated that childcare centers in states with more stringent childcare regulations tended to have staff members with higher levels of education, lower rates of staff turnover, and superior staff-to-child ratios. Moreover, the findings indicated that non-profit childcare centers provided superior childcare services in comparison to for-profit centers.

According to OECD (2024) data, children from low-income families are found to be 18% less likely to enroll in early childhood education and care before the age of 3 on average. In this regard, if the cost of ECEC services is not sufficiently subsidized, parents' ability to pay will significantly negatively affect the participation of children from disadvantaged socioeconomic backgrounds in ECEC (Cadima et al., 2020). Therefore, there are views that the financing required for children's access to education services is a constitutional responsibility of the public sector. Those who hold this view cite court decisions in the US states of New Jersey and North Carolina as examples. According to these court decisions, inadequate and unfair education funding prevents children from poor families from exercising their constitutional right to adequate education. The courts ruled that state authorities must take the necessary steps to provide preschool education services to children at risk of future educational problems and seek solutions to provide publicly funded preschool programs for children at risk (CED, 2002, p. 7). The social services workforce is indispensable for welfare regimes. The quality of this workforce directly affects the quality of services provided. A highly skilled and well-paid social services workforce improves the quality of welfare services while strengthening labor markets. This is particularly evident in European countries. However, in the United States, a large part of welfare services is carried out by the private sector, which creates a low-paid workforce. This leads to a service economy where low-skilled workers are paid low wages and are deprived of public subsidies (Morgan, 2005). In this context, Pianta et al. (2009) argue that publicly funded preschool education in the United States reduces the achievement gap between poor and non-poor groups by only 5% due to low program quality, but that this gap could be reduced by up to 50% if quality were improved.

CONCLUSIONS

This study demonstrates that early childhood education and care (ECEC) has increasingly become central in today's welfare states and has emerged as a multidimensional social investment strategy. The findings of the study summarize the effects of ECEC programs under the following headings:

Reducing Inequalities and Promoting Equal Opportunities: ECEC plays a vital balancing role for children with disadvantaged socio-economic backgrounds. By increasing school readiness, it ensures that these children start their educational lives on a more equal footing with other children and also increases their chances of academic success (Brooks-Gunn, 2003; Magnuson and Duncan, 2016). Thus, it reduces the risks of income inequality, unemployment, and social exclusion that are likely to be encountered in adulthood and has the potential to break the intergenerational cycle of poverty.

Women's Labor Force Participation and Gender Inequality: ECEC services eliminate one of the biggest barriers to the participation of parents, especially mothers, and single-parent households in the labor market (Evans et al., 2021; Gallego et al., 2024). Thus, by increasing household income, they contribute to the fight against child poverty while serving to transform gender roles and strengthen women's economic autonomy.

High Economic and Social Returns: Long-term follow-up studies such as the Perry Preschool Program, the Abecedarian Program, and the Chicago Child-Parent Centers clearly demonstrate that investments in ECEC programs yield high economic returns (Zigler et al., 2006; Reynolds and Temple, 2006). This return manifests itself in participants earning higher incomes and paying more taxes as adults, reduced need for special education, and decreased crime rates and welfare dependency. While measuring the programs' impact on children's social skills, mental health, and overall well-being is challenging, they generate extremely valuable social benefits.

Quality and Access: The realization of the aforementioned benefits expected from ECEC programs depends on the quality of these programs and equal access to them. Studies show that the effects of low-quality programs are limited and, in some cases, can even reinforce existing inequalities (Pianta et al., 2009). High-quality ECEC services require qualified teachers, an appropriate staff-to-child ratio, an enriched curriculum, and a developmentally appropriate physical environment. However, public funding or subsidization of these services is essential to guarantee access for disadvantaged groups (Cadima et al., 2020).

In conclusion, early childhood education offers a proactive, preventive, and transformative policy response to the complex socio-economic challenges of the 21st century. Strategic public investments in ECEC will not only enhance children's individual potential but also contribute to building a more equitable, productive, and harmonious society. Therefore, addressing ECEC policies with a universal, quality, and rights-based approach and strengthening them within the framework of public responsibility should be considered a critical step toward achieving sustainable development goals.

BIBLIOGRAPHY

- Arnold, D. H., & Doctoroff, G. L. (2003). The early education of socioeconomically disadvantaged children. *Annual Review of Psychology*, 54(1), 517–545. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.1113>
- Barnett, W. S. (1998). Long-term cognitive and academic effects of early childhood education on children in poverty. *Preventive Medicine*, 27(2), 204–207. <https://doi.org/10.1006/pmed.1998.0275>
- Bradley, R. H., Corwyn, R. F., McAdoo, H. P., & Coll, C. G. (2001). The home environments of children in the United States part I: Variations by age, ethnicity, and poverty status. *Child Development*, 72(6), 1844–1867. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.t01-1-00382>
- Brooks-Gunn, J. (2003). Do you believe in magic? What we can expect from early childhood intervention programs. *Social Policy Report*, 17(1).
- Cadima, J., Nata, G., Barros, S., Coelho, V., & Barata, C. (2020). *Literature review on early childhood education and care for children under the age of 3* (OECD Education Working Papers, No. 243). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/a9cef727-en>
- CED. (2002). *Preschool for all: Investing in a productive and just society*. Committee for Economic Development.

- Dahlberg, G., Moss, P., & Pence, A. R. (1999). *Beyond quality in early childhood education and care: Postmodern perspectives*. Psychology Press.
- Dearing, E., Berry, D., & Zaslow, M. (2006). Poverty during early childhood. In K. McCartney & D. Phillips (Eds.), *Blackwell handbook of early childhood development* (pp. 399–423). Blackwell Publishing.
- El-Kogali, S. E., Krafft, C., Abdelkhalek, T., Benkassmi, M., Chavez, M., Bassett, L., & Ejjanoui, F. (2016). *Inequality of opportunity in early childhood development in Morocco over time* (World Bank Policy Research Working Paper No. 7670). World Bank.
- Elango, S., García, J. L., Heckman, J. J., & Hojman, A. (2015). Early childhood education. In R. A. Moffitt (Ed.), *Economics of means-tested transfer programs in the United States* (Vol. 2, pp. 235-297). University of Chicago Press.
- Esping-Andersen, G. (2002). A child centred social investment strategy. In G. Esping-Andersen, D. Gallie, A. Hemerijk, & J. Meyers (Eds.), *Why we need a new welfare state* (pp. 26-67). Oxford University Press.
- European Court of Auditors. (2020). *Special report 20/2020: Combating child poverty – Better targeting of Commission support required*. <https://www.eca.europa.eu/en/publications?did=54614>
- Evans, D. K., Jakiela, P., & Knauer, H. A. (2021). The impact of early childhood interventions on mothers. *Science*, 372(6544), 794-796.
- Gallego, R., Maestripieri, L., & Motos, S. G. (2024). Introduction: Social and policy innovation in early childhood education and care: A comparative perspective. In *Social innovation and welfare state retrenchment* (pp. 3-20). Emerald Publishing Limited.
- García, J. L., Heckman, J. J., Leaf, D. E., & Prados, M. J. (2020). Quantifying the life-cycle benefits of an influential early-childhood program. *Journal of Political Economy*, 128(7).
- Gertler, P., Heckman, J., Pinto, R., Chang, S., Grantham-McGregor, S., Vermeersch, C., ... Wright, A. (2021). *Effect of the Jamaica early childhood stimulation intervention on labor market outcomes at age 31* (No. w29292). National Bureau of Economic Research.
- Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312(5782), 1900-1902.
- Karoly, L. A., Greenwood, P. W., Everingham, S. M., Hoube, J., Kilburn, R. M., Rydell, C. P., ... Chiesa, J. (1998). *Investing in our children: What we know and don't know about the costs and benefits of early childhood interventions*. RAND Corporation.
- Leseman, P. P., & Slot, P. L. (2014). Breaking the cycle of poverty: Challenges for European early childhood education and care. *European Early Childhood Education Research Journal*, 22(3), 314-326. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2014.912894>
- Magnuson, K., & Duncan, G. J. (2016). Can early childhood interventions decrease inequality of economic opportunity? *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 2(2), 123-141.
- Malakoff, W. M. (2006). The need for universal preschool access for children not living in poverty. In E. Zigler, W. S. Gilliam, & S. M. Jones (Eds.), *A vision for universal preschool education* (pp. 89-106). Cambridge University Press.
- Maxwell, L. E. (2007). Competency in child care settings. *Environment and Behavior*, 39(2), 229–245. <https://doi.org/10.1177/0013916506289976>
- Melhuish, E., Ereky-Stevens, K., Petrogiannis, K., Ariescu, A., Penderi, E., Rentzou, K., ... Broekhuisen, M. (2015). *A review of research on the effects of early childhood education and care (ECEC) on child development*. Curriculum Quality Analysis and Impact Review of European Early Childhood Education and Care.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Morgan, K. J. (2005). The “production” of child care: How labor markets shape social policy and vice versa. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 12(2), 243-263.
- OECD. (2006). *Starting strong II: Early childhood education and care*. OECD Publishing.
- OECD. (2011). *Doing better for families*. OECD Publishing.
- OECD. (2013). *Education indicators in focus*. <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/education-indicators-in-focus.htm>
- OECD. (2017). *Starting strong 2017: Key OECD indicators on early childhood education and care*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264276116-en>
- OECD. (2022). *Education at a glance 2022: OECD indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/3197152b-en>
- OECD. (2024). *Education at a glance 2024: OECD indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/c00cad36-en>
- Phillips, D. A., Howes, C., & Whitebook, M. (1992). The social policy context of child care: Effects on quality. *American Journal of Community Psychology*, 20, 25-51.
- Pianta, R. C., Barnett, W. S., Burchinal, M., & Thornburg, K. R. (2009). The effects of preschool education: What we know, how public policy is or is not aligned with the evidence base, and what we need to know. *Psychological Science in the Public Interest*, 10(2), 49–88. <https://doi.org/10.1177/1529100610381908>
- Ramey, C. T., & Campbell, F. A. (1998). Poverty, early childhood education, and academic competence: The Abecedarian experiment. In A. Huston (Ed.), *Children reared in poverty* (pp. 190-221). Cambridge University Press.
- Reynolds, A. J., & Temple, J. A. (2006). Economic returns of investments in preschool education. In E. Zigler, W. S. Gilliam, & S. M. Jones (Eds.), *A vision for universal preschool education* (pp. 37-68). Cambridge University Press.
- TÜSİAD. (2005). *Doğru başlangıç: Türkiye’de okul öncesi eğitim* (Yayın No. TÜSİAD-T/2005-05/396). Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği.
- UNESCO. (2012). *The international standard classification of education 2011*. UNESCO Institute for Statistics.
- Yamauchi, F. (2008). Early childhood nutrition, schooling, and sibling inequality in a dynamic context: Evidence from South Africa. *Economic Development and Cultural Change*, 56(3), 657-682.
- Yoshikawa, H. (1995). Long-term effects of early childhood programs on social outcomes and delinquency. *The Future of Children*, 5(3), 51-75. <https://doi.org/10.2307/1602367>
- Zigler, E., Gilliam, W. S., & Jones, S. M. (2006). *A vision for universal preschool education*. Cambridge University Press.

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Bilal AKYOL Tarkan PERAN
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Bilal AKYOL Tarkan PERAN
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Bilal AKYOL Tarkan PERAN
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Bilal AKYOL Tarkan PERAN
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Bilal AKYOL Tarkan PERAN
CONTRIBUTION RATE	EXPLANATION	CONTRIBUTORS

Journal of International

Applied Economics and Administration Research

Open Access Refereed E-Journal

Research Article

Article Arrival : 23/06/2026

Published : 06/07/2026

Reference : Feyza ENGİN & Feyza ARICA, (2026), "Küreselleşmenin İstihdam Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", Journal of International Applied Economics and Administration Research, Vol:7, Issue: 1, pp:43-63.

KÜRESELLEŞMENİN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ *

THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND EMPLOYMENT: THE CASE OF TURKIYE

Feyza ENGİN**

Feyza ARICA***

ÖZ

Çalışmanın amacı, küreselleşme sürecinin Türkiye’de istihdam üzerindeki etkilerini incelemektir. Küreselleşme; dış ticaretin serbestleşmesi, sermaye hareketlerinin artması, doğrudan yabancı yatırımların genişlemesi ve teknolojik dönüşüm yoluyla ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarında önemli değişimlere neden olmaktadır. Türkiye’de özellikle 1980 sonrası dönemde dışa açık ekonomi politikalarının benimsenmesiyle birlikte üretim yapısı, işgücü piyasası ve istihdamın sektörel dağılımı önemli ölçüde dönüşmüştür. Bu bağlamda çalışma, küreselleşmenin Türkiye işgücü piyasasında istihdam oranı, işsizlik, kayıt dışı istihdam ve sektörel değişim üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada Türkiye’ye ait 1994–2024 dönemi verileri esas alınarak küreselleşme göstergeleri ile istihdam arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Küreselleşme göstergeleri olarak ticaret açıklığı ve doğrudan yabancı yatırım girişleri dikkate alınırken, kişi başına gelir ekonomik yapıdaki değişimi temsil eden kontrol değişkeni olarak değerlendirilmektedir. Analiz kapsamında tanımlayıcı istatistikler, korelasyon matrisi, ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri, OLS ve robust OLS regresyon tahminleri ile ARDL sınır testi uygulanmıştır. Bulgular, ticaret açıklığı ve kişi başına gelir değişkenlerinin istihdam oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmadığını; doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ise

*Bu çalışma Feyza Engin tarafından sunulacak “Küreselleşmenin İstihdam Üzerine Etkisi: Seçili Ülkeler Örneği” adlı YL tezinden üretilmiştir.

**YL Öğrenci, COMU, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat ABD, Çanakkale, Türkiye, feyzaengin3@gmail.com, ORCID 0009-0002-9411-2013

*** Prof. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İktisat Bölümü, Çanakkale, Türkiye. feyzarica@gmail.com, ORCID 0000-0002-5552-347X.

istihdam oranı üzerinde negatif ve anlamlı bir ilişki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen değerlendirmeler, küreselleşmenin Türkiye’de istihdamı tek başına ve otomatik biçimde artıran bir süreç olmadığını göstermektedir. Küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkisi; ekonomik büyümenin niteliği, üretim yapısı, teknoloji kullanımı, eğitim düzeyi, işgücünün beceri yapısı ve istihdam politikaları gibi ulusal koşullara bağlı olarak şekillenmektedir. Bu nedenle Türkiye’de küreselleşme sürecinden daha olumlu istihdam sonuçları elde edilebilmesi için nitelikli işgücünü artıran, kayıt dışılığı azaltan, üretimde katma değeri yükselten ve istihdam dostu büyümeyi destekleyen politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, İstihdam, Türkiye, Ticaret Açıklığı, Doğrudan Yabancı Yatırım

Jel Kodu: F16, J21, F21.

ABSTRACT

This study aims to examine the effects of globalization on employment in Türkiye. Globalization causes significant changes in the economic and social structures of countries through trade liberalization, increasing capital movements, the expansion of foreign direct investment, and technological transformation. In Türkiye, especially after the 1980s, the adoption of outward-oriented economic policies led to significant transformations in the production structure, labor market, and sectoral distribution of employment. In this context, the study evaluates the effects of globalization on employment rate, unemployment, informal employment, and sectoral transformation in the Turkish labor market. The study focuses on the relationship between globalization indicators and employment by using data for Türkiye covering the period 1994–2024. Trade openness and foreign direct investment inflows are considered as globalization indicators, while income per capita is used as a control variable representing changes in the economic structure. Within the scope of the analysis, descriptive statistics, correlation matrix, ADF and Phillips-Perron unit root tests, OLS and robust OLS regression estimations, and the ARDL bounds test were applied. The findings reveal that trade openness and income per capita do not have a statistically significant effect on the employment rate, while foreign direct investment inflows show a negative and significant relationship with the employment rate. The findings suggest that globalization does not automatically and independently increase employment in Türkiye. The impact of globalization on employment depends on national conditions such as the quality of economic growth, production structure, technology use, education level, labor force skills, and employment policies. Therefore, in order to obtain more positive employment outcomes from globalization in Türkiye, policies that improve skilled labor, reduce informality, increase value-added production, and support employment-friendly growth are needed.

Keywords: Globalization, Employment, Türkiye, Trade Openness, Foreign Direct Investment.

Jel Cods: F16, J21, F21.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Küreselleşme, ülkelerin ekonomik, sosyal ve teknolojik yapılarında önemli değişimlere yol açan çok yönlü bir süreçtir. Varlık, küreselleşmeyi farklı coğrafyalar arasında ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal düzeylerde kurulan karşılıklı etkileşimler üzerinden açıklamaktadır (Varlık, 2009:14). Benzer biçimde O’Rourke, küreselleşmeyi ticaret kısıtlamalarının azaltıldığı, sermaye hareketlerinin hızlandığı, göç önündeki engellerin zayıfladığı, yabancı sermaye hareketlerinin serbestleştiği ve teknoloji transferlerinin yaygınlaştığı bir süreç olarak değerlendirmektedir (O’Rourke, 2001:57). Bu çerçevede dış ticaretin artması, sermaye hareketlerinin hızlanması, doğrudan yabancı yatırımların yaygınlaşması ve teknolojik gelişmeler, ülkelerin üretim biçimlerini ve işgücü piyasalarını doğrudan etkilemektedir.

Küreselleşme süreci, istihdam olanaklarını artırabilecek bir potansiyele sahip olmakla birlikte, her durumda olumlu sonuçlar doğuran tek yönlü bir süreç değildir. Aydemir ve Kaya’ya göre ekonomik küreselleşme, ulusal ekonomilerin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini, piyasa mekanizmalarının uluslararası ölçekte yaygınlaşmasını ve ekonomik faaliyetlerin sınır aşan bir nitelik kazanmasını ifade etmektedir (Aydemir ve Kaya, 2007:267). Ancak bu bütünleşme, üretim yapısı, teknoloji kullanımı ve sektörlerin emek talebi gibi unsurlara bağlı olarak bazı alanlarda istihdamı artırırken, bazı sektörlerde iş kayıplarına, kayıt dışı çalışmaya ya da işgücünün niteliğinde değişime yol açabilmektedir.

Türkiye, özellikle 1980 sonrası dönemde dışa açık ekonomi politikalarını benimseyerek küresel ekonomiyle daha güçlü bir bütünleşme sürecine girmiştir. Bu dönemde korumacı ve ithal ikameci ekonomik anlayıştan uzaklaşmış; serbest piyasa mekanizmalarına dayalı, ihracatı teşvik eden, dış ticaretin, döviz kuru uygulamalarının, faiz oranlarının ve sermaye hareketlerinin serbestleştiği bir ekonomik yapı benimsenmiştir (Bayarı, 2008:34). Bu dönüşüm, Türkiye ekonomisinin üretim yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiş; aynı zamanda istihdamın sektörel dağılımını, işgücüne katılımı ve işgücü piyasasının genel görünümünü de etkilemiştir.

Bu çalışmada küreselleşme ile istihdam arasındaki ilişki Türkiye örneği üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmanın temel amacı, Türkiye’de küreselleşme sürecinin istihdam yapısı üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve bu etkinin hangi ekonomik göstergeler aracılığıyla ortaya çıktığını açıklamaktır. Bu kapsamda ticaret açıklığı ve doğrudan yabancı yatırım girişleri küreselleşme göstergeleri olarak ele alınmakta; istihdam oranındaki değişimler ise Türkiye işgücü piyasası bağlamında değerlendirilmektedir. Dünya Bankası veri tabanından elde edilen 1994–2024 dönemine ait yıllık veriler, çalışmanın ampirik temelini oluşturmaktadır.

Çalışmanın önemi, küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkisinin tek yönlü ve kesin bir sonuç doğurmadığını Türkiye örneği üzerinden ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Küreselleşme ekonomik büyümeyi destekleyebilen bir süreç olmakla birlikte, istihdam üzerindeki etkisi ülkelerin üretim yapısına, eğitim düzeyine, teknolojik kapasitesine, sektörlerin gelişmişlik düzeyine ve uygulanan istihdam politikalarına bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle Türkiye’de küreselleşmenin istihdamı nasıl etkilediğinin incelenmesi, daha etkili işgücü ve istihdam politikalarının geliştirilmesine katkı sağlayabilecek niteliktedir.

Araştırmanın kapsamı, Türkiye’de küreselleşme ve istihdam ilişkisini ekonomik göstergeler çerçevesinde incelemekle sınırlıdır. Çalışmada küreselleşmenin ekonomik boyutu ön planda tutulmakta; dış ticaret, yabancı sermaye hareketleri ve ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişki değerlendirilmektedir. Ekonomik küreselleşmenin temel boyutları arasında ticari küreselleşme, mali küreselleşme ve üretimin küreselleşmesi yer almakta; bu unsurlar ulusal ekonomilerin küresel sistemle bütünleşme biçimini belirlemektedir (Seyidoğlu, 2003:142; Seyidoğlu, 1999:186). Bu doğrultuda çalışma, Türkiye’ye ait 1994–2024 dönemi verileri üzerinden yürütülmektedir.

Araştırmanın temel sınırlılığı, kullanılan verilerin belirli bir dönem ve belirli göstergelerle sınırlı olmasıdır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, küreselleşme ile istihdam arasındaki ilişkiyi kesin bir nedensellik çerçevesinde açıklamaktan ziyade, Türkiye ekonomisinde uzun dönemli eğilimleri değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle bulgular, seçilen dönem, kullanılan değişkenler ve Türkiye ekonomisinin yapısal özellikleri dikkate alınarak yorumlanmalıdır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik ilişkilerin yoğunlaşmasını ifade eden çok boyutlu bir süreçtir. Varlık, küreselleşmeyi dünyanın farklı coğrafyaları arasında ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal düzeylerde kurulan karşılıklı etkileşimler üzerinden açıklamaktadır (Varlık, 2009:14). Bu süreçte mal, hizmet, sermaye, bilgi ve teknolojinin ulusal sınırları aşarak daha hızlı dolaşıma girmesi, ülkelerin ekonomik yapılarını ve toplumsal ilişkilerini doğrudan etkilemektedir.

Bardhan, küreselleşmeyi genel çerçevede ekonomik bütünleşme olarak ele almakta; özellikle ticaret ve yatırım alanlarında uluslararasılaşma ile açıklık kavramlarını ön plana çıkarmaktadır. O’Rourke, küreselleşmeyi ticaret kısıtlamalarının aşamalı biçimde ortadan kalktığı, sermaye hareketlerinin ivme kazandığı, göç önündeki engellerin kaldırıldığı, yabancı sermayenin serbest dolaşıma açıldığı ve teknoloji transferlerinin gerçekleştiği bir yapı olarak tanımlamaktadır (O’Rourke, 2001:57). Kennedy ise küreselleşmeyi, dünya ekonomisinin sermaye birikim kapasitesinin ulusal ve uluslararası piyasaların bütünleşmesi yoluyla ekonomik karar alma süreçleri üzerinde belirleyici hale gelmesi şeklinde açıklamaktadır (Kennedy, 2010:129).

Küreselleşme yalnızca dış ticaretin artması anlamına gelmemekte; aynı zamanda üretim biçimlerinin değişmesi, finansal piyasaların birbirine bağlanması, teknolojik yeniliklerin yayılması ve işgücü piyasalarının dönüşmesi gibi birçok alanı kapsamaktadır. Akman, küreselleşmeyi dünya pazarlarının serbestleştirilmesi ve ekonomik engellerin kaldırılması süreci olarak değerlendirmekte; bu süreci mal ve hizmet üretiminin artırılması ile kapitalist sistemin sürekliliğini sağlamaya yönelik küresel bir ideoloji biçiminde ele almaktadır (Akman, 1999:9). Bu nedenle küreselleşme, ekonomik olduğu kadar toplumsal, siyasal ve teknolojik boyutları olan dinamik bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmektedir.

Küreselleşmenin en belirgin yönlerinden biri, ulusal ekonomilerin dünya ekonomisiyle daha güçlü biçimde bütünleşmesidir. Aydemir ve Kaya'ya göre ekonomik küreselleşme, ulusal ekonomilerin dünya ekonomisiyle entegrasyonu, piyasa mekanizmalarının uluslararası ölçekte yaygınlaşması ve ekonomik faaliyetlerin sınır aşan bir nitelik kazanması şeklinde ifade edilmektedir (Aydemir ve Kaya, 2007:267). Ticaretin serbestleşmesi, sermaye hareketlerinin hızlanması ve çok uluslu şirketlerin üretim süreçlerinde daha etkili hale gelmesi, ülkelerin ekonomik kararlarını küresel koşullara daha bağımlı hale getirmektedir.

Küreselleşme kavramı literatürde farklı açılardan ele alınmaktadır. Bazı yaklaşımlar küreselleşmeyi ekonomik büyümeyi, teknolojik ilerlemeyi ve uluslararası iş birliğini destekleyen olumlu bir süreç olarak değerlendirirken; bazı yaklaşımlar bu sürecin gelir dağılımı eşitsizliğini artırdığını, yerel üretimi zayıflattığını ve işgücü piyasasında güvencesizliği artırabildiğini savunmaktadır. Yıldız, küreselleşmenin olumlu yönlerine ek olarak, bu süreci çağdaş bir sömürge düzeni olarak değerlendiren yaklaşımların da bulunduğunu belirtmektedir (Yıldız, 2011:7). Bu nedenle küreselleşme, tek yönlü sonuçlar doğuran bir süreç olarak değil, ülkelerin ekonomik yapısına, üretim kapasitesine ve uyguladığı politikalara göre farklı etkiler ortaya çıkaran dinamik bir olgu olarak ele alınmalıdır.

2.2. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında ticaret, sermaye hareketleri, üretim ve finansal ilişkilerin artmasıyla ortaya çıkan bütünleşme sürecidir. Aydemir ve Kaya, ekonomik küreselleşmeyi ülkeler arasında mal, hizmet, sermaye ve üretim faktörlerinin dolaşımının artması yoluyla ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması olarak açıklamaktadır (Aydemir ve Kaya, 2007:267). Bu süreçte dış ticaret hacminin genişlemesi, doğrudan yabancı yatırımların artması, finansal piyasaların serbestleşmesi ve üretim faaliyetlerinin farklı ülkelere yayılması temel göstergeler arasında yer almaktadır.

Ekonomik küreselleşmenin gelişiminde özellikle 1980'li yıllardan sonra hız kazanan liberalizasyon politikaları belirleyici olmuştur. Aydın, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaların azaltılması ve finans piyasalarının uluslararası rekabete açılmasının ekonomik küreselleşmenin temel unsurları arasında yer aldığını belirtmektedir (Aydın, 2002:83). Bu süreç, ulusal ekonomilerin kendi iç dinamikleriyle sınırlı kalmasını zorlaştırmış ve ülkeleri küresel piyasa koşullarına daha açık hale getirmiştir.

Ekonomik küreselleşmenin önemli boyutlarından biri ticari küreselleşmedir. Seyidoğlu, ticari küreselleşmeyi ülkeler arasında mal ve hizmet akımları üzerindeki engellerin azaltılması süreci olarak tanımlamaktadır (Seyidoğlu, 2003:142). Gümrük tarifelerinin düşürülmesi, kotaların kaldırılması ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik uluslararası düzenlemeler, bu sürecin temel araçları arasında yer almaktadır. Albeni ve Eroğlu'na göre Uruguay Raundu ve Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması, ticaretin serbestleştirilmesine yönelik kuralların daha bağlayıcı hale gelmesinde önemli rol oynamıştır (Albeni ve Eroğlu, 2002:28).

Ekonomik küreselleşmenin ikinci temel boyutu mali küreselleşmedir. Mali küreselleşme, ulusal finans piyasaları arasındaki sınırların zayıflaması, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve finansal piyasaların bütünleşmesi sürecini ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2003:142). Karaçor, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde sermayenin kısa süre içinde farklı ülkelere yönlendirilebildiğini ve uluslararası finans piyasalarının daha bütünleşmiş bir yapı kazandığını belirtmektedir (Karaçor, 2002:380-381). Bu durum,

doğrudan yabancı yatırımların yanı sıra portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin de küresel ekonomi içinde daha etkili hale gelmesine neden olmuştur.

Ekonomik küreselleşmenin üçüncü boyutu ise üretimin küreselleşmesidir. Seyidoğlu, üretimin küreselleşmesini firmaların üretim faaliyetlerini ulusal sınırların dışına taşıyarak farklı ülkelerde örgütlemesi süreci olarak açıklamaktadır (Seyidoğlu, 1999:186). Bu süreçte çok uluslu şirketler, üretim zincirlerinin farklı aşamalarını maliyet avantajları, işgücü yapısı ve yasal düzenlemeler doğrultusunda çeşitli ülkelere dağıtmaktadır. Böylece üretim süreçleri yalnızca ulusal ekonomiler içinde değil, küresel ölçekte örgütlenen bir yapıya dönüşmektedir.

Ekonomik küreselleşmenin işgücü piyasaları üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Uluslararası rekabetin artması, firmaları daha verimli üretim yapmaya, maliyetleri düşürmeye ve teknolojik yenilikleri kullanmaya yöneltmektedir. Bu durum bazı sektörlerde yeni iş alanlarının oluşmasına katkı sağlarken, bazı sektörlerde emek talebinin azalmasına neden olabilmektedir. Özellikle teknolojik gelişmeler, düşük nitelikli işgücüne olan talebi azaltırken, eğitilmiş ve nitelikli işgücüne duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Held ve diğerleri, küreselleşmenin üretim yapıları, firma stratejileri ve emek piyasaları üzerinde doğrudan etkiler yarattığını; uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve sermaye hareketlerinin hızlanmasının istihdamın hem niceliğini hem de niteliğini etkilediğini belirtmektedir (Held vd., 1999:236-238).

Türkiye açısından ekonomik küreselleşme, özellikle 1980 sonrası dönemde hız kazanmıştır. Bayarı'ye göre Türkiye ekonomisi, bu dönemde korumacı ve ithal ikameci ekonomik anlayıştan uzaklaşarak serbest piyasa mekanizmalarına dayalı, ihracatı teşvik eden, dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştiği bir ekonomik yapıya yönelmiştir (Bayarı, 2008:34). Bu dönüşüm, üretim yapısının yanı sıra istihdamın sektörel dağılımını da etkilemiştir. Tarım sektörünün istihdam içindeki payı zamanla azalırken, sanayi ve hizmet sektörlerinin önemi artmıştır.

2.3. Türkiye’de Küreselleşme Süreci ve İstihdam

Türkiye’nin küreselleşme süreci, ekonomik, siyasal ve toplumsal yapısındaki dönüşümlerle birlikte gelişmiştir. Bayarı, Türkiye’nin jeostratejik konumu nedeniyle küreselleşme dinamiklerine yüksek derecede açık bir ülke olduğunu belirtmektedir (Bayarı, 2008:32). Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında yer alan Türkiye, coğrafi konumu, genç nüfus yapısı, üretim kapasitesi ve dış ticaret bağlantıları nedeniyle küresel ticaret ve sermaye hareketlerinden doğrudan etkilenen bir ülke konumundadır.

1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin dışa açılması, ihracata dayalı büyüme politikalarının benimsenmesi ve finansal serbestleşme uygulamaları, işgücü piyasasında yeni dinamikler ortaya çıkarmıştır. Bayarı, Türkiye’nin 1980 sonrası dönemde dış ticaret, döviz kuru, faiz oranları ve sermaye hareketlerinin serbestleştiği bir ekonomik yapıyı benimsediğini ifade etmektedir (Bayarı, 2008:34). Bu süreçte bazı sektörlerde istihdam olanakları artarken, geleneksel üretim alanlarında rekabet baskısı yükselmiştir. Özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde küresel piyasalara uyum sağlama çabası, nitelikli işgücüne olan talebi artırmıştır.

Küreselleşmenin Türkiye’de istihdam üzerindeki etkisi yalnızca iş sayısındaki artış ya da azalışla açıklanamaz. Bu süreç aynı zamanda istihdamın niteliğini, çalışma koşullarını, ücret düzeylerini, kayıt dışı istihdamı ve işgücünün sektörel dağılımını da etkilemektedir. Held ve diğerleri, küreselleşmenin üretim süreçlerini yeniden örgütlediğini ve bu yeniden yapılanmanın emek piyasalarının niteliği üzerinde doğrudan etkiler yarattığını belirtmektedir (Held vd., 1999:236-238). Bu çerçevede Türkiye’de küreselleşme, işgücü piyasasında hem niceliksel hem de niteliksel dönüşümlere yol açmaktadır.

Türkiye’de küreselleşme ile istihdam arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan biri, ekonomik büyümenin istihdam yaratma kapasitesidir. Aksu, ekonomik büyümeyi belirli bir dönemde gayrisafı yurt içi hasılanın önceki döneme göre artması olarak tanımlamakta ve üretim hacmindeki artışın emeğin etkin ve verimli biçimde kullanılmasını gerektirdiğini belirtmektedir (Aksu, 2017:39-94). Ancak ekonomi büyüye bile bu büyüme yeterli düzeyde istihdam oluşturmayabilir. Özellikle teknoloji yoğun üretim yapısının güçlenmesi, verimlilik artışı sağlarken emek talebini sınırlayabilmektedir.

Bu nedenle Türkiye’de küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkisi, büyümenin yapısı ve sektörlerin emek kullanımıyla birlikte ele alınmalıdır.

2.4. İstihdam Kavramı

İstihdam, üretim sürecine katılan işgücünün ekonomik faaliyetlerde kullanılması anlamına gelmektedir. Tatar, istihdamı geniş anlamda bir ülkenin sahip olduğu emek, sermaye ve doğal kaynaklar gibi üretim unsurlarının belirli bir zaman dilimi içinde kullanılması olarak tanımlamaktadır. Dar anlamda ise istihdam, ekonomik faaliyetlere katılabilecek emek gücünün ne ölçüde çalıştırıldığını ifade etmektedir (Tatar, 2006:3). Yetkiner ise istihdam kavramının yalnızca insan emeğiyle sınırlı görülmemesi gerektiğini, üretim sürecinde yer alan tüm faktörleri kapsayan bir bütünlük içinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Yetkiner, 2010:69).

İstihdam, bir ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını gösteren temel göstergelerden biridir. İstihdam düzeyinin yüksek olması, bireylerin gelir elde etmesini, üretimin artmasını ve sosyal refahın güçlenmesini sağlar. Kocacık, tam istihdamın ekonomik faaliyetlerin sürekliliğini desteklediğini, sosyal politikanın etkin bir aracı olduğunu ve emek faktöründen yüksek düzeyde yararlanılmasını mümkün kıldığını belirtmektedir (Kocacık, 2004:5). Buna karşılık işsizliğin yüksek olduğu ya da istihdamın büyük ölçüde kayıt dışı gerçekleştiği ekonomilerde gelir dağılımı bozulmakta, yoksulluk riski artmakta ve sosyal güvenlik sistemi üzerinde baskı oluşmaktadır.

İstihdam kavramı yalnızca bireylerin çalışıp çalışmamasıyla sınırlı değildir. Çalışmanın niteliği, sürekliliği, kayıtlı olup olmaması, ücret düzeyi ve sosyal güvence durumu da istihdamın kalitesini belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır. İşçi, çalışmak istediği ve yeterli beceriye sahip olmasına rağmen kendi niteliklerine uygun bir işte yer alamayan bireyleri işsiz olarak tanımlamakta ve işsizlik kavramının işgücü piyasasının temel göstergelerinden biri olduğunu belirtmektedir (İşçi, 2018:60-66). Ay ise istihdam imkânlarının artırılması ve işsizlik oranlarının düşürülmesinin ülke ekonomileri açısından temel hedeflerden biri olduğunu ifade etmektedir (Ay, 2012:321-341).

Türkiye’de istihdam konusu değerlendirilirken yalnızca istihdam oranı değil, işgücüne katılım, işsizlik, kayıt dışılık, genç işsizliği ve kadın istihdamı gibi göstergeler de dikkate alınmalıdır. Kayıt dışı istihdam, bireylerin sosyal güvenlikten yararlanma haklarından ve çalışma yaşamına ilişkin hukuki güvencelerden yoksun biçimde çalıştırılması durumunu ifade etmektedir. Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda kayıt dışı istihdamın ortaya çıkmasında sosyal, ekonomik ve idari sistemlerdeki sorunların etkili olduğu belirtilmektedir (Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018). Güloğlu ve diğerleri ise kayıt dışı istihdamın kısa vadede istihdam yaratıcı bir görünüm sunabilmesine rağmen, makroekonomik göstergelerin güvenilirliği ve sağlıklı ölçülmesi açısından olumsuz sonuçlar doğurduğunu ifade etmektedir (Güloğlu vd., 2003:51-95).

2.5. Küreselleşmenin İstihdam Üzerindeki Etkileri

Küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkileri farklı kanallar aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Dış ticaretin artması, ihracata yönelik sektörlerde üretimi ve istihdamı artırabilir. Doğrudan yabancı yatırımlar, yeni üretim alanları oluşturarak işgücü talebini destekleyebilir. Teknolojik gelişmeler ise üretimde verimliliği artırırken işgücünün niteliğini değiştirebilir. Held ve diğerleri, küreselleşmenin mal, hizmet, sermaye ve bilginin ulusal sınırların ötesinde daha hızlı dolaşmasını sağladığını ve bunun üretim yapıları ile emek piyasaları üzerinde doğrudan etkiler yarattığını belirtmektedir (Held vd., 1999:236-238).

Bununla birlikte küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkileri her zaman olumlu değildir. Uluslararası rekabetin artması, düşük verimli ve geleneksel sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin zorlanmasına neden olabilir. Bu durum bazı sektörlerde iş kayıplarına yol açabilir. Ayrıca esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, güvencesiz istihdamın ve kayıt dışı çalışmanın artmasına zemin hazırlayabilir. Autor, Katz ve Kearney, teknolojik değişim ve küresel rekabetin işgücü piyasasında ücret eşitsizlikleri ve beceri farklılıkları

üzerinde etkili olabileceğini belirtmektedir (Autor vd., 2008:300-323). Bu durum, küreselleşmenin işgücü piyasasında yalnızca istihdam miktarını değil, istihdamın niteliğini de dönüştürdüğünü göstermektedir.

Türkiye açısından küreselleşme, işgücü piyasasında hem fırsatlar hem de riskler yaratmaktadır. İhracat, yabancı yatırım ve hizmet sektöründeki gelişmeler yeni istihdam alanları oluştururken; teknolojik dönüşüm düşük nitelikli işgücü için uyum sorunları doğurabilmektedir. Bu nedenle küreselleşmenin Türkiye’de istihdam üzerindeki etkisinin olumlu yönde güçlenebilmesi için eğitim politikaları, mesleki beceri kazandırma programları, kayıt dışılıkla mücadele ve istihdam dostu büyüme politikaları önem taşımaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, küreselleşme Türkiye’de istihdamı doğrudan ve otomatik biçimde artıran bir süreç değildir. Etkinin yönü ve gücü, Türkiye ekonomisinin üretim yapısına, işgücünün niteliğine, sektörlerin rekabet gücüne ve uygulanan ekonomi politikalarına bağlıdır. Bu nedenle küreselleşme ile istihdam arasındaki ilişkinin Türkiye özelinde çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, küreselleşmenin Türkiye’de istihdam üzerindeki etkisini incelemeye yönelik nicel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmada Türkiye ekonomisine ait yıllık veriler kullanılarak küreselleşme göstergeleri ile istihdam oranı arasındaki ilişki değerlendirilmektedir. Çalışmanın temel amacı, Türkiye’nin küresel ekonomiyle bütünleşme sürecinin işgücü piyasasına nasıl yansıdığını ortaya koymaktır.

Çalışmada bağımlı değişken olarak istihdam oranı ele alınmaktadır. Küreselleşmeyi temsil etmek üzere ticaret açıklığı ve doğrudan yabancı yatırım girişleri kullanılmaktadır. Ayrıca ekonomik gelişmişlik düzeyinin istihdam üzerindeki etkisini dikkate alabilmek amacıyla kişi başına gelir değişkeni modele dâhil edilmektedir. Ana model bulgularının işgücü piyasasının farklı bir göstergesi üzerinden sınanması amacıyla işsizlik oranı sağlamlık kontrolü kapsamında bağımlı değişken olarak ayrıca değerlendirilmiştir.

3.2. Veri Seti ve Değişkenler

Araştırmada 1994–2024 dönemine ait Türkiye verileri kullanılmaktadır. Veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmektedir. Çalışmanın yalnızca Türkiye örneğine odaklanması nedeniyle veri seti ülke-yıl panel yapısından çıkarılmış, Türkiye’ye ait yıllık zaman serisi biçiminde düzenlenmiştir.

Analizde istihdam oranı bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Küreselleşmenin ekonomik boyutunu temsil etmek amacıyla ticaret açıklığı ve doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYH içindeki payı bağımsız değişkenler olarak kullanılmaktadır. Kişi başına gelir değişkeni ise Türkiye ekonomisinin genel gelişmişlik düzeyini temsil eden kontrol değişkeni olarak modele eklenmektedir.

Tablo 1. Veri Seti ve Değişkenler

Değişken Adı	Değişken Türü	Kaynak	Dönem
15 yaş ve üzeri nüfusta istihdamın toplam nüfusa oranı (%)	Bağımlı değişken	World Bank	1994–2024
Toplam dış ticaret hacminin (ihracat + ithalat) GSYH’ye oranı (%)	Bağımsız değişken	World Bank	1994–2024
Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYH içindeki payı (%)	Bağımsız değişken	World Bank	1994–2024
Sabit fiyatlarla kişi başı gelir (ABD doları)	Kontrol değişkeni	World Bank	1994–2024
Toplam işgücünde işsizlerin oranı (%)	Kontrol değişkeni	World Bank	1994–2024

Tablo 1’de çalışmada kullanılan değişkenlere, değişken türlerine, veri kaynağına ve analiz dönemine yer verilmektedir. Çalışmada 1994–2024 dönemine ait Türkiye verileri kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak 15 yaş ve üzeri nüfusta istihdamın toplam nüfusa oranı alınmıştır. Küreselleşmenin ekonomik boyutunu

temsil etmek amacıyla ticaret açıklığı ve doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYH içindeki payı modele dâhil edilmiştir. Ticaret açıklığı, ekonominin dış ticaret yoluyla dünya ekonomisiyle bütünleşme düzeyini; doğrudan yabancı yatırım ise uluslararası sermaye hareketlerinin Türkiye ekonomisine girişini temsil etmektedir.

Kişi başına gelir değişkeni, Türkiye ekonomisinin genel gelişmişlik düzeyini kontrol etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu değişkenin doğal logaritmasının alınması, serideki ölçek farklılıklarını azaltmakta ve modelde daha dengeli bir yorum yapılmasına imkân sağlamaktadır. İşsizlik oranı ise ana model bulgularının işgücü piyasasının farklı bir göstergesi üzerinden sınanması amacıyla sağlamlık kontrolü değişkeni olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle veri seti, küreselleşmenin Türkiye işgücü piyasası üzerindeki etkisini hem istihdam hem de işsizlik göstergeleri üzerinden incelemeye uygun bir haldedir.

3.3. Verilerin Analizi

Çalışmada Türkiye'ye ait yıllık veriler kullanıldığı için panel veri analizi yerine zaman serisi yaklaşımı benimsenmiştir. Zaman serisi analizleri, değişkenlerin belirli bir dönem boyunca nasıl hareket ettiğini ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin zaman boyutu içinde nasıl şekillendiğini incelemeye imkân sağlamaktadır (Gujarati, 2003). Bu kapsamda öncelikle değişkenlerin yıllar içindeki seyri incelenmiş, ardından değişkenler arasındaki ilişki ekonometrik model aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Zaman serisi analizlerinde değişkenlerin durağanlık özellikleri önem taşımaktadır. Durağan olmayan serilerle yapılan regresyon analizleri yanıltıcı sonuçlar doğurabileceği için model tahmininden önce serilerin durağan olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir (Gujarati, 2003). Bu nedenle çalışmada değişkenlerin durağanlık düzeyleri Augmented Dickey-Fuller ve Phillips-Perron birim kök testleriyle sınanmıştır. Dickey ve Fuller, zaman serilerinde birim kök varlığının araştırılmasında ADF testinin temel yaklaşımlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır (Dickey ve Fuller, 1979). Phillips ve Perron ise hata terimlerindeki otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına karşı daha esnek bir birim kök testi geliştirmiştir (Phillips ve Perron, 1988).

İlk aşamada değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve grafiksel eğilimler değerlendirilmiştir. İkinci aşamada serilerin durağanlığı ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri ile sınanmıştır. Serilerin farklı durağanlık düzeylerine sahip olması nedeniyle uzun dönemli ilişkinin araştırılmasında ARDL sınır testi yaklaşımından yararlanılmıştır. Pesaran, Shin ve Smith tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımı, değişkenlerin I(0) ve I(1) düzeylerinde bütünleşik olduğu durumlarda uzun dönemli ilişkinin sınanmasına imkân sağlamaktadır (Pesaran vd., 2001). Bu nedenle Türkiye verileri üzerinden yürütülen çalışmada, değişkenlerin farklı durağanlık derecelerine sahip olması ARDL yaklaşımının kullanılmasını uygun hale getirmiştir.

Ana model sonuçları OLS ve robust OLS tahminleriyle raporlanmıştır. OLS yöntemi, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin tahmin edilmesinde yaygın biçimde kullanılan temel regresyon yöntemlerinden biridir (Gujarati, 2003). Modelde olası değişen varyans sorununun değerlendirilmesi amacıyla Breusch-Pagan testi kullanılmıştır. Breusch ve Pagan, hata terimlerinde değişen varyans bulunup bulunmadığını test etmek amacıyla bu yaklaşımı geliştirmiştir (Breusch ve Pagan, 1979). Ayrıca işsizlik oranı üzerinden sağlamlık kontrolü yapılmış ve ana model bulgularının işgücü piyasasının farklı bir göstergesi açısından tutarlılığı değerlendirilmiştir.

3.4. Tahmin Edilecek Model

Çalışmada Türkiye'de küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkisini incelemek amacıyla aşağıdaki model kullanılabilir:

$$\text{İstihdam Oranı}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{Ticaret Açıklığı}_t + \beta_2 \text{DYY}_t + \beta_3 \ln(\text{Kişi Başına Gelir}_t) + \varepsilon_t$$

Bu modelde İstihdam Oranı, Türkiye'de 15 yaş ve üzeri nüfusta istihdamın nüfusa oranını ifade etmektedir. Ticaret Açıklığı, ihracat ve ithalat toplamının GSYH'ye oranını göstermektedir. DYY, doğrudan yabancı

yatırım girişlerinin GSYH içindeki payını temsil etmektedir. $\ln(\text{Kişi Başına Gelir})$ ise kişi başına gelirin doğal logaritmasını ifade etmektedir. ε hata terimini, t ise yılları göstermektedir.

Modelde ticaret açıklığı ve doğrudan yabancı yatırım değişkenleri küreselleşmenin ekonomik göstergeleri olarak kullanılmaktadır. Kişi başına gelir değişkeni ise ekonomik gelişmişlik düzeyinin istihdam üzerindeki etkisini kontrol etmek amacıyla modele eklenmektedir. Gujarati'ye göre regresyon modellerinde kontrol değişkenlerinin modele dâhil edilmesi, bağımlı değişken üzerinde etkili olabilecek diğer ekonomik faktörlerin dikkate alınmasına imkân sağlamaktadır (Gujarati, 2003). Sağamlık kontrolü kapsamında aynı bağımsız değişkenler kullanılarak bağımlı değişken işsizlik oranı olacak biçimde ikinci bir model tahmin edilmiştir. Bu yaklaşım, ana modelde elde edilen bulguların işgücü piyasasının farklı bir göstergesi üzerinden tutarlı olup olmadığını değerlendirmeye imkân sağlamaktadır.

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmada test edilmesi amaçlanan temel hipotezler şu şekildedir:

H1: Türkiye'de ticaret açıklığındaki artış istihdam oranını etkilemektedir.

H2: Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım girişlerindeki artış istihdam oranını etkilemektedir.

H3: Türkiye'de kişi başına gelir düzeyindeki artış istihdam oranı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H4: Küreselleşme göstergeleri ile işsizlik oranı arasındaki ilişki, ana model bulgularının sağlamlığını destekleyecek yönde sonuçlar üretmektedir

Bu hipotezler doğrultusunda küreselleşme göstergelerinin Türkiye işgücü piyasası üzerindeki etkisi değerlendirilecektir. Beklenti, dış ticaret ve yabancı yatırımların istihdam üzerinde olumlu etkiler yaratabileceği yönündedir. Ancak Türkiye'de bu etkinin gücü, üretim yapısı, teknolojik dönüşüm, işgücünün niteliği ve sektörlerin emek talebi gibi faktörlere bağlı olarak değişebilir.

3.6. Yöntemin Sınırlılığı

Çalışmanın yalnızca Türkiye verilerine dayanması, ülkeler arası karşılaştırma yapılmasına imkân vermemektedir. Bu nedenle elde edilecek bulgular Türkiye ekonomisinin 1994–2024 dönemindeki yapısal koşulları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ayrıca küreselleşme ile istihdam arasındaki ilişki yalnızca seçilen göstergelerle açıklanamayacak kadar çok boyutludur. Bu nedenle analiz sonuçları kesin bir nedensellik iddiasından ziyade, Türkiye'de uzun dönemli eğilimlerin yorumlanmasına katkı sağlayacak şekilde ele alınmalıdır.

4. BULGULAR

Bu bölümde, 1994-2024 döneminde Türkiye'de küreselleşme göstergeleri ile işgücü piyasası göstergeleri arasındaki ilişkiye yönelik ampirik bulgular sunulmaktadır. İlk olarak tanımlayıcı istatistikler ve değişkenler arası korelasyon ilişkileri değerlendirilmiş, ardından grafiksel eğilimler incelenmiştir. Daha sonra birim kök testleri, ana model ve sağamlık kontrolü regresyonları ile ARDL sınır testi sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Medyan	Maksimum
İstihdam oranı	31	45,682	2,89	41,164	45,681	50,172
Ticaret açıklığı	31	51,252	9,668	35,992	48,993	79,898
Doğrudan yabancı yatırım	31	1,278	0,841	0,288	1,295	3,607
ln(Kişi başına gelir)	31	9,075	0,328	8,567	9,045	9,642
İşsizlik oranı	31	9,938	1,951	6,495	10,285	14,026

Tablo 2’de analizde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. İncelenen dönemde istihdam oranının ortalaması %45,682 olarak hesaplanmıştır. Minimum değerin %41,164, maksimum değerin ise %50,172 olması, Türkiye’de istihdam oranının 1994–2024 döneminde belirli bir bant içinde dalgalandığını göstermektedir. Ticaret açıklığı değişkeninin ortalaması %51,252’dir. Bu değişkenin standart sapmasının 9,668 olması, Türkiye ekonomisinin dış ticarete açıklık düzeyinde dönem boyunca daha belirgin dalgalanmalar yaşandığını göstermektedir.

Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYH içindeki payı ortalama %1,278’dir. Minimum değerin %0,288, maksimum değerin ise %3,607 olması, DYY girişlerinin dönem içinde istikrarlı bir seyir izlemediğini göstermektedir. ln(Kişi başına gelir) değişkeninin ortalaması 9,075’tir. Standart sapmasının 0,328 gibi görece düşük bir seviyede olması, logaritmik dönüşümün kişi başına gelir serisindeki dalgalanmayı azalttığını göstermektedir. İşsizlik oranının ortalaması ise %9,938’dir. Minimum değer %6,495, maksimum değer %14,026’dır.

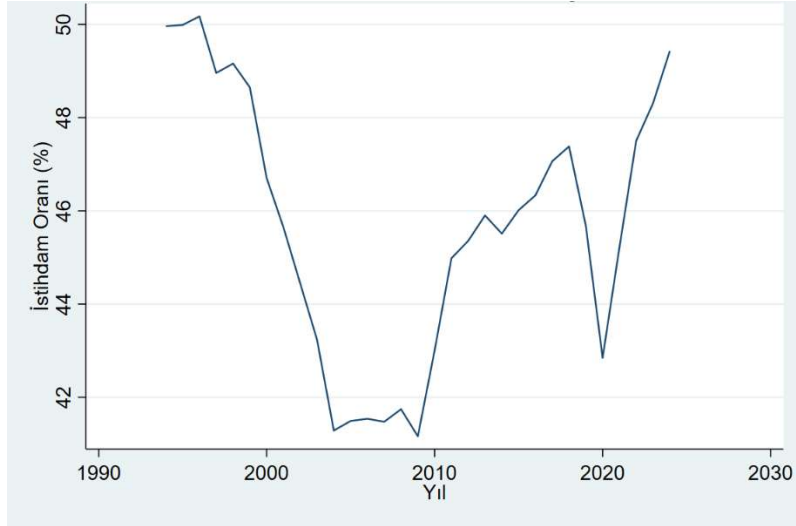
Tablo 3. Korelasyon Matrisi

Değişkenler	İstihdam	Ticaret	DYY	ln(KBG)	İşsizlik
İstihdam	1,0000				
Ticaret	-0,0963	1,0000			
DYY	-0,5928	0,2942	1,0000		
ln(KBG)	-0,0491	0,8509	0,3410	1,0000	
İşsizlik	-0,6584	0,5237	0,4003	0,5218	1,0000

Tablo 3, analizde kullanılan değişkenler arasındaki korelasyon ilişkilerini göstermektedir. Korelasyon katsayıları incelendiğinde, istihdam oranı ile doğrudan yabancı yatırım arasında negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Benzer şekilde istihdam oranı ile işsizlik oranı arasında da negatif yönlü ve daha güçlü bir ilişki vardır.

Ticaret açıklığı ile istihdam oranı arasındaki ilişkinin negatif ancak oldukça zayıf olduğu görülmektedir. ln(Kişi başına gelir) ile istihdam oranı arasındaki ilişki de zayıf düzeydedir. Bu durum, ticaret açıklığı ve kişi başına gelir değişkenlerinin istihdam oranı ile güçlü bir doğrusal ilişki göstermediğine işaret etmektedir.

Diğer yandan ticaret açıklığı ile ln(Kişi başına gelir) arasında yüksek ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. İşsizlik oranının ise ticaret açıklığı, doğrudan yabancı yatırım ve ln(Kişi başına gelir) ile pozitif yönde ilişki gösterdiği görülmektedir.

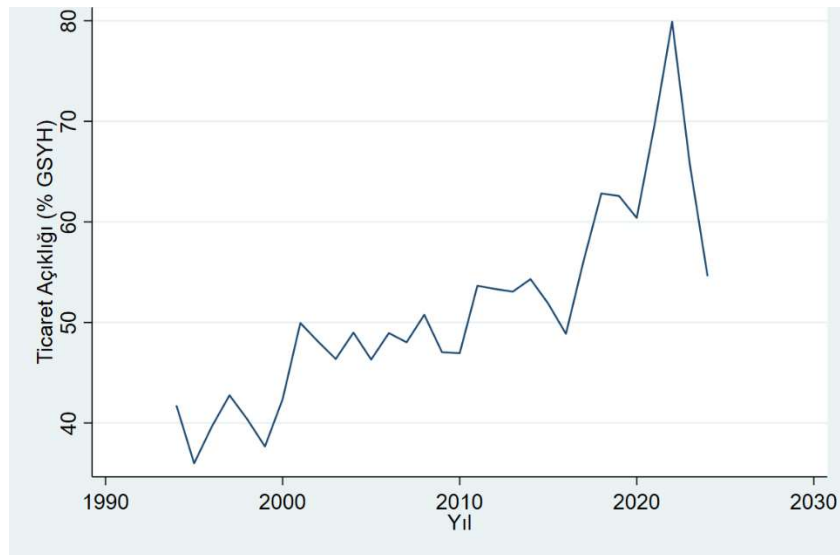

Şekil 1: İstihdam Oranının Yıllar İçindeki Seyri

Şekil 1, 1994–2024 döneminde Türkiye’de istihdam oranının yıllar içerisindeki seyrini göstermektedir.

Grafik incelendiğinde istihdam oranının 1990’ların ortalarında yaklaşık %50 düzeyinde olduğu, 2000’li yılların başından itibaren belirgin bir düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Özellikle 2001 krizi sonrasında istihdam oranında hızlı bir gerileme yaşanmış ve 2004–2009 döneminde istihdam oranı yaklaşık %41–42 aralığında seyretmiştir.

2010 yılı sonrasında ise istihdam oranında toparlanma eğilimi dikkat çekmektedir. Bu dönemde istihdam oranı kademeli olarak yükselmiş ve 2018 yılına kadar artış eğilimini sürdürmüştür. Bununla birlikte 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle istihdam oranında belirgin bir düşüş yaşanmıştır, sonraki dönemde ise hızlı bir toparlanma gerçekleşmiş ve istihdam oranı 2024 yılında yeniden yüksek seviyelere yaklaşmıştır. Bu dalgalanmalar, istihdamın makroekonomik koşullara duyarlı olduğunu göstermektedir.

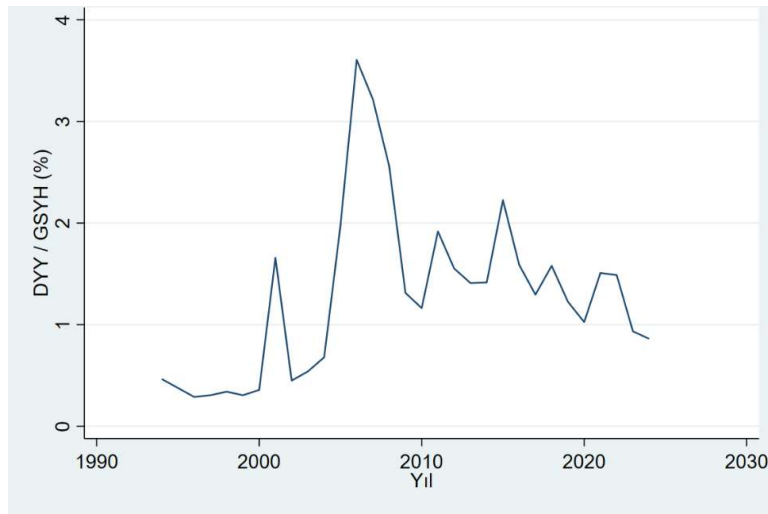

Şekil 2: Ticaret Açıklığının Yıllar İçindeki Seyri

Şekil 2, 1994–2024 döneminde Türkiye’de ticaret açıklığının yıllar içerisindeki değişimini göstermektedir. Grafik incelendiğinde ticaret açıklığının dönem boyunca genel olarak artış eğilimi sergilediği görülmektedir. 1990’ların ortalarında %35–42 aralığında dalgalandığı görülmektedir. 2000’li yıllar boyunca ticaret açıklığında yukarı yönlü bir seyir dikkat çekmektedir.

Özellikle 2010 sonrasında dış ticaret hacminin GSYH içindeki payı daha belirgin biçimde yükselmiş, 2018 sonrası dönemde ticaret açıklığında güçlü bir artış yaşanmıştır. Grafik üzerinde en dikkat çekici gelişme, 2022 yılında ticaret açıklığının yaklaşık %80 seviyesine ulaşmasıdır. Bununla birlikte 2023 ve 2024 yıllarında ticaret açıklığında belirgin bir gerileme görülmektedir.

Bu dalgalanmalar, küresel şokların ve uluslararası ekonomik gelişmelerin dış ticaret göstergeleri üzerindeki etkisini açık biçimde ortaya koymakta ve zaman boyutunun ekonomik analizlerde dikkate alınmasının önemini desteklemektedir.

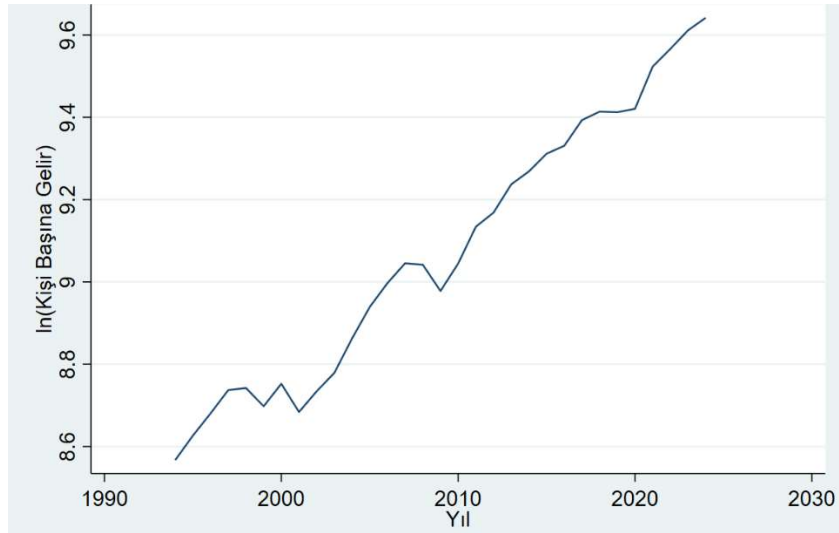

Şekil 3:DYY’nin Yıllar İçindeki Seyri

Şekil 3, 1994–2024 döneminde Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYH içindeki payının yıllar içerisindeki seyrini göstermektedir. Grafik incelendiğinde DYY değişkeninin dönem boyunca oldukça dalgalı bir yapı sergilediği görülmektedir.

Özellikle 2005–2007 döneminde DYY/GSYH oranında güçlü bir yükseliş dikkat çekmektedir. Bu dönemde doğrudan yabancı yatırım girişleri en yüksek seviyelerine ulaşmış ve Türkiye ekonomisinin uluslararası sermaye hareketleri açısından daha fazla ilgi gördüğü bir dönem yaşanmıştır. Ancak 2008 küresel finansal krizinin ardından yatırım girişlerinde önemli bir gerileme meydana gelmiştir. Bu gerilme 2020 sonrası dönemde de devam etmektedir.

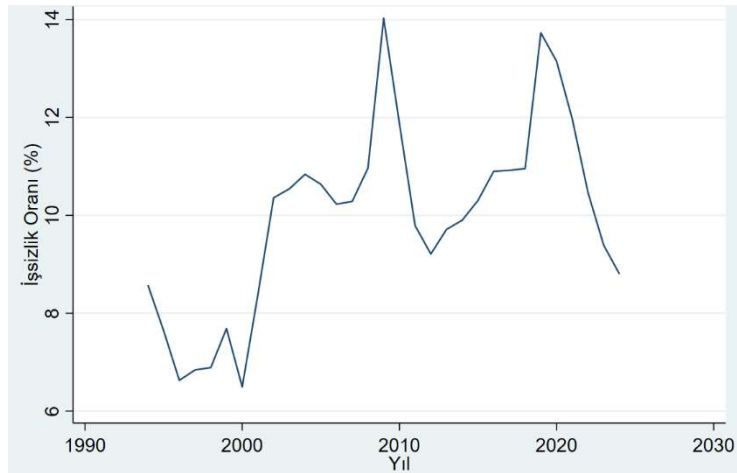
Bu dalgalanmalar, Türkiye’ye yönelik doğrudan yabancı yatırım girişlerinin küresel ekonomik koşullar, yatırım ortamı ve uluslararası sermaye hareketlerindeki değişimlerden etkilendiğini göstermektedir

Şekil 4:Log Kişi Başına Gelirin Yıllar İçindeki Seyri

Şekil 4, 1994–2024 döneminde Türkiye’de log kişi başına gelirin zaman içerisindeki seyrini göstermektedir. Grafik incelendiğinde değişkenin dönem boyunca genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

Özellikle 2000’li yılların başından itibaren log kişi başına gelirde belirgin bir yükseliş yaşanmıştır. 2008–2009 döneminde sınırlı bir gerileme görülse de izleyen yıllarda artış eğilimi devam etmiştir. 2020 sonrası dönemde de gelir göstergesinin yukarı yönlü seyrini sürdürdüğü dikkat çekmektedir.

Şekil 5:İşsizlik Oranının Yıllar İçindeki Seyri

Şekil 5, 1994–2024 döneminde Türkiye’de işsizlik oranının zaman içerisindeki seyrini göstermektedir. Grafik incelendiğinde işsizlik oranının dönem boyunca dalgalı bir yapı sergilediği görülmektedir.

2001 krizi sonrasında işsizlik oranında belirgin bir artış yaşanmış, 2009 küresel finansal kriz döneminde ise işsizlik oranı yüksek seviyelere ulaşmıştır. 2010 sonrasında kısmi bir gerileme görülse de 2018 sonrasında yeniden yükseliş eğilimi ortaya çıkmıştır. 2020 sonrası dönemde ise işsizlik oranında düşüş eğilimi dikkat çekmektedir.

Tablo 4. ADF Birim Kök Testi

Değişken	Düzye/Fark	Model	Gecikme	Gözlem	t	p-değeri
İstihdam oranı	Düzye	Trendli	1	29	-1,539	0,8153
Ticaret açıklığı	Düzye	Trendli	1	29	-4,412	0,0021
Doğrudan yabancı yatırım	Düzye	Trendli	1	29	-2,537	0,3096
ln(Kişi başına gelir)	Düzye	Trendli	1	29	-2,819	0,19
İşsizlik oranı	Düzye	Trendli	1	29	-2,415	0,3715
İstihdam oranı	Birinci fark	Sabitli	1	28	-3,201	0,0199
Ticaret açıklığı	Birinci fark	Sabitli	1	28	-7,057	0
Doğrudan yabancı yatırım	Birinci fark	Sabitli	1	28	-4,35	0,0004
ln(Kişi başına gelir)	Birinci fark	Sabitli	1	28	-3,574	0,0063
İşsizlik oranı	Birinci fark	Sabitli	1	28	-4,125	0,0009

Zaman serisi analizine geçmeden önce değişkenlerin durağanlık özellikleri ADF birim kök testi ile incelenmiştir. Test sonuçları Tablo 4'te sunulmaktadır. Elde edilen bulgulara göre ticaret açıklığı değişkeni düzeyde durağan bulunmuştur. Bu değişkene ait p-değerinin 0,0021 olması, %5 anlamlılık düzeyinde birim kök bulunduğu yönündeki sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

İstihdam oranı, doğrudan yabancı yatırım, ln(kişi başına gelir) ve işsizlik oranı değişkenleri düzey değerlerinde durağan değildir. Bu değişkenlerin p-değerleri %5 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan, düzeyde birim kök içerdiği görülmektedir. Ancak değişkenlerin birinci farkları alındığında p-değerlerinin anlamlı hale geldiği ve serilerin durağanlaştığı tespit edilmiştir.

Dolayısıyla değişkenlerin aynı bütünleşme derecesine sahip olmaması nedeniyle, sonraki aşamada ARDL sınır testi yaklaşımının uygulanması ekonometrik açıdan uygun hale gelmektedir.

Tablo 5:Phillips-Perron Birim Kök Testi

Değişken	Düzye/Fark	Model	NW gecikme	Gözlem	t	p-değeri
İstihdam oranı	Düzye	Trendli	1	30	-1,085	0,9315
Ticaret açıklığı	Düzye	Trendli	1	30	-3,45	0,0451
Doğrudan yabancı yatırım	Düzye	Trendli	1	30	-2,332	0,4166
ln(Kişi başına gelir)	Düzye	Trendli	1	30	-2,468	0,3441
İşsizlik oranı	Düzye	Trendli	1	30	-2,057	0,57
İstihdam oranı	Birinci fark	Sabitli	1	29	-3,529	0,0073
Ticaret açıklığı	Birinci fark	Sabitli	1	29	-4,51	0,0002
Doğrudan yabancı yatırım	Birinci fark	Sabitli	1	29	-4,997	0
ln(Kişi başına gelir)	Birinci fark	Sabitli	1	29	-4,984	0
İşsizlik oranı	Birinci fark	Sabitli	1	29	-4,542	0,0002

ADF testinden elde edilen sonuçların sağlamlığını değerlendirmek amacıyla Phillips-Perron birim kök testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir. Bulgulara göre ticaret açıklığı değişkeni düzeyde durağan bulunmuştur. Bu değişken için p-değerinin 0,0451 olması, %5 anlamlılık düzeyinde birim kök hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

İstihdam oranı, doğrudan yabancı yatırım, ln(kişi başına gelir) ve işsizlik oranı değişkenleri ise düzey değerlerinde durağan değildir. Buna karşılık söz konusu değişkenlerin birinci farkları alındığında p-değerlerinin anlamlı hale geldiği görülmektedir. Bu durum, ilgili değişkenlerin birinci farkta durağanlaştığını göstermektedir.

Phillips-Perron testi sonuçları, ADF testiyle genel olarak uyumludur. Her iki testte de ticaret açıklığı düzeyde durağan, diğer değişkenler ise birinci farkta durağan bulunmuştur.

Tablo 6: Ana Model Regresyon Sonuçları

Değişken	OLS	Robust OLS
Ticaret açıklığı	-0.056 (0.086)	-0.056 (0.079)
Doğrudan yabancı yatırım	-2.238*** (0.551)	-2.238*** (0.380)
ln(Kişi başına gelir)	2.935 (2.570)	2.935 (2.303)
Sabit	24.788 (19.670)	24.788 (17.891)
Test istatistikleri		
Gözlem sayısı	31	31
R-kare	0.3876	0.3876
Düzeltilmiş R-kare	0.3196	
F istatistiği	5.70	12.90
Prob > F	0.0037	0.0000
Breusch-Pagan χ^2	1.18	
Prob > χ^2	0.2770	

Küreselleşmenin istihdam oranı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla tahmin edilen ana model sonuçları Tablo 6’da sunulmaktadır. OLS sonuçlarına göre modelin F istatistiği 5,70, Prob > F değeri ise 0,0037’dir. Bu sonuç, modelin genel olarak istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bağımsız değişkenler incelendiğinde, ticaret açıklığı değişkeninin katsayısı negatif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir. ln(kişi başına gelir) değişkeninin katsayısı pozitif olmasına rağmen bu değişken de anlamlı bulunmamıştır.

Doğrudan yabancı yatırım değişkeninin katsayısı ise hem OLS hem de robust OLS sonuçlarında negatif ve anlamlıdır. Bu bulgu, incelenen dönemde Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım girişlerinin istihdam oranı üzerinde artırıcı bir etki yaratmadığını göstermektedir.

Modelin R-kare değeri 0,3876’dır. Buna göre ticaret açıklığı, doğrudan yabancı yatırım ve ln(kişi başına gelir) değişkenleri istihdam oranındaki değişimin yaklaşık %38,76’sını açıklamaktadır. Breusch-Pagan testi sonucunda değişen varyans sorunu tespit edilmemiştir. Robust sonuçlarda DYY değişkeninin anlamlılığını koruması, ana model bulgusunun güvenilirliğini desteklemektedir.

Tablo 7:Sağlamlık Kontrolü Regresyon Sonuçları

Değişken	OLS	Robust OLS
Ticaret açıklığı	0.058 (0.060)	0.058 (0.058)
Doğrudan yabancı yatırım	0.581 (0.383)	0.581** (0.266)
ln(Kişi başına gelir)	1.153 (1.787)	1.153 (1.643)
Sabit	-4.219 (13.677)	-4.219 (12.498)
Test İstatistikleri		
Gözlem sayısı	31	31
R-kare	0.3506	0.3506
Düzeltilmiş R-kare	0.2785	
F istatistiği	4.86	7.20
Prob > F	0.0079	0.0011
Breusch-Pagan χ^2	0.07	
Prob > χ^2	0.7937	

Ana model bulgularının sağlamlığını değerlendirmek amacıyla bağımlı değişken olarak işsizlik oranı kullanılmıştır. Sağlamlık kontrolü sonuçları Tablo 7’de sunulmaktadır. OLS sonuçlarına göre modelin F istatistiği 4,86, Prob > F değeri ise 0,0079’dur. Bu sonuç, modelin genel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

OLS sonuçlarında ticaret açıklığı, doğrudan yabancı yatırım ve ln(kişi başına gelir) değişkenlerinin katsayıları pozitif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ancak robust OLS sonuçlarında doğrudan yabancı yatırım değişkeninin katsayısı pozitif ve anlamlı hale gelmiştir.

Ana model sonuçlarıyla birlikte değerlendirildiğinde dikkat çekicidir. Ana modelde doğrudan yabancı yatırım istihdam oranı üzerinde negatif etkiye sahipken, sağlamlık modelinde işsizlik oranı üzerinde pozitif etki göstermektedir. Bu durum, DYY değişkeninin Türkiye işgücü piyasasında beklenen ölçüde istihdam yaratıcı bir etki oluşturmadığına işaret etmektedir.

Modelin R-kare değeri 0,3506’dır. Bu değer, bağımsız değişkenlerin işsizlik oranındaki değişimin yaklaşık %35,06’sını açıkladığını göstermektedir. Breusch-Pagan testi sonucunda sağlamlık modelinde değişen varyans sorunu bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 8: ARDL Sınır Testi

Model	Bağımlı değişken	Seçilen ARDL	Gözlem	F-ist.	t-ist.
Ana model	İstihdam oranı	ARDL(2,1,1,0)	29	2,028	-1,757
Sağlamlık modeli	İşsizlik oranı	ARDL(2,0,1,1)	29	1,167	-1,638

Birim kök testleri sonucunda değişkenlerin farklı durağanlık düzeylerine sahip olduğu belirlendiği için uzun dönemli ilişki ARDL sınır testi ile incelenmiştir. Test sonuçları Tablo 8’de sunulmaktadır. Ana model için seçilen model ARDL(2,1,1,0) olup F istatistiği 2,028, t istatistiği ise -1,757 olarak hesaplanmıştır.

Bu sonuç, uzun dönem ilişki olmadığını ifade eden sıfır hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. Dolayısıyla istihdam oranı ile ticaret açıklığı, doğrudan yabancı yatırım ve ln(kişi başına gelir) arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir.

Sağlamlık modeli için seçilen model ARDL(2,0,1,1)'dir. Bu modelde F istatistiği 1,167, t istatistiği ise -1,638 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç da sıfır hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. Dolayısıyla işsizlik oranı ile bağımsız değişkenler arasında da uzun dönemli bir ilişki bulunmamaktadır.

5.TARTIŞMA

Bu çalışmada küreselleşmenin Türkiye’de istihdam üzerindeki etkisi, 1994–2024 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak incelenmiştir. Küreselleşmenin ekonomik boyutunu temsil etmek amacıyla ticaret açıklığı ve doğrudan yabancı yatırım girişleri modele dâhil edilmiş; istihdam oranı temel bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Kişi başına gelir değişkeni ekonomik gelişmişlik düzeyinin etkisini kontrol etmek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca ana model bulgularını desteklemek amacıyla işsizlik oranı bağımlı değişken olarak ele alınmış ve sağlamlık kontrolü yapılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir (World Bank, 2024).

Tanımlayıcı istatistikler, Türkiye’de istihdam oranının 1994–2024 döneminde belirli bir aralıkta dalgalandığını göstermektedir. İncelenen dönemde istihdam oranının ortalaması %45,682 olarak hesaplanmıştır. Minimum değer %41,164, maksimum değer ise %50,172 olması, Türkiye’de istihdam oranının dönem boyunca sınırlı bir bant içinde hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık ticaret açıklığı değişkeninin daha yüksek standart sapmaya sahip olması, Türkiye ekonomisinin dış ticarete açıklık düzeyinde daha belirgin dalgalanmalar yaşadığını göstermektedir. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYH içindeki payının değişken bir yapı sergilemesi ise yabancı sermaye girişlerinin istikrarlı ve sürekli bir eğilim göstermediğine işaret etmektedir.

Grafiksel bulgular da bu değerlendirmeyi desteklemektedir. İstihdam oranı 1990’ların ortalarında görece yüksek düzeylerdeyken, 2000’li yılların başında belirgin biçimde gerilemiş; 2010 sonrasında ise toparlanma eğilimine girmiştir. Ticaret açıklığı değişkeni dönem boyunca genel olarak artış eğilimi göstermiş, özellikle 2018 sonrasında daha belirgin bir yükseliş sergilemiştir. Ancak ticaret açıklığı ile istihdam oranının aynı yönde ve istikrarlı biçimde hareket etmemesi, dış ticaret hacmindeki artışın Türkiye’de istihdam oranına doğrudan yansımadağını göstermektedir. Seyidoğlu, ticari küreselleşmeyi ülkeler arasında mal ve hizmet akımları üzerindeki engellerin azaltılması süreci olarak değerlendirmektedir (Seyidoğlu, 2003:142). Bu bağlamda dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisi yalnızca ticaret hacmine değil, ihracat ve ithalatın sektörel yapısına, üretimin emek yoğunluğuna ve yerli üretim kapasitesine bağlı olarak şekillenmektedir.

Korelasyon matrisi sonuçları, istihdam oranı ile ticaret açıklığı arasında negatif fakat oldukça zayıf bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Türkiye’de dışa açıklık düzeyindeki artışın istihdam oranıyla güçlü bir doğrusal ilişki içinde olmadığını ortaya koymaktadır. İstihdam oranı ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkinin negatif ve orta düzeyde olması ise dikkat çekicidir. Bu sonuç, Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımların istihdam yaratma kapasitesinin sınırlı kalabileceğini düşündürmektedir. İstihdam oranı ile işsizlik oranı arasında negatif ve görece güçlü bir ilişkinin bulunması ise işgücü piyasası göstergelerinin beklenen yönde hareket ettiğini göstermektedir.

Birim kök testleri, değişkenlerin aynı durağanlık düzeyine sahip olmadığını ortaya koymuştur. Zaman serisi analizlerinde serilerin durağanlık özelliklerinin incelenmesi, sahte regresyon sorununu önlemek açısından önem taşımaktadır (Gujarati, 2003). Bu kapsamda kullanılan ADF testi, zaman serilerinde birim kök varlığının sınanmasında temel yöntemlerden biridir (Dickey ve Fuller, 1979). Phillips-Perron testi ise hata terimlerindeki otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına karşı daha esnek bir birim kök testi olarak kullanılmaktadır (Phillips ve Perron, 1988). ADF ve Phillips-Perron testlerine göre ticaret açıklığı düzeyde durağan bulunurken; istihdam oranı, doğrudan yabancı yatırım, kişi başına gelir ve işsizlik oranı birinci farkları alındığında durağan hale gelmiştir. Bu sonuçlar, değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olduğunu göstermekte ve ARDL sınır testi yaklaşımının kullanılmasını uygun hale getirmektedir.

Ana model regresyon sonuçlarına göre ticaret açıklığı değişkeninin katsayısı negatif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgu, 1994–2024 döneminde Türkiye’de dış ticaret hacmindeki artışın istihdam oranı üzerinde doğrudan ve anlamlı bir etki yaratmadığını göstermektedir. Dolayısıyla ticaret

açıklığındaki artışın tek başına istihdamı artırıcı bir unsur olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Aydemir ve Kaya'ya göre ekonomik küreselleşme, ulusal ekonomilerin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini ve ekonomik faaliyetlerin sınır aşan bir nitelik kazanmasını ifade etmektedir (Aydemir ve Kaya, 2007:267). Ancak bu bütünleşmenin işgücü piyasası üzerindeki etkisi, ülkelerin üretim yapısına, sektörlerin emek talebine ve teknolojik dönüşüm kapasitesine bağlı olarak farklılaşabilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım değişkeninin ana modelde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunması, çalışmanın en dikkat çekici bulgularından biridir. Bu sonuç, incelenen dönemde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırım girişlerinin istihdam oranı üzerinde beklenen yönde bir etki yaratmadığını göstermektedir. Karaçor, mali küreselleşme sürecinde sermaye hareketlerinin hız kazandığını ve uluslararası finans piyasalarının daha bütünleşmiş bir yapı sergilediğini belirtmektedir (Karaçor, 2002:380-381). Ancak doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkisi, yalnızca yatırım miktarına değil, yatırımların hangi sektörlere yöneldiğine ve ne ölçüde yeni üretim kapasitesi oluşturduğuna bağlıdır. Yatırımların sermaye yoğun sektörlere yönelmesi, mevcut şirket satın almaları biçiminde gerçekleşmesi ya da teknoloji kullanımıyla daha az işgücüne ihtiyaç duyması, istihdam üzerindeki etkinin sınırlı kalmasına neden olabilir.

Kişi başına gelir değişkeninin katsayısı pozitif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgu, Türkiye'de gelir artışının istihdam oranı üzerinde doğrudan ve güçlü bir etki yaratmadığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, ekonomik büyüme ve gelir artışı her dönemde aynı ölçüde istihdam artışı doğurmamıştır. Aksu, ekonomik büyümenin üretim hacmindeki artışla ilişkili olduğunu belirtmekle birlikte, bu artışın emek faktörünün etkin ve verimli biçimde kullanılmasını gerektirdiğini vurgulamaktadır (Aksu, 2017:39-94). Bu çerçevede büyümenin teknoloji yoğun, sermaye yoğun veya ithalata bağımlı sektörler üzerinden gerçekleşmesi, istihdam yaratma kapasitesini sınırlayabilmektedir.

Sağlamlık kontrolü kapsamında işsizlik oranı bağımlı değişken olarak kullanıldığında, ana modelle uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Ticaret açıklığı ve kişi başına gelir değişkenleri işsizlik oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Buna karşılık doğrudan yabancı yatırım değişkeni robust OLS sonuçlarında pozitif ve anlamlı hale gelmiştir. Ana modelde DYY'nin istihdam oranı üzerinde negatif ve anlamlı olması, sağlamlık modelinde ise işsizlik oranı üzerinde pozitif ve anlamlı sonuç vermesi, doğrudan yabancı yatırımların Türkiye işgücü piyasasında beklenen ölçüde istihdam yaratıcı bir etki oluşturmadığı yönündeki bulguyu güçlendirmektedir.

ARDL sınır testi sonuçları, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi bulunmadığını göstermektedir. ARDL sınır testi yaklaşımı, değişkenlerin I(0) ve I(1) düzeylerinde bütünleşik olduğu durumlarda uzun dönemli ilişkinin sınanmasına imkân sağlamaktadır (Pesaran vd., 2001). Ana modelde istihdam oranı ile ticaret açıklığı, doğrudan yabancı yatırım ve kişi başına gelir arasında uzun dönemli ilişki tespit edilememiştir. Sağlamlık modelinde de işsizlik oranı ile bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmamıştır. Bu sonuç, küreselleşme göstergelerinin Türkiye işgücü piyasası üzerinde uzun dönemde istikrarlı ve kalıcı bir etki yaratmadığını ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkisi doğrudan, otomatik ve tek yönlü değildir. Held ve diğerleri, küreselleşmenin üretim yapıları, firma stratejileri ve emek piyasaları üzerinde doğrudan etkiler yarattığını; ancak bu etkilerin ülkelerin ekonomik ve kurumsal yapılarına göre farklılaşabildiğini belirtmektedir (Held vd., 1999:236-238). Bu bağlamda dış ticaretin artması ve yabancı sermaye girişlerinin yükselmesi istihdamı destekleyebilecek potansiyele sahip olmakla birlikte, bu potansiyelin gerçekleşmesi üretim yapısına, sektörlerin emek talebine, yatırımların niteliğine ve işgücünün beceri düzeyine bağlıdır. Bu nedenle Türkiye'de küreselleşmenin işgücü piyasası üzerindeki etkileri, yalnızca makroekonomik göstergeler üzerinden değil, yapısal ekonomik koşullar ve istihdam politikalarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Bu çalışmada küreselleşmenin Türkiye’de istihdam üzerindeki etkisi, 1994–2024 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada küreselleşmenin ekonomik boyutunu temsil etmek amacıyla ticaret açıklığı ve doğrudan yabancı yatırım girişleri kullanılmış; istihdam oranı temel bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Kişi başına gelir değişkeni ekonomik gelişmişlik düzeyini kontrol etmek amacıyla modele eklenmiş, işsizlik oranı ise sağlamlık kontrolü kapsamında alternatif bağımlı değişken olarak değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, Türkiye’de küreselleşme göstergeleri ile istihdam arasında güçlü, doğrudan ve uzun dönemli bir ilişki bulunmadığını göstermektedir. Ticaret açıklığı değişkeninin istihdam oranı üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuç, dış ticaret hacmindeki artışın tek başına istihdam artışı yaratmadığını ortaya koymaktadır. Türkiye’de dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisi, ticaretin sektörel yapısına, ihracatın katma değer düzeyine, ithalata bağımlılığa ve üretimin emek yoğunluğuna bağlı olarak değişmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım değişkenine ilişkin bulgular, Türkiye açısından dikkat çekici sonuçlar ortaya koymaktadır. Ana modelde doğrudan yabancı yatırımın istihdam oranı üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Sağlamlık kontrolünde ise DYY değişkeninin işsizlik oranı üzerinde pozitif ve anlamlı sonuç vermesi, yabancı yatırımların incelenen dönemde işgücü piyasasında beklenen ölçüde istihdam yaratıcı bir sonuç doğurmadığını göstermektedir. Bu nedenle doğrudan yabancı yatırımların yalnızca miktarı değil, niteliği ve yöneldiği sektörler de politika tasarımı dikkate alınmalıdır.

Kişi başına gelir değişkeninin istihdam oranı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmaması, Türkiye’de ekonomik büyüme ve gelir artışının her zaman istihdam artışıyla sonuçlanmadığını göstermektedir. Bu bulgu, istihdam yaratmayan büyüme tartışmaları açısından önemlidir. Ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisinin güçlenebilmesi için büyümenin üretken, emek talebi oluşturan, yüksek katma değerli ve yerli üretim kapasitesini destekleyen sektörler üzerinden gerçekleşmesi gerekmektedir.

ARDL sınır testi sonuçları, istihdam oranı ile ticaret açıklığı, doğrudan yabancı yatırım ve kişi başına gelir arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi bulunmadığını ortaya koymuştur. İşsizlik oranı üzerinden kurulan sağlamlık modelinde de uzun dönemli ilişki tespit edilmemiştir. Bu sonuç, Türkiye’de küreselleşme göstergelerinin işgücü piyasası üzerinde kalıcı ve istikrarlı bir etki yaratmadığını göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen genel sonuç, küreselleşmenin Türkiye’de istihdamı otomatik biçimde artıran bir süreç olmadığıdır. Küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkisi, Türkiye’nin üretim yapısı, yatırım kompozisyonu, dış ticaretin niteliği, teknolojik dönüşüm kapasitesi ve işgücünün beceri düzeyi gibi unsurlara bağlı olarak şekillenmektedir. Bu nedenle küreselleşmeden daha olumlu istihdam sonuçları elde edilebilmesi için dış ticaret ve yatırım politikalarının istihdam politikalarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir.

Politika önerisi olarak, Türkiye’de dış ticaretin yüksek katma değerli ve istihdam yaratma kapasitesi güçlü sektörlerle yönlendirilmesi önem taşımaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların yalnızca finansal büyüklüğü değil, teknoloji transferi sağlama, yerli üretimle bağlantı kurma ve nitelikli istihdam oluşturma kapasitesi dikkate alınmalıdır. Bunun yanında mesleki eğitim politikalarının güçlendirilmesi, işgücünün teknolojik dönüşüme uyum sağlayacak becerilerle donatılması, genç ve kadın istihdamını artırıcı politikaların desteklenmesi ve kayıt dışı istihdamla mücadele edilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de küreselleşme ile istihdam arasındaki ilişki çok boyutlu ve koşullu bir yapı göstermektedir. Küreselleşme, doğru politikalarla desteklendiğinde istihdam açısından fırsatlar yaratabilir; ancak üretim ve yatırım yapısı istihdam dostu bir biçimde yönlendirilmediğinde bu fırsatlar sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de küreselleşme sürecinin işgücü piyasasına olumlu yansiyabilmesi için ekonomik büyüme, dış ticaret, yabancı yatırım, eğitim ve istihdam politikalarının bütüncül bir yaklaşımla planlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akman, V. (1999). *Gelecek yüzyılın gündemi*. Rota Yayınları.
- Aksu, L. (2017). Türkiye’de istihdam, verimlilik ve iktisadi büyüme ilişkilerinin analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 39–94.
- Albeni, M., & Eroğlu, Ö. (2002). *Küreselleşme, ekonomik krizler ve Türkiye*. Bilim Kitabevi.
- Autor, D. H., Katz, L. F., & Kearney, M. S. (2008). Trends in U.S. wage inequality. *Review of Economics and Statistics*, 90(2), 300–323.
- Ay, S. (2012). Türkiye’de işsizliğin nedenleri: İstihdam politikaları üzerine bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 321–341.
- Aydemir, C., & Kaya, M. (2007). Küreselleşme kavramı ve ekonomik yönü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 260–282.
- Aydın, M. (2002). *Sermayenin küreselleşmesi: Kapitalizmin altın döneminden neoliberal dalgaya uzanan süreç*. Değişim Yayınları.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*, 25, 25–34.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1979). A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation. *Econometrica*, 47(5), 1287–1294.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427–431.
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic econometrics* (4th ed.). McGraw-Hill.
- Güloğlu, T., Korkmaz, A., & Kip, M. (2003). Türkiye’de kayıt dışı istihdam gerçeğine bir bakış. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 45, 51–95.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (1999). *Global transformations: Politics, economics and culture*. Stanford University Press.
- Işığışok, Ö. (2018). *İstihdam ve işsizlik* (4. baskı). Dora Yayınları.
- Karaçor, Z. (2002). Küreselleşme sürecinde istikrar arayışları ve finansal krizler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 379–398.
- Kennedy, P. (2010). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri* (B. Karanakçı, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocacık, F. (2004). *Türkiye’de çalışma hayatından kesitler*. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2018). *On birinci kalkınma planı (2019–2023): İşgücü piyasası ve genç istihdam*. T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326.
- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335–346.
- Seyidoğlu, H. (1999). *Uluslararası iktisat: Teori, politika ve uygulama*. Turhan Kitabevi.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası mali krizler, IMF politikaları, az gelişmiş ülkeler, Türkiye ve dönüşüm ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*.
- Tatar, M. (2006). *Türkiye’de istihdam–işsizlik ve çözüm önerileri: Adıyaman ili örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

- Varlık, A. B. (2009). *Küreselleşme ve küreselleşmenin Orta Doğu'ya etkileri* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- World Bank. (2024). *World Development Indicators*. World Bank.
- Yetkiner, R. (2010). *İstihdam ve işsizlik kavramları üzerine değerlendirmeler*.
- Yıldız, N. (2011). *Sosyal forumlar ekseninde yeni küresel politika arayışlarının sendikal hareketteki değişime etkisi* (Tez No. 280244) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Feyza ENGİN Feyza ARICA
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Feyza ENGİN Feyza ARICA
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Feyza ENGİN
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Feyza ENGİN Feyza ARICA
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Feyza ENGİN
CONTRIBUTION RATE	EXPLANATION	CONTRIBUTORS

Journal of International

Applied Economics and Administration Research

Open Access Refereed E-Journal

Research Article

Article Arrival : 11/06/2026

Published : 06/07/2026

Reference : Hüseyin SERVİ & Hikmet YAVAŞ, (2026), "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'nin Hükümet Sistemleri: Değişim, Dönüşüm ve Etkileri", Journal of International Applied Economics and Administration Research, Vol:7, Issue: 1, pp:64-76.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN HÜKÜMET SİSTEMLERİ: DEĞİŞİM, DÖNÜŞÜM VE ETKİLERİ

GOVERNMENT SYSTEMS OF TURKEY DURING THE REPUBLICAN PERIOD:
CHANGE, TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS

Hüseyin SERVİ**

Hikmet YAVAŞ***

ÖZ

Bu makale, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde hükümet sistemlerinin tarihsel gelişimini ve siyasal yapı üzerindeki etkilerini incelemektedir. Çalışmada, Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan meclis hükümeti modeli, tek partili dönem, çok partili siyasal yaşama geçiş ve 1961 ile 1982 Anayasaları çerçevesinde şekillenen parlamenter sistem ele alınmaktadır. Özellikle 1960 ve 1980 askeri müdahaleleri sonrasında gerçekleştirilen anayasal düzenlemelerin yürütme-yasama ilişkileri üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. 1982 Anayasası ile yürütmenin güçlenmesi ve cumhurbaşkanının yetkilerinin genişlemesi, Türkiye'ye özgü bir parlamenter yapı ortaya çıkarmıştır. 2000'li yıllarda yoğunlaşan sistem tartışmaları ise 2017 anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle sonuçlanmıştır. Makale, bu dönüşümlerin anayasal yapının yanı sıra siyasal kültür, parti sistemi, bürokrasi, karar alma süreçleri ve demokratikleşme üzerinde yarattığı etkileri siyasal istikrar, temsil ve denge-denetim mekanizmaları çerçevesinde analiz etmektedir. Ayrıca çalışma, hükümet sistemi değişikliklerinin toplumsal ve kurumsal

* Bu çalışma "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'nin Hükümet Sistemleri: Değişim, Dönüşüm ve Etkileri" adlı YL tezinden üretilmiştir.

** YL Öğrenci, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD, hservi26@gmail.com, 0009 0003 5377 0557.

*** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Çanakkale, Türkiye, hikmetyavas@comu.edu.tr, 0000-0003-4140-264X.

dönüşümlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Türkiye’de hükümet sistemlerinin zaman içinde yaşadığı dönüşüm, siyasal aktörler arasındaki güç ilişkilerini de yeniden şekillendirmiştir. Bu yönüyle makale, Türkiye’nin siyasal modernleşme sürecine bütüncül bir bakış sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Demokratikleşme, Hükümet Sistemi, Parlamenter Sistem.

Jel Kodu: H11, K10, D72

ABSTRACT

This article examines the historical development of government systems in Republican-era Türkiye and their effects on the political structure. The study discusses the assembly government model adopted after the proclamation of the Republic, the single-party period, the transition to a multi-party political system, and the parliamentary system institutionalized through the 1961 and 1982 Constitutions. In particular, it evaluates the effects of constitutional regulations implemented after the military interventions of 1960 and 1980 on executive-legislative relations. The 1982 Constitution strengthened the executive branch and expanded the powers of the president, leading to the emergence of a parliamentary structure unique to Türkiye. System debates that intensified during the 2000s eventually resulted in the transition from the parliamentary system to the Presidential Government System through the constitutional amendment of 2017. The article analyzes the impacts of these transformations not only on the constitutional structure but also on political culture, the party system, bureaucracy, decision-making processes, and democratization within the framework of political stability, representation, and checks and balances. In addition, the study emphasizes that changes in government systems should be evaluated together with social and institutional transformations. The transformation of government systems in Türkiye over time has also reshaped the power relations among political actors. In this respect, the article offers a holistic perspective on Türkiye’s political modernization process.

Keywords: Constitution, Presidential Government System, Democratization, Government System, Parliamentary System.

Jel Cods: H11, K10, D72

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.GİRİŞ

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türkiye, yalnızca siyasal bağımsızlığını pekiştirmekle kalmamış; aynı zamanda yeni bir devlet yapılanması ve hükümet sistemi inşa sürecine de girmiştir. 29 Ekim 1923’te Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde ilan edilen Cumhuriyet, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesini esas alarak Osmanlı monarşik yapısından köklü bir kopuşu temsil etmiştir (Arıkan ve Alemdar, 2023: 25-55). Bu dönüşüm, yalnızca rejim değişikliğini değil; aynı zamanda siyasal meşruiyetin kaynağının hanedandan millete devredilmesini ifade eden yapısal bir paradigma değişimini içermektedir. Dolayısıyla Cumhuriyet’in ilanı, Türkiye’de hükümet sistemi tartışmalarının da başlangıç noktasını oluşturmuştur (Gözler, 2021: 180-215).

Yeni devletin kurumsal temelleri atılırken yasama ve yürütme ilişkileri, kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri bağlamında yeniden tanımlanmıştır. Özellikle 1921 ve 1924 anayasaları çerçevesinde şekillenen erken dönem uygulamalar, meclis üstünlüğüne dayalı bir hükümet modelini öne çıkarmış; yürütme organı doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne karşı sorumlu kılınmıştır (Özbudun, 2021: 310-350). Bu yapı, Milli Mücadele koşullarının oluşturduğu siyasal atmosferin ve merkeziyetçi devlet inşa sürecinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında siyasal istikrarı sağlama, inkılapları hayata geçirme ve yeni rejimi kurumsallaştırma amacı, hükümet sisteminin işleyişinde belirleyici olmuştur (Teziç, 2020- 159-184).

Tek partili dönemde siyasal karar alma süreçleri büyük ölçüde merkezî bir yapıda şekillenirken, çok partili hayata geçişle birlikte siyasal temsil ve rekabet boyutu güçlenmiştir. 1946 sonrası süreç, demokratikleşme açısından önemli bir eşik olmakla birlikte, hükümet sistemi tartışmalarını da derinleştirmiştir (Aydın-Düzgüt ve Elçi, 2021: 30-70). Çok partili siyasal yaşam, yürütme ile yasama arasındaki ilişkinin daha dinamik bir

yapiya kavuşmasına yol açmış; ancak aynı zamanda siyasal istikrarsızlık, koalisyon hükümetleri ve sistem tıkanıklıkları gibi sorunları da beraberinde getirmiştir (Tanör, 2020: 526–560).

1960 ve 1980 askerî müdahaleleri, yalnızca siyasal iktidar değişimlerine değil; anayasal düzenin ve hükümet sisteminin yeniden yapılandırılmasına da zemin hazırlamıştır. 1961 Anayasası, kuvvetler ayrılığı ilkesini daha belirgin biçimde kurumsallaştırırken, çift meclisli yasama yapısı ve anayasal denetim mekanizmaları ile daha çoğulcu bir model ortaya koymuştur (Esen, 2021: 60-95). Buna karşılık 1982 Anayasası, yürütme organını güçlendiren ve siyasal istikrarı önceliklendiren bir anlayışla hazırlanmıştır. Bu anayasa ile cumhurbaşkanının yetkileri artırılmış, parlamenter sistem içinde daha güçlü bir yürütme tasarımı benimsenmiştir. Böylece Türkiye’de hükümet sistemi, parlamenter çerçeve içinde farklı yoğunluklarda yürütme ağırlıklı bir karakter kazanmıştır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2018: 118–150).

21. yüzyıla gelindiğinde ise siyasal sistem tartışmaları yeni bir boyut kazanmıştır. Koalisyon deneyimleri, hükümet kurma krizleri, yürütme-yasama arasındaki gerilimler ve çift başlılık tartışmaları, sistem değişikliği taleplerini gündeme taşımıştır. 2017 anayasa değişikliği referandumu sonucunda Türkiye, parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçerek yürütme yetkisinin tek elde toplandığı yeni bir modele yönelmiştir. Bu değişim, yalnızca kurumsal bir yeniden yapılanma değil; aynı zamanda siyasal sorumluluk, denge-denetim mekanizmaları ve demokratik temsil anlayışı açısından da kapsamlı bir dönüşümü ifade etmektedir (White, 2013: 140-175).

Türkiye’nin Cumhuriyet dönemi boyunca deneyimlediği hükümet sistemi değişimleri, tarihsel koşullar, toplumsal talepler, siyasal krizler ve küresel gelişmelerle yakından bağlantılıdır. Bu süreç, süreklilik ve kopuş unsurlarını bir arada barındırmakta; her anayasal düzenleme bir önceki dönemin sorunlarına çözüm üretme iddiasıyla şekillenmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de hükümet sistemlerinin evrimi, yalnızca hukuki metinler üzerinden değil; siyasal kültür, parti sistemi, bürokratik yapı ve demokrasi pratiği üzerinden de değerlendirilmelidir (Heper, 2015: 25–58).

Bu çalışma, Cumhuriyet döneminde Türkiye’nin hükümet sistemlerinde yaşanan değişim ve dönüşümleri tarihsel süreklilik ve kopuş ekseninde ele almayı; söz konusu dönüşümlerin siyasal istikrar, demokratik temsil, kuvvetler ayrılığı ve yönetim kapasitesi üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylece Türkiye’nin hükümet sistemi tecrübesi, karşılaştırmalı siyaset ve anayasa hukuku perspektifiyle bütüncül bir çerçevede incelenecektir.

2.CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA HÜKÜMET SİSTEMİ VE KURUMSAL YAPI

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türkiye’de yalnızca rejim değişikliği gerçekleşmemiş, aynı zamanda devletin örgütleniş biçimi ve hükümet sistemi köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir. 29 Ekim 1923’te Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde ilan edilen Cumhuriyet, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesini anayasal ve kurumsal düzlemde tesis etmeyi amaçlamıştır (Akın, 2024: 250-270). Bu bağlamda Cumhuriyet’in ilk yıllarında şekillenen hükümet sistemi, Osmanlı Devleti’nin monarşik ve teokratik karakterinden bilinçli bir kopuşu temsil etmiş; milli egemenlik, halk iradesi ve meclis üstünlüğü ilkeleri yeni devletin temel dayanakları hâline gelmiştir (Sevinç ve Demirkent, 2017: 45-70).

Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki hükümet sisteminin anlaşılabilmesi için, öncelikle Milli Mücadele döneminde kabul edilen 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun ortaya koyduğu siyasal modelin değerlendirilmesi gerekmektedir. 1921 Anayasası, olağanüstü savaş koşullarında hazırlanmış kısa ve çerçeve bir metin olmakla birlikte, egemenliğin kaynağını açık biçimde millete dayandırmış ve kuvvetler birliği ilkesini benimsemiştir (Şirin, 2017: 55–85). Bu anayasal düzenleme çerçevesinde yasama ve yürütme yetkileri doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde toplanmış, yürütme organı meclisin içinden seçilen bir heyet aracılığıyla kullanılmıştır. Bu yapı, klasik parlamenter sistemden farklı olarak “meclis hükümeti sistemi” olarak tanımlanmaktadır (Tunaya, 1984: 230–260).

Meclis hükümeti sisteminde yürütme organı, yasama organından ayrı ve bağımsız bir güç olarak tasarlanmamış; aksine yasamanın bir uzantısı şeklinde örgütlenmiştir. Bakanlar Kurulu, Meclis tarafından tek tek seçilmiş ve doğrudan Meclis’e karşı sorumlu tutulmuştur. Devlet başkanlığı makamı ise başlangıçta ayrı

bir kurumsal kimlik kazanmamış; Meclis Başkanı aynı zamanda yürütmenin de başı olarak kabul edilmiştir (Özbudun, 2008: 35–60). Bu durum, milli egemenlik ilkesinin kurumsal düzeyde en yoğun biçimde uygulanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla erken Cumhuriyet döneminde kuvvetler ayrılığı değil, kuvvetler birliği anlayışı belirleyici olmuştur (Tanör, 2011: 250–275).

1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte devlet başkanlığı makamı anayasal statü kazanmış ve cumhurbaşkanlığı kurumu oluşturulmuştur. Ancak bu aşamada dahi sistemin temel karakteri meclis üstünlüğüne dayanmaya devam etmiştir. 1924 Anayasası, 1921 Anayasası'na kıyasla daha ayrıntılı ve sistematik bir metin olarak hazırlanmış; devletin temel organlarını ve yetkilerini daha belirgin biçimde düzenlemiştir (Tanör, 2009: 32-45). Bununla birlikte 1924 Anayasası da egemenliğin millete ait olduğu ilkesini korumuş ve yasama yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplandığını açıkça hükme bağlamıştır. Yürütme yetkisi ise cumhurbaşkanı ve onun atadığı Bakanlar Kurulu aracılığıyla kullanılmakla birlikte, bu organlar Meclis'e karşı sorumlu olmaya devam etmiştir (Gözler, 2018: 94-120).

1924 Anayasası ile birlikte sistem, biçimsel olarak parlamenter unsurlar içermeye başlamış olsa da, uygulamada kuvvetler ayrılığının tam anlamıyla kurumsallaştığı söylenemez. Cumhurbaşkanı Meclis tarafından seçilmekte, Bakanlar Kurulu ise cumhurbaşkanı tarafından atanmakta ancak Meclis'in güvenine dayanmak zorunda kalmaktadır. Bu yapı, parlamenter sistem ile meclis hükümeti sistemi arasında karma bir model olarak değerlendirilmektedir. Özellikle tek parti döneminde siyasal iktidarın fiilen tek elde toplanması, sistemin işleyişini belirleyen önemli bir faktör olmuştur (Kaboğlu, 2018: 215–236).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurumsal yapı yalnızca anayasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda gerçekleştirilen inkılaplarla da şekillenmiştir. Hilafetin kaldırılması, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin lağvedilmesi, eğitim ve hukuk alanında laik düzenlemelerin hayata geçirilmesi gibi adımlar, devletin laik ve ulus-devlet karakterini güçlendirmiştir (Demirel, 2004: 60–90). Bu reformlar, yürütme organının reformcu ve dönüştürücü rolünü artırmış; merkezîyetçi bir idari yapılanmanın oluşmasına katkı sağlamıştır. Yeni devlet, modernleşme hedefleri doğrultusunda bürokratik kapasitesini güçlendirmeyi ve karar alma süreçlerini merkezî bir yapıda toplamayı tercih etmiştir (Koçak, 2003: 110–140).

Tek parti döneminde siyasal sistemin kurumsal işleyişi, büyük ölçüde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi) devlet ile bütünleşmiş yapısı üzerinden yürütülmüştür. Parti-devlet bütünleşmesi olarak adlandırılan bu durum, yasama ve yürütme arasındaki ayrımı fiilen zayıflatmış; Meclis çoğunluğunu elinde bulunduran parti, hükümet politikalarının belirlenmesinde belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, bu yapı erken Cumhuriyet'in istikrar arayışının ve devrimci dönüşüm sürecinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Yeni rejimin yerleşmesi ve toplumsal dönüşümün sağlanması amacı, güçlü ve merkezî bir siyasal yapılanmayı beraberinde getirmiştir (Ahmad, 2015: 95–130).

Erken Cumhuriyet döneminde yargı organı da yeniden yapılandırılmış; hukuk sisteminde laikleşme ve modernleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır. Medeni Kanun'un kabulü ve Batı hukuk sistemlerinden yapılan uyarlamalar, devletin hukuki temellerini güçlendirmiştir. Ancak yargının bağımsızlığı ve kuvvetler ayrılığı ilkesi, sonraki anayasal düzenlemelere kıyasla daha sınırlı bir çerçevede kalmıştır. Bu durum, dönemin önceliklerinin siyasal istikrar ve reformların hızlı uygulanması olduğunu göstermektedir (Gülcan, 2001: 95–130).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında benimsenen hükümet sistemi, milli egemenlik ve meclis üstünlüğü ilkeleri üzerine inşa edilmiş; kuvvetler birliği anlayışının hâkim olduğu bir kurumsal yapı ortaya çıkmıştır (Heper, 2006: 40–70). 1921 ve 1924 anayasaları çerçevesinde şekillenen bu model, parlamenter sisteme geçişin öncülü niteliğinde olmakla birlikte, uygulamada güçlü bir merkezî yürütme ve tek parti hâkimiyeti ile karakterize edilmiştir. Bu dönem, Türkiye'nin anayasal ve siyasal gelişiminde kurucu bir evreyi temsil etmekte; sonraki yıllarda yaşanacak hükümet sistemi tartışmalarının tarihsel temelini oluşturmaktadır (Güneş, 2012: 310–340).

3.TEK PARTİLİ DÖNEMDEN ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ SÜRECİ

Türkiye’de tek partili siyasal yapıdan çok partili hayata geçiş süreci, Cumhuriyet’in kurucu felsefesi ile demokratikleşme ideali arasındaki tarihsel gerilimin somutlaştığı bir dönemi ifade etmektedir. 1923–1946 yılları arasında siyasal sistem, büyük ölçüde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) öncülüğünde yürütülmüş; devlet ile parti arasındaki sınırların büyük ölçüde örtüştüğü bir yapı ortaya çıkmıştır (Akşin, 2014: 120–150). Bu dönemde temel öncelik, ulus-devlet inşasının tamamlanması, laiklik ilkesinin yerleştirilmesi ve inkılapların kurumsallaştırılması olmuştur. Siyasal çoğulculuk ise kontrollü ve sınırlı denemeler dışında sistematik bir biçimde hayata geçirilememiştir (Baskın, 2016: 85–115).

Erken Cumhuriyet döneminde çok partili yaşama geçiş yönünde iki önemli girişim dikkat çekmektedir. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, iktidar partisi denetiminde oluşturulan muhalefet deneyimleri olarak ortaya çıkmıştır. Ancak her iki parti de kısa sürede kapatılmıştır (Çavdar, 2018: 240–275). Bu durum, siyasal rekabetin henüz kurumsal ve toplumsal olarak olgunlaşmadığını; rejimin korunması ve reformların sürdürülmesi kaygısının çoğulculuğun önünde tutulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla 1940’ların ortalarına kadar Türkiye’de tek parti yönetimi, istikrar ve modernleşme hedefleri doğrultusunda meşrulaştırılmıştır (Eroğul, 2016: 30–60).

II. Dünya Savaşı’nın ardından uluslararası sistemde meydana gelen değişimler, Türkiye’nin siyasal yönelimini doğrudan etkilemiştir. Savaş sonrası dönemde demokrasi ve insan hakları kavramlarının küresel ölçekte öne çıkması, Türkiye’nin Batı dünyası ile bütünleşme hedefini güçlendirmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin Boğazlar ve doğu sınırları üzerindeki talepleri, Türkiye’yi güvenlik arayışları çerçevesinde Batı Bloku’na yakınlaştırmıştır. Bu bağlamda siyasal sistemin demokratikleştirilmesi, dış politika hedefleriyle de uyumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir (Gökmen, 2021: 40-70).

İç siyasal ve ekonomik dinamikler de çok partili yaşama geçiş sürecinde belirleyici olmuştur. Savaş yıllarında uygulanan olağanüstü ekonomik tedbirler, özellikle kırsal kesimde ve ticaret burjuvazisi içinde hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bürokratik merkeziyetçilik eleştirileri ve parti-devlet bütünleşmesine yönelik tepkiler artmıştır (Gürpınar, 2019: 180–210). Bu ortamda CHP içinde ortaya çıkan reform talepleri, 1945 yılında “Dörtlü Takrir” olarak bilinen önerge ile somutlaşmıştır. Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından verilen bu önerge, parti içinde daha fazla demokrasi ve siyasal serbestlik talep etmiş; ancak parti yönetimi tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine söz konusu isimler CHP’den ayrılarak 1946 yılında Demokrat Parti’yi (DP) kurmuşlardır (Kılıç, 2017: 55–85).

1946 seçimleri, Türkiye’de çok partili siyasal hayatın resmen başlaması açısından kritik bir dönüm noktasıdır. Ancak seçimlerin “açık oy-gizli tasnif” usulüyle yapılması, seçim güvenliği ve adil rekabet açısından ciddi tartışmalara yol açmıştır. Buna rağmen DP’nin kısa sürede geniş bir toplumsal destek kazanması, tek parti yönetimine yönelik alternatif arayışın güçlü olduğunu göstermiştir. 1950 seçimleri ise gizli oy-açık tasnif ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmiş ve DP’nin büyük bir çoğunlukla iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. Bu gelişme, Türkiye’de ilk kez iktidarın barışçıl yollarla el değiştirmesi bakımından demokratikleşme sürecinde tarihsel bir eşik oluşturmuştur (Metinsoy, 2017: 420–455).

Çok partili hayata geçişle birlikte hükümet sistemi fiilen parlamenter model doğrultusunda işlemeye başlamıştır. Yasama organında çoğunluğu elde eden parti, yürütmeyi oluşturmuş ve hükümet parlamentoya karşı sorumlu olmuştur (Parla, 2011: 260–295). Siyasal rekabetin kurumsallaşması, seçimlerin hükümet değişiminde belirleyici hâle gelmesi ve muhalefetin mecliste temsil edilmesi, demokratik rejimin temel unsurları olarak yerleşmeye başlamıştır. Ancak siyasal kültürün uzlaşmacı bir zemine oturmamış olması ve kuvvetler ayrılığı mekanizmalarının yeterince kurumsallaşmamış olması, sistemin kırılganlığını artırmıştır (Sander, 2020).

1950–1960 dönemi, demokratikleşme açısından önemli kazanımların yanı sıra çoğunlukçu demokrasi anlayışının güçlenmesiyle karakterize edilmiştir. DP iktidarı, ekonomik kalkınma ve toplumsal destek açısından güçlü bir başlangıç yapmış; ancak ilerleyen yıllarda basın özgürlüğü, üniversite özerkliği ve muhalefet faaliyetleri konusunda yaşanan gerilimler siyasal sistemi zorlamıştır (Şen, 2015: 90–130). Parlamento çoğunluğuna dayanan yürütmenin, denge ve denetim mekanizmalarını sınırlayıcı uygulamaları,

muhalefetin ve bazı toplumsal kesimlerin tepkisini çekmiştir. Bu gelişmeler, 1960 askerî müdahalesine giden sürecin siyasal arka planını oluşturmuştur (Toprak, 2018: 310–340).

Tek partili dönemden çok partili döneme geçiş süreci, yalnızca kurumsal bir değişim değil; aynı zamanda siyasal meşruiyet anlayışının dönüşümünü ifade etmektedir. Milli egemenlik ilkesi, bu kez yalnızca meclis üstünlüğü üzerinden değil, rekabetçi seçimler ve çoğulcu temsil mekanizmaları aracılığıyla somutlaşmaya başlamıştır (Turan, 2012: 150–185). Bununla birlikte, demokratik sistemin sürdürülebilirliği için gerekli olan hukuk devleti ilkesi, bağımsız yargı ve etkin denge-denetim mekanizmalarının tam anlamıyla yerleşmemiş olması, ilerleyen yıllarda anayasal yeniden yapılanma ihtiyacını doğurmuştur (Ünal, 2019).

Tek partili dönemden çok partili siyasal yaşama geçiş, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde yapısal bir kırılma noktasıdır. Bu süreç, hem uluslararası sistemin etkisi hem de iç toplumsal ve siyasal talepler doğrultusunda şekillenmiş; parlamenter hükümet modelinin fiilen uygulanmasını sağlamıştır. Ancak siyasal rekabetin kurumsal sınırlarının netleşmemesi ve demokratik kültürün yeterince derinleşmemesi, sistemin istikrarını zaman zaman zayıflatmıştır. Bu nedenle söz konusu dönem, Türkiye'de hükümet sistemi tartışmalarının yoğunlaştığı, demokratik pratiğin sınındığı ve anayasal gelişmelerin zeminini hazırlayan kritik bir geçiş evresi olarak değerlendirilmektedir (Yıldız, 2013: 200–235).

4.HÜKÜMET SİSTEMİNDE DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM: 1960–1980 DÖNEMİ

1960–1980 dönemi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde hükümet sisteminin yapısal olarak değiştiği ve dönüşüm geçirdiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu yirmi yıllık süreç, çok partili siyasal yaşamın olgunlaşması, parlamenter sistemin işleyişindeki sorunlar ve toplumsal siyasal gerilimlerin bir araya gelmesiyle karakterize edilmiştir (Armağan, 2021: 523–558). 1960 darbesi ile başlayan dönemde, askerî müdahale ve anayasal reformlar aracılığıyla yürütme-yasama ilişkisi yeniden tanımlanmış ve Türkiye'de hükümet sisteminin kurumsal çerçevesinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu süreç, siyasal istikrar, demokratik temsiliyet ve kuvvetler ayrılığı açısından hem deneysel hem de belirleyici bir dönemi temsil etmektedir (Bilgin, 2019: 301–335).

1960 darbesi, Demokrat Parti'nin iktidarında yaşanan siyasal kutuplaşma, toplumsal huzursuzluk ve demokratik kurumların işleyişinde gözlenen aksaklıklar sonucunda gerçekleşmiştir. Darbe sonrasında askerî yönetim, geçici anayasa düzenlemeleri ile devletin işleyişini kontrol altına almış, hükümet sisteminde kalıcı değişikliklerin önünü açmıştır (Demir, 2021: 89–114). Bu bağlamda, 1961 Anayasası Türkiye'nin ikinci anayasal döneminin temelini oluşturmuş ve yürütme ile yasama arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamıştır. 1961 Anayasası, kuvvetler ayrılığı ilkesini ön plana çıkararak yürütme organının parlamentoya karşı sorumluluğunu netleştirmiş, yasama işlevini güçlendirmiş ve bağımsız denetim mekanizmaları ile çoğulcu bir hükümet anlayışı benimsemiştir. Anayasa ile birlikte yürütme yetkisi cumhurbaşkanı, bakanlar kurulu ve başbakan arasında paylaşılmış; bu yapı, hem parlamenter sistemin hem de denge-denetim mekanizmalarının etkinliğinin artırılmasını hedeflemiştir (Erdoğan, 2020: 1–28).

1961 Anayasası ile birlikte parlamenter sistemde yeni kurumlar oluşturulmuş ve hükümet sistemi daha kurumsal bir zemine oturtulmuştur. Çift meclisli yasama sistemi, senato ve milletvekilleri aracılığıyla yasama işlevinin çoğulcu biçimde yürütülmesini sağlamış; bu sayede çeşitli toplumsal grupların temsil edilmesi olanaklı hâle gelmiştir (İba, 2018: 157–185). Ayrıca Anayasa Mahkemesi ve diğer bağımsız denetim organları, yürütme üzerinde yasal denetim sağlayarak kuvvetler ayrılığı ilkesinin fiilen uygulanmasına katkıda bulunmuştur. Bu kurumsal tasarım, demokratik çoğulculuğu güçlendirmeyi ve hükümetin yasama organı ile olan ilişkilerini dengelemeyi amaçlamıştır (Toprak, 2020: 9-23).

1960–1970 yılları arasında hükümet sisteminin değişiminde partiler arası koalisyonlar ve siyasi istikrarsızlık önemli rol oynamıştır. Demokratik deneyimin yeni olduğu bu dönemde, çok partili sistemin kurumsal sınırları henüz netleşmemiştir. Koalisyon hükümetlerinin sıkça kurulması ve hükümetlerin kısa ömürlü olması, yürütmenin karar alma kapasitesini sınırlamış, yasama ve yürütme arasındaki uyumsuzluğu artırmıştır. Bu durum, Türkiye'de hükümet sisteminin hem etkinlik hem de istikrar açısından sınındığı bir dönem yaratmıştır. Aynı zamanda toplumsal hareketlilik, sendikaların ve öğrenci örgütlerinin etkinliği,

yürütme üzerinde baskı unsuru oluşturmuş ve hükümet politikalarının belirlenmesinde yeni dinamikleri gündeme getirmiştir (Zürcher, 2022: 360–395).

1970’li yıllar, hükümet sisteminde hem yapısal hem de işlevsel olarak dönüşüm ihtiyacını daha belirgin hâle getirmiştir. Siyasi kutuplaşma, ekonomik krizler ve artan toplumsal gerilimler, parlamenter sistemin krizler karşısındaki esnekliğini test etmiştir (Tuncay, 2018: 330-335). Hükümetlerin kısa ömürlü olması, koalisyon anlaşmazlıkları ve yürütmenin yasama üzerindeki ağırlığının sınırlı kalması, 1961 Anayasası ile getirilen reformların bazı eksikliklerini ortaya çıkarmıştır. Bu durum, 1980 askerî müdahalesine giden sürecin siyasal arka planını hazırlamıştır (Timur, 2019: 420–455).

1980 darbesi öncesi yaşanan bu kırılma, Türkiye’de hükümet sisteminin dönüşümünü kaçınılmaz hâle getirmiştir. Darbe, yalnızca siyasi iktidarın değiştirilmesi değil; aynı zamanda anayasal ve kurumsal yeniden yapılanmanın önünü açmıştır. Bu bağlamda, yürütme ve yasama arasındaki ilişkiler yeniden düzenlenmiş, kuvvetler ayrılığı ilkesi üzerine kurulu bir hükümet sisteminin istikrarı için yeni mekanizmalar geliştirilmiştir. Özellikle yürütme organının güçlendirilmesi, hükümetlerin uzun ömürlü olmasının sağlanması ve yasama-yürütme etkileşiminin düzenlenmesi, dönemin öncelikli hedefleri arasında yer almıştır (Tanör, 2017: 480–520).

1960–1980 dönemi, Türkiye’nin hükümet sistemi tarihinde yapısal bir kırılma ve dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir. 1961 Anayasası ile kurumsallaşan parlamenter sistem, demokratik temsiliyet ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri açısından önemli kazanımlar sağlamış, ancak siyasi istikrarsızlık ve toplumsal gerilimler, sistemin esnekliğini sınamıştır (Özbudun, 2021: 310–350). Bu dönemde yaşanan koalisyon deneyimleri, askerî müdahaleler ve anayasal reformlar, Türkiye’nin hükümet sistemi üzerindeki uzun vadeli etkilerini belirlemiş ve sonraki dönemlerde yürütme organının güçlendirilmesine yönelik tartışmaların temelini oluşturmuştur. 1960–1980 yılları arasındaki bu süreç, hükümet sistemindeki değişim ve dönüşümlerin tarihsel bağlamda anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir (Sayarı, 2020: 56-80).

5.1982 ANAYASASI VE BAŞKANLIK SİSTEMİ TARTIŞMALARI

1980 askerî müdahalesi sonrasında Türkiye, siyasi istikrarsızlık, koalisyon hükümetlerinin kısa ömürlülüğü ve toplumsal gerilimler nedeniyle kapsamlı bir anayasal ve kurumsal reform sürecine girmiştir. Bu bağlamda hazırlanan 1982 Anayasası, Türkiye’nin hükümet sistemi tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir (Akıllı, 2019: 401–422). Anayasa, yürütme, yasama ve yargı arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamış; özellikle yürütme organının yetkilerini güçlendirerek istikrarlı bir hükümet yapısı oluşturmayı amaçlamıştır. 1982 Anayasası ve sonrasında gündeme gelen başkanlık sistemi tartışmaları, Türkiye’nin siyasal sisteminin demokratik işleyişi, kuvvetler ayrılığı ve yürütmenin etkinliği açısından kritik öneme sahiptir (İba, 2017: 73–106).

1982 Anayasası, 1961 Anayasası’ndan farklı olarak yürütmeye daha merkeziyetçi ve güçlü bir rol tanımıştır. Cumhurbaşkanının yetkileri artırılmış, yürütme yetkisi cumhurbaşkanı ve atadığı bakanlar kurulu arasında paylaşılmıştır. Bu değişiklik, parlamenter sistemin önceki dönemlerdeki istikrarsızlık sorunlarına yanıt olmayı hedeflemiştir (Kaboğlu, 2016: 215–236). Anayasa ile cumhurbaşkanı, devletin ve yürütmenin başı olarak konumlanmış; hükümetin kurulması, kabine atamaları ve görev süresine ilişkin belirleyici yetkilere sahip olmuştur. Böylece 1982 Anayasası, Türkiye’de parlamenter sistem çerçevesinde yürütme ağırlıklı bir karakterin kurumsallaşmasını sağlamıştır (Kalaycıoğlu, 2011: 1-21).

Yürütmenin güçlendirilmesi, siyasi istikrarın sağlanması ve karar alma süreçlerinin etkinleştirilmesi, anayasanın temel amaçları arasında yer almıştır. Ancak yürütme yetkisinin merkezileştirilmesi, kuvvetler ayrılığı ilkesinin sınanmasına yol açmıştır. Cumhurbaşkanının atama ve veto yetkileri, yasama üzerindeki etkisi ve hükümetin sürekliliğini belirleyen rolü, başkanlık sistemi tartışmalarının akademik ve siyasal gündemde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda 1982 Anayasası, parlamenter sistem içinde yürütme ağırlığını artıran bir “yarı başkanlık” modeli olarak değerlendirilmektedir (Keyman, 2012: 27–38).

1982 Anayasası aynı zamanda siyasal partiler, seçim sistemi ve denge-denetim mekanizmaları açısından önemli düzenlemeler getirmiştir. Siyasi partilerin kapatılması ve yeniden kurulmasına yönelik düzenlemeler

ile seçime katılım koşulları, yürütmenin yetkilerini güçlendiren bir çerçeve oluşturmuştur. Bu süreç, özellikle parlamenter çoğunluğun oluşturulması ve yürütmenin istikrarının sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Anayasanın güvence altına aldığı merkeziyetçi yürütme yapısı, başkanlık sistemi tartışmalarının hem akademik hem de siyasal düzlemde yoğun biçimde ele alınmasına yol açmıştır (Arslan, 2017: 1–28).

1982 Anayasası sonrası başkanlık sistemi tartışmaları, yürütme yetkisinin merkezileştirilmesi ve demokratik denge-denetim mekanizmalarının etkinliği ekseninde şekillenmiştir. Akademik literatürde, 1982 Anayasası'nın parlamenter sisteme dayalı bir yapıyı korumakla birlikte fiilen yürütme ağırlıklı bir sistem ortaya çıkardığı ifade edilmektedir. Tartışmalar, yalnızca anayasal bir tercih meselesi değil; aynı zamanda demokratik temsiliyet, hesap verebilirlik ve yürütme-yasama ilişkilerinin düzenlenmesi açısından önem taşımaktadır (Çınar, 2011: 391–408).

1980'li yılların sonlarından itibaren ve özellikle 2000'li yıllarda başkanlık sistemi tartışmaları yeni boyutlar kazanmıştır. Cumhurbaşkanlığı makamının yetkileri, yürütme ile yasama arasındaki ilişki ve hükümet kurma süreçleri üzerine yapılan tartışmalar, Türkiye'nin siyasal sisteminin dönüşüm dinamiklerini göstermektedir. Bu bağlamda 1982 Anayasası, hem Türkiye'de yürütme ağırlıklı parlamenter sistemi kurumsallaştırmış hem de 21. yüzyıl tartışmalarına zemin hazırlamıştır (Duran, 2015: 7–28).

1982 Anayasası ve başkanlık sistemi tartışmaları, Türkiye'nin hükümet sistemi tarihinde kritik bir dönemi temsil etmektedir. Anayasa, yürütme organının güçlendirilmesi, siyasi istikrarın sağlanması ve koalisyon krizlerinin önlenmesi hedefi doğrultusunda parlamenter sistemi yeniden şekillendirmiştir (Güneş, 2018: 125–158). Bununla birlikte, yürütme-yasama ilişkilerinde merkeziyetçiliğin artması, kuvvetler ayrılığı ilkesinin sınanması ve demokratik denge-denetim mekanizmalarının etkinliği açısından tartışmalı sonuçlar doğurmuştur. 1982 Anayasası ve onu takip eden başkanlık sistemi tartışmaları, Türkiye'de hükümet sistemi değişimlerinin tarihsel, anayasal ve siyasal boyutlarını anlamak açısından önemli bir analiz alanı sunmaktadır (Gürbüz, 2017: 1045–1072).

6. 21. YÜZYILDA HÜKÜMET SİSTEMLERİ: PARLAMENTER SİSTEMDEN CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET MODELİNE

21. yüzyıla gelindiğinde Türkiye'nin hükümet sistemi tartışmaları, tarihsel birikim ve siyasal deneyimlerin ışığında yeni bir boyut kazanmıştır. Parlamenter sistem, 1982 Anayasası ile yürütme ağırlıklı bir yapıya dönüştürülmüş olsa da, koalisyon hükümetlerinin kısa ömürlülüğü, siyasal istikrarsızlık ve yürütme-yasama arasındaki gerilimler, sistemin etkinliğini sınırlamıştır (Aydın, 2020: 95-125). Bu bağlamda 2000'li yıllarda yürütme organının güçlendirilmesi, karar alma süreçlerinin hızlandırılması ve siyasal istikrarın temini, hükümet sistemi reformlarının temel gündem maddeleri arasında yer almıştır. 2017 Anayasa değişikliği ile Türkiye, fiilen parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli'ne geçiş yaparak, yürütme yetkisinin tek elde toplandığı yeni bir yapıyı benimsemiştir (Balcı, 2016: 140-175).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli'ne geçişin en temel gerekçesi, parlamenter sistemin koalisyon krizleri ve yürütmenin etkinlik eksikliği nedeniyle siyasi istikrarı sürdürmemesi olarak görülmektedir. 2002'den itibaren iktidara gelen hükümetler döneminde, Meclis çoğunluğunu elde eden parti ile yürütme arasındaki ilişki büyük ölçüde uyumlu bir biçimde sürdürülmüş olsa da, muhalefet temsiline sınırlı kalması, siyasal gerilimi ve toplumsal kutuplaşmayı artırmıştır. Bu durum, yürütme-yasama arasındaki yetki paylaşımı ve denge-denetim mekanizmalarının etkinliği konusunda yeniden düşünmeyi gerekli kılmıştır (Barkey, 2018).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli, yürütme yetkisini tek elde toplama prensibine dayanmaktadır. Bu modelde Cumhurbaşkanı, hem devletin hem de hükümetin başı olarak konumlanmakta; bakanlar kurulu üyelerini atama, yürütme politikalarını belirleme ve Meclis'e karşı sorumluluk yükümlülüğünü yerine getirme yetkisine sahiptir (Çelik, 2021: 63-89). Yasama organı ile yürütme arasındaki ilişki, sistemin temel işleyişini belirleyen bir çerçevede yeniden tanımlanmıştır. Parlamenter sistemdeki gibi koalisyon hükümetlerinin olumsuzlukları ortadan kaldırılmış, yürütmenin karar alma kapasitesi artırılmıştır. Bu değişim, siyasal istikrar ve hızlı karar alma süreçlerinin sağlanması açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Çınar, 2022: 85–115).

2017 değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli'nin getirdiği en dikkat çekici kurumsal değişikliklerden biri, yasama ve yürütme arasındaki yetki paylaşımının yeniden düzenlenmesidir. Meclis, yasama yetkisini kullanmakla birlikte yürütme üzerindeki denetim yetkisi sınırlı hâle gelmiştir (Dikici, 2019: 120–150). Cumhurbaşkanı, Meclis'i feshetme yetkisine sahip olmamakla birlikte, yürütme politikasının belirlenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu durum, kuvvetler ayrılığı ilkesinin yeniden yorumlanmasına ve denge-denetim mekanizmalarının yeni bir çerçevede işlemlerine yol açmıştır (Gençkaya, 2020).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli, siyasal sorumluluk ve hesap verebilirlik açısından da yeni bir yaklaşım getirmiştir. Yürütme yetkisinin tek elde toplanması, kararların hızlı alınmasını sağlarken, demokratik denge-denetim mekanizmalarının etkinliği konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Gözler, 2021: 180–215). Bu durum, sistemin performansını değerlendirirken yürütmenin etkinliği ile demokratik temsil arasında bir denge kurulması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Güney ve Uğur Göksel, 2020: 45–75).

Siyasi parti sistemi, bürokratik yapı ve toplumsal katılım mekanizmaları, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli'nin etkinliğini doğrudan etkileyen faktörler olarak öne çıkmaktadır. Parlamenter sistemden farklı olarak, yürütmenin merkezileştirilmesi, parti disiplininin güçlenmesini ve hükümet politikalarının hızlı uygulanmasını sağlamıştır. Ancak bu durum, muhalefetin politika yapma süreçlerindeki etkisini sınırlamış ve siyasal rekabetin niteliğini değişirmiştir. Türkiye'de bu model, siyasal istikrarı artırmakla birlikte demokratik temsiliyet ve çoğulculuk açısından yeni zorluklar ortaya koymaktadır (İba, 2018: 157-185).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'nin hükümet sisteminde köklü bir paradigma değişimi olarak değerlendirilmektedir. Parlamenter sistemin koalisyon krizleri ve yürütme-yasama etkileşimindeki tıkanıklıkları, yeni model ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Köker, 2019: 95-114). Bununla birlikte sistemin demokratik denge-denetim mekanizmalarını nasıl güçlendireceği, siyasal kültür ve toplumsal katılım ile ne ölçüde uyumlu olacağı hâlen tartışmaların odağındadır (Kalaycıoğlu, 2022).

21. yüzyılda Türkiye'de hükümet sistemi, parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli'ne geçiş ile kapsamlı bir dönüşüm yaşamıştır. Bu değişim, yalnızca kurumsal ve anayasal boyutta değil; aynı zamanda siyasal temsil, yürütme etkinliği ve demokratik denge açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur (Sayarı, 2021). Türkiye'nin yeni hükümet modeli deneyimi, yürütmenin güçlendirilmesi, siyasal istikrarın sağlanması ve demokratik denge-denetim mekanizmalarının işlevselliği ekseninde incelenmesi gereken kritik bir süreçtir (Özbudun ve Yazıcı, 2017: 55–85).

SONUÇ

Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye'nin hükümet sistemleri, siyasal, toplumsal ve kurumsal dinamiklerin etkisiyle sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki meclis üstünlüğüne dayalı yapıdan çok partili parlamenter sisteme; askerî müdahaleler sonrası yeniden tasarlanan anayasal düzenden yürütmenin güçlendirildiği modellere ve nihayet Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne uzanan bu süreç, devletin yönetim anlayışındaki evrimi açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu evrim, yalnızca kurumsal bir yeniden yapılanma değil; aynı zamanda siyasal meşruiyetin, temsil biçimlerinin ve karar alma mekanizmalarının yeniden tanımlanması anlamına gelmektedir.

Özellikle 1961 Anayasası ile kuvvetler ayrılığı ilkesinin daha belirgin hâle getirilmesi, anayasal denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve çoğulcu bir siyasal düzenin hedeflenmesi, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde önemli bir aşama olmuştur. Buna karşılık 1982 Anayasası, siyasal istikrarı önceleyen bir anlayışla yürütme organını güçlendirmiş ve parlamenter sistem içinde cumhurbaşkanına daha etkin bir konum kazandırmıştır. Böylece Türkiye'de parlamenter sistem, klasik örneklerinden farklı, kendine özgü bir yapısal özellik kazanmıştır. Bu durum, anayasal düzenlemelerin siyasal kültür ve tarihsel deneyimle birlikte şekillendiğini göstermektedir.

2017 anayasa değişikliği ise Türkiye'nin hükümet sistemi tarihinde köklü bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte yürütme yetkisi

tek elde toplanmış, başbakanlık makamı kaldırılmış ve yasama ile yürütme arasındaki ilişkiler yeni bir çerçevede düzenlenmiştir. Bu dönüşüm, karar alma süreçlerinde hız ve etkinlik sağlamayı hedeflerken; denge ve denetim mekanizmalarının işleyişi konusunda da yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla sistem değişikliği, yalnızca anayasal bir reform değil; aynı zamanda siyasal sistemin işleyişine dair kapsamlı bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye'nin hükümet sistemi deneyimi, tarihsel koşullar, askerî müdahaleler, koalisyon deneyimleri, siyasal krizler ve toplumsal beklentiler doğrultusunda şekillenmiştir. Her anayasal düzenleme, bir önceki dönemin sorunlarına çözüm üretme iddiasıyla ortaya çıkmış; ancak zamanla yeni tartışma alanları doğurmuştur. Bu durum, hükümet sistemlerinin statik değil, dinamik ve tarihsel bağlam içinde değerlendirilmesi gereken yapılar olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de hükümet sistemlerinin dönüşümü, yalnızca hukuki metinler üzerinden değil; siyasal kültür, parti sistemi, bürokratik gelenek ve demokratik bilinç düzeyi üzerinden okunmalıdır. Gelecekte hükümet sisteminin başarısı; kuvvetler ayrılığı ilkesinin etkin işletilmesine, yasama-yürütme ilişkilerinde karşılıklı denge ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesine, yargı bağımsızlığının güvence altına alınmasına ve siyasal katılım kanallarının genişletilmesine bağlı olacaktır. Demokratik meşruiyetin sürdürülebilirliği ise ancak şeffaflık, hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin kurumsal düzeyde sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin hükümet sistemi tecrübesi, geçmişten çıkarılacak dersler ışığında geleceğe yönelik anayasal ve siyasal tartışmalar için önemli bir birikim sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2015). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. Kaynak Yayınları.
- Akıllı, E. (2019). "1982 Anayasası'nda cumhurbaşkanlığı makamının yetkileri ve yarı-başkanlık sistemi tartışmaları." *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 401–422.
- Akın, R. (2014). *TBMM devleti (1920–1923): Birinci meclis döneminde devlet erkleri ve idare* (3. baskı). İletişim Yayınları, 250–270.
- Akşin, S. (2014). *İç savaş ve Sevr'de ölüm: Türkiye'de çok partili düzene geçiş*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Arıkan, H., & Alemdar, Z. (Eds.). (2023). *Turkey's challenges and transformation: Politics and society on the centennial of the Republic*. Palgrave Macmillan, 25–55.
- Armağan, S. (2021). "1961 Anayasası'nın hazırlanış süreci ve getirdiği yenilikler." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 70(2), 523–558.
- Arslan, Z. (2017). "Türkiye'de anayasal değişim ve başkanlık sistemi tercihi." *Anayasa Hukuku Dergisi*, 8(15), 1–28.
- Aydın, D. (2020). *Türkiye'de hükümet sistemi değişikliği: Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişin siyasal analizi*. Adres Yayınları, Ankara.
- Aydın-Düzgit, S., & Elçi, E. (2021). *The political economy of Turkey's AKP era: State, market, and hegemony*. Edinburgh University Press.
- Balcı, A. (2016). *Başkanlık sistemi tartışmaları ve Türkiye'nin siyasal dönüşümü*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Barkey, H. J. (2018). *Turkey's new presidential system: Implications for governance and democracy*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C.
- Baskın, O. (2016). *Demokrasiye geçiş sürecinde bir muhalif: Fuat Köprülü*. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Bilgin, F. (2019). "Türkiye'de askerî müdahaleler ve anayasal düzen: 1960 ve 1980 örnekleri." *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(30), 301–335.

- Çavdar, T. (2018). *Türkiye'nin demokrasi tarihi: 1839–1950* (4. baskı). İmge Kitabevi, Ankara.
- Çelik, N. (2021). *Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi: Teori ve pratik*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Çınar, M. (2011). “The military and the transition to democracy in Turkey.” *Mediterranean Politics*, 16(3), 391–408.
- Çınar, M. (2022). *Turkey's presidential regime: A critical assessment*. I.B. Tauris, London.
- Demir, A. (2021). “12 Mart 1971 muhtırası ve Türk siyasal hayatına etkileri.” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (40), 89–114.
- Demirel, A. (2004). *Tek partinin kuruluşu: Türkiye’de seçimler ve siyaset (1923–1946)*. İletişim Yayınları, 60-90.
- Dikici, B. (2019). *Parlamentar sistemden cumhurbaşkanlığı sistemine: Türkiye’nin yönetim dönüşümü*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Duran, B. (2015). “1982 Anayasası’nın siyasal sistem tasarımı ve cumhurbaşkanının konumu.” *İnsan ve Toplum*, 5(10), 7–28.
- Erdoğan, M. (2020). “Türkiye’de koalisyon hükümetleri deneyimi: 1961–1980 dönemi.” *Amme İdaresi Dergisi*, 53(4), 1–28.
- Eroğul, C. (2016). *Demokrat Parti: Tarihi ve ideolojisi* (4. baskı). İmge Kitabevi, Ankara.
- Esen, B. (2021). *Authoritarian politics in Turkey: Elections, resistance, and the AKP*. Cambridge University Press.
- Gençkaya, Ö. F. (2020). *Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme yapısı ve işleyiş*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Gökmen, Ö. (2021). *İsmet İnönü ve çok partili hayata geçiş*. Kronik Kitap, İstanbul.
- Gözler, K. (2018). *Türk anayasa hukuku* (2. baskı). Ekin Yayıncılık.
- Gözler, K. (2021). *Elveda anayasa: 16 Nisan 2017 referandumu ve bu referandumda oylanan anayasa değişikliği hakkında makaleler* (4. baskı). Ekin Yayınevi, Bursa.
- Gözler, K. (2021). *Türk anayasa hukuku*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Gülcan, Y. (2001). *Cumhuriyet Halk Fırkası (1923–1946)*. Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Güneş, İ. (2012). *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de hükümetler: Programları ve meclisteki yankıları (1908–1923)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Güneş, İ. (2018). “Türkiye’de başkanlık sistemi tartışmalarının tarihsel arka planı.” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(3), 125–158.
- Güney, A., & Uğur Göksel, G. (2020). *The politics of presidential transition in Turkey*. Routledge, London.
- Gürbüz, M. (2017). “1982 Anayasası’nda yürütme-yasama ilişkileri ve kuvvetler ayrılığı.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(4), 1045–1072.
- Gürpınar, D. (2019). *Osmanlı’dan günümüze siyasal kültür ve demokrasi*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Heper, M. (2015). *Türkiye’de devlet geleneği*. Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- İba, Ş. (2017). “Cumhurbaşkanının anayasal konumu ve yetkileri: 1982 Anayasası örneği.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(2), 73–106.
- İba, Ş. (2018). “1961 Anayasası’nın getirdiği yeni kurumsal yapı: Anayasa Mahkemesi ve yargısal denetim.” *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 76(1), 157–185.

- Kaboğlu, İ. Ö. (2016). “1982 Anayasası’nın değiştirilmesi ve başkanlık sistemi.” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 74(1), 215–236.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2018). *Anayasa hukuku dersleri (genel esaslar)* (13. baskı). Legal Yayıncılık.
- Kalaycıoğlu, E. (2011). “Two elections and a political regime in crisis: Turkish politics at the crossroads.” *South European Society and Politics*, 16(1), 1–21.
- Kalaycıoğlu, E. (2022). *The Turkish presidential regime: A new era of executive dominance*. Palgrave Macmillan, New York.
- Kalaycıoğlu, E., & Sarıbay, A. Y. (Eds.). (2018). *Türkiye’de siyasal sistemin dönüşümü*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 110–150.
- Keyman, E. F. (2012). “The AKP and the transformation of Turkish politics.” *Insight Turkey*, 14(2), 27–38.
- Kılıç, S. (2017). *1946 seçimleri ve Türk demokrasisinin serüveni*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Koçak, C. (2003). *Türkiye’de millî şef dönemi (1938–1945)*, Cilt 2. İletişim Yayınları.
- Köker, L. (2019). *Constitutional reform and the transformation of Turkish politics*. Berghahn Books, New York.
- Metinsoy, M. (2017). *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye: Savaş ve gündelik yaşam*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, E. (2008). *1921 Anayasası*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özbudun, E. (2021). *Türk anayasa hukuku* (22. baskı). Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E., & Yazıcı, S. (2017). *Türkiye’de cumhurbaşkanlığı sistemi: Karşılaştırmalı bir değerlendirme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Parla, T. (2011). *Türkiye’de siyasal kültürün resmî kaynakları: Kemalist tek parti ideolojisi ve CHP’nin altı ok’u* (4. baskı). Deniz Yayınları, İstanbul.
- Sander, O. (2020). *Siyasi tarih: 1918–1994* (29. baskı). İmge Kitabevi, Ankara.
- Sayarı, S. (2020). *Türkiye’de siyasi partiler ve demokrasi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sayarı, S. (2021). *The new Turkey: Politics, society and economy under the presidential system*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Sevinç, M., & Demirkent, D. (2017). *Kuruluşun ihmal edilmiş istisnası: 1921 Anayasası ve tutanakları*. İletişim Yayınları.
- Şen, S. (2015). *Demokrat Parti döneminde ekonomi ve toplum (1950–1960)*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Şirin, S. (2017). *Birinci meclis döneminde yürütme erki 1920–1923*. Legal Yayıncılık.
- Tanör, B. (2009). *Türkiye’de kongre iktidarları*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tanör, B. (2011). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri* (20. baskı). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tanör, B. (2017). *Türkiye’nin insan hakları sorunu* (8. baskı). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tanör, B. (2020). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri (1789-1980)*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Teziç, E. (2020). *Anayasa hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Timur, T. (2019). *Türk devrimi ve sonrası* (5. baskı). İmge Kitabevi, Ankara.
- Toprak, Z. (2018). *Türkiye’de yeni hayat: İnkılap ve travma (1908–1928)*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Toprak, Z. (2020). “1961 Anayasası ve çoğulcu demokrasi anlayışı.” *Türkiye Günlüğü*, (151), 9–23.

- Tunaya, T. Z. (1984). *Türkiye’de siyasal gelişmeler (1876–1938), ikinci kitap: Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk (1918–1938)*.
- Tuncay, M. (2018). *Türkiye Cumhuriyeti’nde tek parti yönetiminin kurulması (1923–1931)* (7. baskı). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Turan, Ş. (2012). *Türk devrim tarihi: Çok partili hayata geçiş*, Cilt 5. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Ünal, M. (2019). *Kuruluşun ardından: Cumhuriyet’in ilk yıllarında siyaset ve toplum*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- White, J. (2013). *Muslim nationalism and the new Turks*. Princeton University Press.
- Yıldız, A. (2013). *Demokrasi yolunda bir muhalefet deneyimi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Zürcher, E. J. (2022). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi* (34. baskı, çev. Y. S. Gönen). İletişim Yayınları, İstanbul.

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Hüseyin SERVİ Hikmet YAVAŞ
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Hüseyin SERVİ
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Hüseyin SERVİ
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Hüseyin SERVİ Hikmet YAVAŞ
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Hüseyin SERVİ
CONTRIBUTION RATE	EXPLANATION	CONTRIBUTORS

Journal of International

Applied Economics and Administration Research

Open Access Refereed E-Journal

Research Article

Article Arrival : 11/06/2026

Published : 06/07/2026

Reference : Ramazan KOCA & Mehmet SOMUNCU, (2026), "Development Models and Sustainability in Rural Systems", Journal of International Applied Economics and Administration Research, Vol:7, Issue: 1, pp:77-92.

DEVELOPMENT MODELS AND SUSTAINABILITY IN RURAL SYSTEMS

KIRSAL SİSTEMLERDE KALKINMA MODELLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Ramazan KOCA **

Mehmet SOMUNCU***

ABSTRACT

Rural areas differ from urban areas in economic and social terms. At the same time, these areas possess a distinct geographical identity due to their unique natural and human resources. They sustain their development through these resources. However, development that relies solely on a single resource (agriculture, livestock farming, forestry, mining, etc.) often negatively impacts sustainability. Rural systems, on the other hand, aim to facilitate multifunctional development in rural areas. In this sense, the goal is to ensure development by integrating economic, social, and environmental factors in rural areas. In this context, the purpose of this study is to examine rural systems within the framework of development models and sustainability. The research was conducted within the framework of a qualitative research approach, based on a systematic literature review, and examined under the themes of rural systems, rural development, and sustainability. The results of the research revealed that the themes of rural development and sustainability began to feature on the global agenda particularly from the 1970s onwards, and that countries have developed various development models for the advancement of their rural areas. In line with global developments, Turkey has also sought to ensure the effective use of production, employment, and resources by establishing various rural development models-such as village-town, agricultural town, and multifaceted approaches-as well as a rural development strategy. The fact that rural development is often addressed through a one-dimensional, sectoral approach has resulted in the inability to ensure the sustainability of rural systems. In

* The article is derived from and updated based on the doctoral thesis titled "The importance of semi-nomadic livestock activities in terms of the sustainability and food security of rural systems: Example of Gömürgen Village" (Kayseri).

**Dr. MEB, Kayseri, Türkiye, ramzankoca78@hotmail.com, ORCID 0000-0002-7667-5843.

*** Prof. Dr. Ankara University, Language and History-Geography Faculty, Geography Department, Ankara, Türkiye, somuncu@ankara.edu.tr, ORCID 0000-0001-8890-0537.

line with the saying that “development begins in the countryside,” it has become clear that the economic, social, and environmental dimensions of rural areas must be planned and sustained through a holistic approach. To this end, it is necessary to prepare multifaceted rural development strategies focused on feasibility and production, and to establish a systemic framework where all stakeholders work in coordination and are evaluated.

Keywords: Rural system, Development Models, Sustainability

Jel Cods: Q01, Q18, R11.

ÖZ

Kırsal alanlar, ekonomik ve sosyal açıdan kentsel alanlardan farklılık göstermektedir. Aynı zamanda bu alanlar, sahip oldukları özgün doğal ve beşeri kaynaklar nedeniyle kendine özgü bir coğrafi kimliğe sahiptir. Kırsal alanlar, kalkınmalarını büyük ölçüde bu kaynaklar üzerinden sürdürmektedir. Ancak yalnızca tek bir kaynağa dayalı kalkınma anlayışı, tarım, hayvancılık, ormancılık, madencilik vb., çoğu zaman sürdürülebilirlik üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Buna karşılık kırsal sistemler, kırsal alanlarda çok işlevli bir kalkınma sürecinin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda temel hedef, kırsal alanlarda ekonomik, sosyal ve çevresel unsurların bütünlükte ele alınması yoluyla kalkınmanın sağlanmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, kırsal sistemleri kalkınma modelleri ve sürdürülebilirlik çerçevesinde incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında, sistematik literatür taramasına dayalı olarak yürütülmüş; kırsal sistemler, kırsal kalkınma ve sürdürülebilirlik temaları altında değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları, kırsal kalkınma ve sürdürülebilirlik temalarının özellikle 1970’li yıllardan itibaren küresel gündemde daha belirgin biçimde yer almaya başladığını ve ülkelerin kırsal alanlarının gelişimi için çeşitli kalkınma modelleri geliştirdiğini ortaya koymuştur. Küresel gelişmelere paralel olarak Türkiye de köy-kent, tarım kenti ve çok yönlü yaklaşımlar gibi çeşitli kırsal kalkınma modelleri ile kırsal kalkınma stratejileri geliştirerek üretim, istihdam ve kaynak kullanımının etkinliğini sağlamaya çalışmıştır. Bununla birlikte kırsal kalkınmanın çoğu zaman tek boyutlu ve sektörel bir yaklaşımla ele alınması, kırsal sistemlerin sürdürülebilirliğinin sağlanamaması sonucunu doğurmuştur. “Kalkınma kırsaldan başlar” anlayışı doğrultusunda, kırsal alanların ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarının bütüncül bir yaklaşımla planlanması ve sürdürülebilir kılınması gerektiği açıkça görülmektedir. Bu amaçla, fizibiliteye ve üretime odaklanan çok yönlü kırsal kalkınma stratejilerinin hazırlanması; tüm paydaşların eşgüdüm içinde çalıştığı ve süreçlerin değerlendirmeye tabi tutulduğu sistematik bir çerçevenin oluşturulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Sistem, Kalkınma Modelleri, Sürdürülebilirlik.

Jel Kodu: Q01, Q18, R11.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.INTRODUCTION

The rapid increase in urbanization that began in the 19th century has led to the rapid depletion of natural resources in rural areas. Consequently, it has been observed that state-supported and economically based approaches in rural areas, which are synonymous with the agricultural sector, are inadequate in the face of today's neoliberal policies. As a result, it has become clear that policies ensuring the social, economic, spatial, and environmental sustainable development of rural areas must be addressed through multi-sectoral development and governance (Yenigül, 2017, p. 24).

Increased human-nature interaction in rural areas has led to the emergence of integrated approaches based on rural policy. In the context of sustainability, a broader sustainable rural system structure has emerged for the development of these areas (Robinson, 2002, p. 4). Bowler (2002) refers to three dimensions in the development of rural systems, where the environmental, social, and economic structures are intertwined. The sustainability of rural systems is based on ensuring environmental sustainability through the effective and efficient use of natural resources (soil, water, etc.). At the same time, the aim is to increase employment and economic prosperity at the regional and national levels by ensuring production in these areas. In this respect, the maintenance of rural systems constitutes a multifunctional structure ranging from national development, agricultural production, and food security to the protection of the environment and cultural heritage, as well

as population and land management (Karmozdi et al., 2020). In this sense, rural systems emerge as a multi-sectoral development model by addressing the economic, environmental, and social dimensions of rural areas.

The emergence of sustainability has been important in evaluating not only the quantitative dimension of development but also its environmental and social dimensions. In particular, the production of goods and services alongside industrialization has become an indicator of development. The most important issue here is that, with the continuous growth of the world population, the pressure on existing natural resources has pushed nature's "carrying capacity" to its limits and even beyond. Thus, dependence on natural resources and the environment has emerged for economic development to take place. Consequently, the sustainability of development has begun to be discussed (Aksu, 2011).

In Turkey, both the development disparities between rural and urban areas and migration and rapid urbanization have led to new approaches in policies concerning rural areas. In addition to the internal changes seen in the country, neoliberal policies implemented worldwide since the 1980s and reforms aimed at the EU accession process since the 1990s have also caused changes in rural area policies during the transformation process of rural areas (Eren, 2019). The fact that rural areas have multiple functions, such as socio-cultural, economic, and political, has led to an increase in the importance of these areas today and to states focusing more on them. In this sense, it is necessary to focus on rural research and rural development studies in Turkey (Gülümser et al., 2010). In this sense, it is thought that the research conducted will form a reference source in the literature on this field, as there is insufficient research on rural systems in our country. When we consider rural areas as a source of production, it is seen that the sustainability of natural and human resources in these areas is directly linked to the country's development. In this context, the aim of the study is based on examining rural systems in the context of development models and sustainability. To this end, the study sought to answer the following questions:

- What is a rural system?
- How is the state of rural development and sustainability explained?
- What are the development models for sustaining rural systems around the world?
- What are the development models for sustaining rural systems in Turkey?

2. RURAL SYSTEMS AND SUSTAINABILITY

The concept of the rural system has been scientifically debated since the 1980s. Since then, it has shown a trend towards a system methodology that internalizes the relationships between different disciplines (such as natural and social sciences). This structure, referred to as the rural system, has sought to find solutions to problems and ensure the effective use of decision-making processes and natural resources by integrating the local population (farmers) in rural areas and rural development organizations in various fields. Therefore, this hierarchical system consists of the interaction of environmental, economic, and socio-cultural dimensions, ranging from small family farming to the availability of natural resources on a broader level and the shareability of resources at the regional level (Doppler, 2000). The concept of the rural system emerges as a regulatory concept that attempts to simplify the complex structures and relationships between social, economic, and environmental factors and to form a whole. This system includes the production relationship between humans and nature and the maintenance of this production (Bowler, 2002). The rural system is a multifunctional systemic structure composed of micro-level ecosystems, businesses, individuals, and communities that are part of and influenced by a broader ecological, economic, and social system. It is a process of creating a systemic structure based on forming a production-based economic system by effectively utilizing the natural resources within the ecological system and, as a result, improving the quality of life in terms of living standards (Midmore & Whittaker, 2000).

The idea that rural areas or these regions should not be approached solely from a geographical or one-dimensional perspective, but rather examined in a multifunctional manner, began to gain acceptance in Europe in 1988. Indeed, the document entitled “The Future of Rural Society” prepared by the Commission in 1988 stated that rural areas should not be examined solely from a geographical perspective, but that they also form a complex structure in which many different activities of economic and social life take place. Furthermore, it was explained that these areas are not only areas that provide work and life for the rural population, but are multifunctional areas that concern the whole society. As a result, three objectives were set to ensure sustainability and development in these areas:

- Achieving economic and social integration,
- Restructuring agriculture and addressing the rural economy holistically,
- Protecting the environment and natural resources (Günaydın, 2006).

Rural systems have a multidimensional structure. In the rural development process, the development of service sectors such as education, health, and socio-cultural services is important. To this end, a multi-sectoral rural system is being created in economic and social development with the aim of increasing people's economic well-being (Bryant & Granjon, 2009). In the formation of a new rural paradigm in rural systems, it is seen that the effective use of local resources, the development of competitiveness, and the development of the rural economy are not only focused on agriculture but also on other sectors such as tourism, production, rural industry, etc. (Table 1). Furthermore, it has been revealed that in order to ensure sustainability in rural systems, many stakeholders, from local stakeholders to regional, national, and international management levels, are comprehensively considered in the creation of new policies (Koca, 2021).

Table 1: The New Rural Paradigm

	Past policy	New policy
Goals	Balancing, creating competitiveness in agriculture, generating income in agriculture.	Enhancing competitiveness in rural areas, utilizing local resources
Key sector	Agriculture	Various sectors of the rural economy (tourism, production, rural industry, etc.)
Primary tools	Subsidy (government support, financial aid, etc.)	Investments
Key players	National governments, farmers	All levels of government (local, regional, national, international), local stakeholders (public, private, civil society organizations)

Source: OECD, 2006

The main policy for rural development in sustaining rural systems is to create an interdisciplinary agriculture and rural development model that can better understand the relationship between the environmental, economic, and social dimensions of rural areas in a dynamic way. Based on this, research and studies focused on implementing multifunctional agriculture and rural development plans to ensure rural development are increasing. The focus of these studies is based on taking a broad approach to human and natural resources and increasing production by utilizing all dimensions of rural systems, from tourism and handicrafts to food, beverages, and cultural elements (Karmozdi et al., 2020; Bryden et al., 2008).

In ensuring sustainability in rural systems, Smith (2002) classifies environmental indicators as the use of natural resources, ensuring the quality of the ecosystem and biological life support, and the effects of environmental conditions on human health. He also states that social indicators are household size, population growth rates, and various activities that affect the environment. Economic indicators, on the other hand, explain that the consumption of natural resources increases the level of economic well-being but also has a limiting effect on sustainability. Ensuring the sustainability of rural systems today involves examining and evaluating all conditions in rural areas and settlements, such as social, cultural, and economic conditions. On this subject, Bakırcı (2009) states that increasing agricultural production and raising people's income levels alone are not effective in achieving rural development. For this reason, it is stated that, in addition to increasing production, it is necessary to obtain high-quality and healthy products, protect natural resources and ensure their sustainability, protect the environment and carry out agricultural production that does not harm the environment, and diversify economic activities other than agriculture in rural areas to improve the quality of life of people living in these areas.

International organizations, local and central governments, and civil society organizations prepare various reports and implement projects related to the maintenance of rural systems and the development of these areas. The main objective of development in rural systems is to base sustainable natural resource use in rural areas (State Planning Organization (DPT), 2006). In order to ensure the sustainability of rural systems and at the same time reduce rural poverty, the Rural Development Report prepared by IFAD (International Fund for Agricultural Development) (IFAD, 2016: 19-20) states that rural development, rural transformation, expanded rural areas, and structural transformation processes are large, intertwined processes in the development of rural areas.

3.METHODS

This study was conducted using a systematic literature review method to examine the relationship between development models applied in the development of rural systems and sustainability. In this context, the study is a review based on a qualitative research approach. The research involved a search of databases such as Scopus, Google Scholar, Web of Science, and DergiPark. In the literature review, the keywords “rural development,” “sustainable development,” “rural systems,” “rural development models,” “sustainability,” “development models applied in Turkey,” and “rural sustainability” were used along with their Turkish and English equivalents. Additionally, theses and international reports were included to enrich the content of the study. Studies with inaccessible full texts, duplicate publications, and research not directly related to the topic were excluded from the scope of the study. Thematic content analysis was used to analyze the data. The aim of this type of analysis is to make the data more comprehensible by conducting an in-depth examination to identify concepts and relationships that can explain the collected data (Yıldırım & Şimşek, 2011). The research was classified and interpreted within the framework of the themes of rural sustainability, rural development, and rural development models in the world and in Turkey.

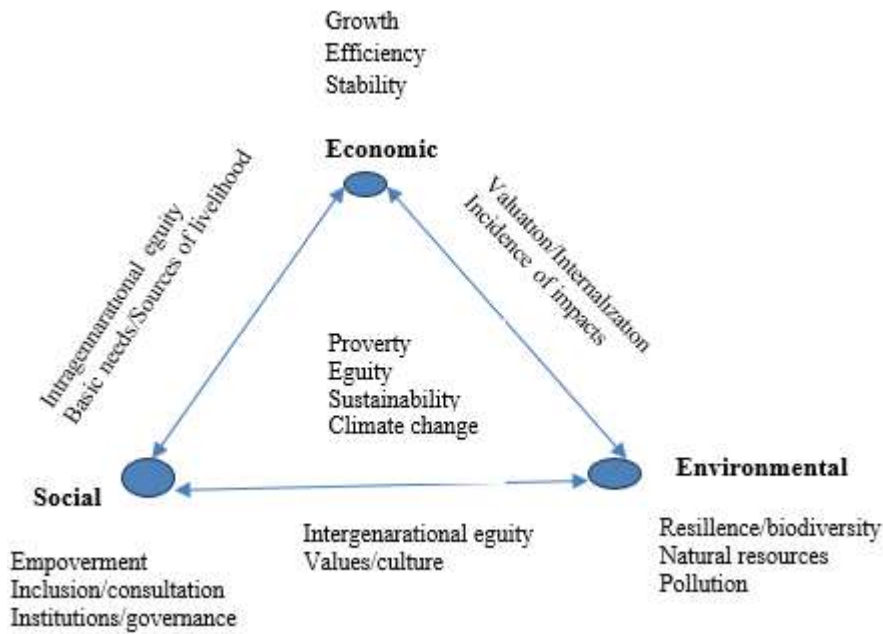
4.THE RELATIONSHIP BETWEEN RURAL DEVELOPMENT AND SUSTAINABILITY

The concept of development has been the most important determining factor in the political and economic issues of developing countries. It began to manifest itself as a process of rebuilding the world, especially after World War II (Tümertekin & Özgüç, 1997). Different theorists have approached development in different ways. The main subject of Adam Smith's work “The Wealth of Nations” is economic development. This work touches on many topics related to economic development, from income distribution to the division of labor, the role of the state in the economy, and the historical process of institutional structure (Blaug,

1985; Alataş, 2014). In Classical Economic Theory, Ricardo, Malthus, and Mill put forward important views on development. During this period, Ricardo, Malthus, and Mill developed important facts on “the limits of growth.” Malthus (1766–1834) argued that population growth must decrease for growth to occur, while Ricardo, contrary to Malthus, stated that an increasing population would be forced to use less productive areas, leading to a decline in living standards after a certain period and, consequently, a halt in population growth. Mill, on the other hand, argued that a good level of prosperity could only be achieved through individual common sense and thrift (Çetin, 2006). Marx stated that economic development or progress does not occur suddenly, but is the result of accumulation (Yavilioğlu, 2002).

Rural development, which constitutes the rural dimension of development theory, is defined as the improvement of living standards and income levels and the enhancement of welfare in disadvantaged living and working environments outside urban areas by assessing existing natural resources in terms of feasibility and sustainability (Anonim, 2002; Can & Esengün, 2007). The fact that development in rural areas is production-based is important in terms of the socio-economic and cultural needs of the communities living there, as well as in terms of meeting the needs of the urban population. Therefore, it is necessary to ensure sustainability based on the effective use of human and natural resources that prioritize producers in rural areas (Gülçubuk, 2010).

The term sustainable development began to be used frequently especially after World War II. The increase in production achieved with the accelerated industrialization after World War II led to greater use of natural resources. Subsequently, the excessive use of natural resources led to environmental destruction and the disruption of the natural balance (Sipahi, 2010). In 1972, the term sustainable development became an international issue with the report entitled “The Limits to Growth.” This report focused on the interaction between five key variables-industrial production, population, food, non-renewable resources, and environmental pollution-and attempted to examine their effects and future implications (Meadows Donella et al, 1973). Sustainable development is defined in the 1987 United Nations World Commission on Environment and Development's “Our Common Future” (Brundtland) Report as “meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” This report also addresses issues such as the sustainability of agriculture, environmental protection, and food security. It emphasizes that agricultural areas have been damaged as a result of the pollution of natural resources such as soil and water around the world, and states that agricultural policies and support are particularly needed in these areas (UN Documents, 1987; Brundtland, 1987: 291-294). A few years after the publication of the Brundtland Report in 1987, sustainable development began to form the main theme of development thinking. When delegates gathered for the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) in 1992, the international community agreed that sustainable development, food security, agriculture, ecological processes, environmental services, and social goods (Stringer, 2000). In addition to the concept of sustainable development, Agenda 21 of the Rio Conference included concepts and principles such as sustainable human settlements, the promotion of sustainable agriculture and rural development, and sustainable forest development. The Rio Conference Agenda 21 addressed in detail not only the concept of sustainable development, but also concepts and issues such as sustainable human settlements, sustainable agriculture and rural development, and sustainable forest development (Bozlogan, 2005).

Figure 1: The Triangle of Sustainable Development (Munasinghe, 2009)

Sustainable development has three dimensions: economic, social, and environmental (Figure 1). In the sustainable development approach, it is seen that the economic, environmental, and social dimensions influence each other. As a result, there is a consideration of how development can be made more sustainable over time. These dimensions can be briefly explained as follows:

- The economic dimension is based on the use of goods and services to improve human welfare.
- The environmental dimension involves preserving ecological balance and integrity.
- The social dimension involves developing human relationships and achieving individual and group goals (Çetin, 2006).

The economic dimension of sustainable development consists of the effective use of limited resources. By creating a sustainable economic system, the principle of continuity of goods and services is taken into account. In its social dimension, economic development that prioritizes people and society is also reflected in the social sphere. The aim here is to ensure objective and subjective lifestyles. In the environmental dimension, the basis is to ensure sustainability in the use of natural resources by creating a sustainable environmental system (Ergün & Çobanoğlu, 2012; Tıraş, 2012). In this sense, sustainable development reveals a tripartite structure consisting of economic, environmental, and social dimensions. It is possible to examine these developments, which occur at different scales, as products of a holistic approach from a different perspective under a single umbrella model. By combining them in a balanced manner based on a common solution to global problems and an understanding of sustainable development, they can be modeled as a “common solution holistic approach” (Tutulmaz, 2012).

4.1. Development and Models in Rural Systems around the World

In examining developments in the field of rural development around the world, the rural development strategies, policies, or changes in this area addressed by certain important communities, countries, and international organizations are significant in terms of revealing the state of development. Although there is no common ground on the definition of rural areas, developments related to rural development can influence countries' policy measures due to the impact of globalization (Kan et al., 2020).

The European Union (EU) as a community attaches particular importance to the issue of rural development. The issue of rural development is comprehensively explained in three sections of the European Union's reports.

- The first section is to implement changes that increase the competitiveness of businesses in rural areas.
- The second section covers environmental and forestry activities.
- The third section refers to increasing employment outside agriculture in rural areas and improving quality of life (Kolukirik, 2010).

Rural development in the European Union between 1958 and 1987 is referred to as the “Classical Rural Development Period.” During this period, rural development policies came to the fore as a complement to agricultural policies. To this end, a number of initiatives were undertaken in agriculture. For example, price support mechanisms were established simultaneously across all agricultural supply, resulting in the establishment of a robust production structure. In addition, the deficiency payment system that was created led to the development of practices aimed at eliminating supply shortages in the community. Thus, the supply gap was closed. The period between 1987 and 2006 marked the transition to the “New Rural Development” period, during which it was accepted that rural areas should be approached in a multifunctional manner. Development efforts were undertaken within this framework (Günaydın, 2006). Consequently, during this period in the European Union, the concept of rural areas moved beyond a single dimension and began to be evaluated as a multidimensional structure within a rural system.

The Common Agricultural Policy (CAP) is implemented across the European Union to promote the development of rural areas. The CAP also accounts for a large portion of the community budget. The Lisbon Treaty of December 1, 2009, establishes EU policies and outlines the objectives of the common agricultural policy. These objectives are:

- To support technical progress in order to increase efficiency in agriculture and to increase agricultural production and labor levels
- To improve the living standards of people living in these areas by increasing their incomes
- To ensure stable markets
- Ensuring the supply of products
- Ensuring that products reach consumers at reasonable prices (Ministry of European Union Affairs, 2011, p. 14).

Rural development and food supply through the common agricultural policy have reduced the community's dependence on imports thanks to price support. In addition, in order to support and protect producers, the CAP has introduced very high import tariffs to ensure that price-supported products are determined by the authorities and cannot be sold below domestic market prices, while also encouraging consumers to prefer Community products (Güresinli, 2015). Rural development constitutes the second pillar of the CAP in the EU. Rural development has three objectives. These are:

- Supporting viable, sustainable agriculture and forestry in rural areas,
- Preserving the rural population in the context of sustainability by improving land use, economic and social conditions in these areas,

- Ensuring the preservation and improvement of the environment, rural areas and natural heritage (Eraktan, 2009). These stated objectives also imply the sustainability of rural systems.

Various rural development models have been developed to enhance the economic, environmental, and social sustainability of rural areas worldwide. It is evident that certain village models aimed at the development of rural systems are being implemented in some countries. For example, the “three-stage village model” in Finland is one such model. In this model, villages are grouped into underdeveloped, developing, and developed villages, and different development methods are applied to each group. In Scotland, Community Development Agencies were established with the aim of developing rural areas. In Israel, villages were established under the names of Cooperative Villages, Kibbutzim, and Mashovim, with the aim of increasing production and development in rural areas (Koç & Gül, 2004). Another example is the Kibbutzim. In the development of Kibbutzim, Kibbutz members reclaimed salt marshes and terraced slopes, successfully converting barren desert lands into fertile agricultural areas and ensuring the development of these areas. This collective initiative is also noted as the largest cooperative social movement in human history (Taşlıgil & Şahin, 2012).

4.2. Development and Models in Rural Systems in Turkey

In the transformation of rural areas in Turkey, demographic changes observed in rural areas, changes in the agricultural structure, modernization efforts, and development models such as village-towns have been found to be effective (Ceylan & Somuncu, 2018). The agricultural sector plays a significant role in the transformation of Turkey's rural systemic structure, as it is the fundamental economic force that determines the rural population, the degree of urbanization, and this degree itself. It has been a decisive force in Turkey's rural area management and development policies, especially from the 1930s to the 1960s (Kayıkçı, 2009, p. 30). In the 1970s, village-town projects constituted the most important change in Turkey's rural structure. The village-city project, prepared by the Ministry of Villages and Cooperatives, aimed to develop the villagers, liberate them from rural life, and initiate transformation in rural areas so that these areas could achieve an economic structure and level of organization competitive with other sectors. The village-city project was considered a development project in rural areas from an economic and socio-cultural perspective. This project is based on bringing about change and development in the rural structure, and the relevant ministry's goal and slogan is the urbanization of rural areas, the industrialization of agriculture, and the liberation of villagers from rural life (Çubuk, 2013). After 1980, neoliberal economic changes played a significant role in transforming Turkey's rural structure. Inadequate production and income in the agricultural sector brought about a number of problems. Rural settlements, whose populations began to decline with industrialization and the urbanization that followed, started to lose population due to insufficient income in this new formation. In addition to regional imbalances, the increasing gap in development between rural and urban areas and the migration from rural areas have created new problems in rural development (South Aegean Development Agency, 2017).

In Turkey, it is evident that the Agricultural and Rural Development Support Institution (TKDK) was established on May 18, 2007, under Law No. 5648, to ensure agriculture and rural development within the framework of modernization and the EU harmonization process. This Law initiated the agency's activities as the agency for the program commonly referred to as IPARD (Instrument for Pre-Accession Assistance for Rural Development) (TKDK, 2021). The National Rural Development Strategy (NRDS) covering the years 2014-2020 was prepared to ensure the more effective use and development of the economic, social, and environmental dimensions of Turkey's rural systemic structure, and five key strategic objectives were established:

- Increasing development and employment opportunities in the rural economy

- Ensuring the sustainability of the rural environment and natural resources
- Developing the social and physical infrastructure of rural settlements
- Developing human capital in rural communities and reducing poverty
- Developing institutional capacity for local development (Anonim, 2014).

In Turkey, various development plans and initiatives have been implemented since the Republican era to promote the development of rural areas. The aim here is to extend services to rural areas that were previously inaccessible and to reduce the imbalances between rural and urban areas. Various policies have been pursued to develop rural areas. Development plans have been grouped under various headings such as rural development, community development, village and peasant issues, priority areas for development, regional development, and village development (Çelik, 2005).

The Community Development Model was addressed during the First and Second Five-Year Development Plans. The aim was to ensure the participation of the population living in rural areas. However, many problems were encountered in its implementation. Initially, it was taken from the State Planning Organization and given to the Ministry of Village Affairs, and later to the Ministry of the Interior. As a result of the constant changes in these institutions, it was not possible to achieve consistency in the community development approach (Kongar, 1971). The Model Village Project was attempted between 1963 and 1965. In this model, a village with specific characteristics was selected from among villages gathered in a particular region, with the aim of developing it as an example for the surrounding villages (Avşar, 2019). The Model Village Project was implemented in Istanbul and Ankara; its main objectives were to ensure the unity of services brought to the village and the benefit of surrounding villages from these services, and to facilitate interaction and communication between the village's problems and the relevant people. It is stated that the reason for the failure to achieve the objectives of the Model Village Project was that, instead of implementing structural changes in the villages, only their physical appearance was changed through service investments (II. Agricultural Council, 2004).

The Multifaceted Rural Planning Model was implemented in Turkey by the Ministry of Agriculture and Rural Affairs in the provinces of İzmir, Manisa, Diyarbakır, Uşak, Malatya, and Urfa, following similar applications in the Netherlands, Italy, and Israel between 1965 and 1975. The aim of this application was to minimize the difference between rural and urban development by ensuring the development of villages. The rural area was considered as a whole, and the aim was to develop agricultural production (II. Agricultural Council, 2004). The model was unsuccessful due to local administrations not having sufficient financial power to bring about development, a lack of coordination between the central and local administrations, a shortage of trained personnel, and a failure to establish links with community development and regional planning (Çelik, 2005).

The Central Village Development Model was proposed as a solution for planning the scattered rural areas seen in Turkey. This model aims to provide services to rural areas more rationally and to develop suitable locations for industrial activities. At the same time, it aims to ensure unity in organization (Eminağaoğlu & Çevik, 2005). The main principle of the Central Village Model is to focus on services for the development of rural areas. However, the imbalance between cities and villages does not stem solely from deficiencies in services. The Central Village Model has been insufficient in terms of the economic development of rural settlements (Çelik, 2006).

The Village-Town Model The Village-Town model was first mentioned in Turkey in 1970 as a means of rural development. However, the Village-Town model was explained and addressed in detail in the Fourth Five-Year Development Plan. The aim of this project was to transform rural settlements into a more effective and rational structure, to convert the dispersion seen in these settlements into communities, to ensure the

effectiveness of services provided to villages, to prevent unemployment by spreading industrialization to rural areas, and to provide job opportunities in Village-Towns for the hidden unemployed. In addition, it also aims to eliminate the disadvantages of unplanned and unbalanced urbanization in metropolitan areas and to change the agricultural order (Keleş, 1997, p. 38). There have been some criticisms regarding the implementation of the Village-City Project. Discussions continue today regarding its rational implementation in rural Turkey and its ability to solve rural problems. The most important criticism is that this project, which began in the 1970s, is still intended to be implemented along the same policy lines. However, significant changes have taken place between the 1970s and today. Another criticism is that the implementation of the Village-City Project requires substantial resources. Criticisms generally directed at this project suggest that even within the sources defending it with policy consistency, these approaches are not considered the most appropriate solutions (Çolakoğlu, 2007).

Agricultural Town Model The agricultural town model was implemented in our country between 1970 and 1980 and is similar to the village town model. The aim of the agricultural town model was to establish agricultural towns by bringing together 8-10 villages in order to develop agriculture, which is the main source of livelihood in villages. It was envisaged that roads would be built to provide access from other villages to the village selected as the central village. The agricultural town model envisaged the establishment of medium-sized industry based on agriculture, but this did not find an area of application (II. Agricultural Council, 2004). The fundamental objective in the development of all rural areas is to ensure the development of villages and their urbanization. Although these development models have been implemented under different names, the fundamental goal has been to achieve development. However, it has been observed that the failure to address villages as a rural system and the consideration of only one dimension has negatively affected the sustainability of rural development.

CONCLUSION

Rural systems as a whole refer to the management and maintenance of the environmental, economic, and social aspects of rural areas. In this sense, the effective use of natural and human resources in the area is essential. Indeed, in a similar study on the subject, Emekli et al. (2007) state that in order to develop rural areas, it is necessary to create employment in rural areas, develop human and natural resources that generate or increase income in these areas, establish local organized and participatory structures, ensure cooperation between central and local governments, and implement rural development models integrated with the EU.

The development and sustainability of rural areas are of strategic importance in terms of both local and national agricultural supply. In another study on the subject, Uçum and Gülçubuk (2018) state that businesses based on agriculture and animal husbandry in rural areas are important for increasing production, creating employment opportunities, and ensuring local economic development. Furthermore, it is explained that these businesses are of strategic importance in terms of ensuring the local utilization of resources and adding value through the processing of animal products.

The development of rural areas is closely related to the balanced distribution of the population within the country, as well as to employment and migration phenomena. To this end, it is effective in reducing migration from rural to urban areas within the country, ensuring a balanced distribution of the population throughout the country, promoting development and the provision of services to all areas, and reducing migration. Indeed, it is stated that rural development will eliminate inequalities between cities and regions in Turkey through reverse migration from cities to villages and will ensure the balanced development of regions. To this end, it is emphasized that providing services such as education, health, and transportation to villages, providing incentives for entrepreneurship, creating a socio-cultural living environment, and providing employment support will be effective in reducing internal migration (İslamoğlu et al., 2014).

Many countries around the world have sought to achieve the sustainability and development of rural areas by creating models to boost production, employment, and development. For example, the EU has developed a common agricultural policy for rural areas. In Finland, there is the “three-stage village model,” and in Scotland, there are Community Development Agencies. In Israel, villages called Cooperative Villages, Kibbutzim, and Mashovim were established with the aim of increasing production and development in rural areas (Koç & Gül, 2004). In the US, different rural development programs have been implemented depending on the state. Rural development services are carried out by civil society organizations and rural development and agricultural extension groups affiliated with universities. In less developed states, the government supervises rural development programs created for these areas and undertakes tasks to encourage development (Gürlük, 2001).

In Turkey, various initiatives have been undertaken to promote rural development and achieve sustainability. From the 1930s to the 1960s, efforts focused primarily on developing agriculture in rural areas. In the 1970s, village-town projects were implemented, and since the 1980s, neoliberal policies have been influential. Plans focused on themes such as rural development and community development. However, both a lack of resources and domestic and international developments during that period were decisive factors in the implementation of development policies. According to Çelik (2006), the main shortcomings of rural development models in Turkey are that they are prepared centrally, do not involve public participation, lack coordination, cooperation, administrative and technical capacity, fail to adequately address the economic dimension of village development, are mostly carried out at the village and village group level, failure to establish links with regional planning, inability to develop cooperation between local administrations, and insufficient financial resources for implementation. In this sense, the following main recommendations can be listed to ensure rural development and sustainability in Turkey:

- Identifying natural and human resources in rural areas and planning development models appropriate to the region,
- Incorporating the views of local stakeholders in the preparation of central plans,
- Increasing incentives for agriculture and livestock farming in rural areas,
- Increasing cooperation in rural areas,
- Implementing attractive measures to encourage young people to remain in rural areas (such as insurance support),
- Ensuring the sustainability of rural production by providing purchase guarantees for products produced by local producers in rural areas,
- It is necessary to develop plans and models that aim to develop the environmental, economic, and social dimensions of rural systems by addressing them in a holistic manner.

REFERENCES

- Aksu, C. (2011). *Sürdürülebilir kalkınma ve çevre*, Güney Ege Kalkınma Ajansı, p.33
- Alataş, S. (2014). *Ekonomik kalkınmayı belirleyen faktörler: ampirik bir analiz*, (Tez No. 366577) [Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Anonim, (2002). *Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda Türkiye kırsal kalkınma politikası raporu*, Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Ankara.
- Anonim, (2014). *Ulusal kırsal kalkınma stratejisi (2014-2020)*, Tarım ve Orman Bakanlığı, https://kudaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/ulusal_kirsal_kalkinma_stratejisi-2014-2020.pdf
- Avşar, M. (2019). *Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları (1923-2016)*, (Tez No. 589730) [Yüksek lisans tezi Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

- Bakırcı, M. (2009). Avrupa Birliği üyelik öncesi destek Fonu'nun (IPA) kırsal kalkınma bileşeni (IPARD), Türkiye'nin durumu ve muhtemel etkileri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(21), 53-78. <https://izlik.org/JA96PW84JS>
- Blaug, M. (1985). *Economic theory in retrospect*, Cambridge University Press: New York
- Bryant, C., Granjon, D. (2009). Rural sustainability. In Sassen, S. (Ed), *Human Settlement Development Volume 2*. Oxford: Eolss Publishers
- Bryden, J., Arandia, A. & Johnson, T. (2008). Theoretical and policy background to the top-mard project (towards a policy model of multifunctional agriculture and rural development), In *107th EAAE Seminar "Modelling of agricultural and rural development policies"*. Sevilla, Spain, January 29th - February 1st
- Brundtland, G.H. (1987). Our common future- call for action. *Environmental Conservation*, Cambridge University Press, 14(4):291-293
- Bozlogun, R. (2005). Sürdürülebilir gelişmenin tarihsel arka planı, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 1011-1028.
- Bowler I. (2002) Sustainable farming systems in: Bowler IR, Bryant CR, Cocklin C. (eds) *The sustainability of rural systems*. GeoJournal Kitaplığı, cilt 66. Springer, Dordrecht. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-3471-4>
- Can M. & Esengün, K. (2007). Avrupa Birliği kırsal kalkınma programlarının Türkiye'nin kırsal kalkınması açısından incelenmesi: SAPARD ve IPARD örneği, *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 44-45
- Ceylan, S. & Somuncu, M. (2018, 3-6 Ekim). *Kırsal alanların dönüşümünü kavramsal bakımından yeniden düşünmek*, TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Ankara
- Çelik, Z. (2005). Planlı dönemde Türkiye'deki kırsal kalkınma politika ve uygulamaları üzerine bir değerlendirme, *Planlama*, 2005(2), 61-71
- Çelik, Z. (2006). *Türkiye'de kırsal planlama politikalarının geliştirilmesi*, (Tez No. 202683) [Doktora tezi Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Çetin, M. (2006). Teori ve uygulamada bölgesel sürdürülebilir kalkınma, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1): 1-20.
- Çolakoğlu, E. (2007). Kırsal kalkınma problemine bir çözüm arayışı olarak köy- kent projesi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6),197
- Çubuk, M. (2013). Kırsal alana kavramsal yaklaşım: yeniden kırsal kentleşme ve modern kırsal toplum yaratılması, *kırsal planlama üzerine tartışmalar 1999-2009*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları 764, ISBN: 978-975-6264-77-5
- Doppler, W. (2000). *Farming and rural systems- state of the art in research and development*, Technical and Social Systems Approaches for Sustainable Rural Development (1-20), Granada, Spain
- DPT (2006). Ulusal kırsal kalkınma stratejisi, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060204-9.htm>.
- Emekli, G., Südaş, İ. & Soykan, F. (2007). *Göç, kırsal kalkınma, kırsal turizm ve göç*, 8. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül 2007: 324-340

- Eminağaoğlu, Z., Çevik, S. (2005). Kırsal yerleşmelere ilişkin tasarım ve planlama politikalarının bölgesel ölçek içinde değerlendirilmesi, *Planlama* 2005/2
- Eren, G. (2019). Türkiye’de yeni köy sosyolojisi tartışmaları kapsamında kırsal kalkınma ve kırsal değişim üzerine bir değerlendirme, Mengi, A./ İşçioğlu, D. (Ed), kırsal *kalkınma ve kooperatifçilik* içinde (456.s), Ankara Üniversitesi Basımevi, ISMN: 978-605-136-401-8
- Eraktan, G. (2009). *Ortak tarım ve balıkçılık politikası*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara.
- Ergün, T. & Çobanoğlu, N., (2012), Sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiği, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1): 97-123
- Gülçubuk, B. (2010). Organik tarım ve kırsal kalkınma, *Türkiye IV. Organik Tarım Sempozyumu, 28 Haziran -1 Temmuz 2010, Erzurum-Çağrılı Bildiri*
- Gülümser, A.A., Baycan Levent, T. & Nijkamp, P. (2010). Türkiye’nin kırsal yapısı: AB düzeyinde bir karşılaştırma, *İTÜDERGİSİ*, 9(2), 133-144.
- Günaydın, G. (2006). *Avrupa Birliği genişleme sürecinde Türkiye kırsal ve tarımsal politikalar*, (Tez No. 191429) [Doktora tezi Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Güresinli, N., C. (2015). *Avrupa Birliği ve Türkiye tarımsal destekleme politikaları ve yapısal politikalarının tarihi gelişiminin değerlendirilmesi*, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü AB Uzmanlık Tezi, Ankara
- Gürlük, S. (2001). Dünyada ve Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve sürdürülebilir kalkınma, *Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 19(4)
- IFAD, (2016). *Rural development report, Fostering Inclusive Rural Transformation*, ISBN 978-92-9072-682-1,1-78
- II. Agricultural Council, (2004). *Kırsal kalkınma politikaları, 8.Komisyon Raporu, 2004*
- İslamoğlu, E., Yıldırım, S. & Benli, A. (2014). Türkiye’de tersine göç ve tersine göçü teşvik eden uygulamalar: İstanbul İli Örneği, *Sakarya İktisat Dergisi*, sayı 3(1)
- Kan, M., Kan, A., Nizam, D., Perkin, Y.A., Everst, B. & Taşçıoğlu, Y. (2020, 13- 17 Ocak). Dünyada ve Türkiye’de kırsal kalkınma uygulamalarındaki mevcut durum ve gelecek, *Türkiye Ziraat Mühendisliği IX. Teknik Kongresi*, 687-710, Ankara
- Karmozdi, KM., Kohansal, MR. & Ghorbani, M. (2020). Sustainable economic rural development system pattern in ghaemshahr: an application of the developed top-mard core model, *Environ Dev Sustain* 22(6), 5793–5817 <https://doi.org/10.1007/s10668-019-00451-z>
- Kayıkçı S. (2009). *Türkiye’de kırsal alan yönetimi*, (Tez No. 250134) [Doktora tezi Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Keleş, R. (2002). *Kentleşme Politikası*, İmge Kitapevi, Ankara
- Koca, R., (2021). Yarı göçebe hayvancılık faaliyetlerinin kırsal sistemlerin sürdürülebilirliği ve gıda güvencesi bakımından önemi: Gömürgen köyü (Kayseri) örneği. (Tez No. 702900) [Doktora tezi Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Koç, B. & Gül, A. (2004). *Türkiye’de kırsal kalkınmada köykent yaklaşımı ve bazı ülkelerde uygulanan benzeri modeller*, Türkiye VI Tarım Ekonomisi Kongresi 16-18 Eylül 2004, Tokat

- Kolukırmak, C. (2010). *AB kırsal kalkınma politikaları, fonları ve Türkiye'nin yararlanma olanakları*, (Tez No. 268615) [Yüksek Lisans tezi Namık Kemal Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Kongar, E. (1971). Toplum kalkınması ve toplum örgütlenmesi, *Amme İdaresi Dergisi*, 4(4), 116-141
- Meadows Donella, H.; Meadows Dennis, L.; Randers, J. & Behrens William, W. (1973), *Limits to growth: (a report for the club of rome's project on the predicament of mankind)*, Twelfth Edition, Universe Books, New York.
- Midmore, P. & Whittaker, J. (2000). Economics for sustainable rural systems, *Ecological Economics* 35: 173–189
- Ministry of European Union Affairs, (2011). *Avrupa Birliği Anlaşması ve Avrupa Birliği'nin işleyişi hakkında anlaşma*, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>
- Munasinghe, M. (2009). *Sustainable Development in Practice: Sustainomics Methodology and Applications*, Cambridge University Press, New York.
- OECD (2006). *OECD Rural Policy Brief: Reinventing Rural Policy*, 4
- Robinson, G. M. (2002). Nature, society and sustainability in: Bowler IR, Bryant CR, Cocklin C. (eds) *The sustainability of rural systems*. GeoJournal Kitaplığı, cilt 66. Springer, Dordrec ht. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-3471-4>
- Sipahi, E.B. (2010). Küresel çevre sorunlarına kolektif çözüm arayışları ve yönetim, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 331-344
- Smith, W. (2002). Developing indicators of 'sustainability' In: Bowler IR, Bryant CR, Cocklin C. (eds) *The Sustainability of Rural Systems*. Geo Journal Kitaplığı, cilt 66. Springer, Dordrecht. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-3471-4>
- Stringer, R. (2000). Food security in developing countries, *CIES Working Paper* No. 11. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.231211>
- South Aegean Development Agency, (2018). *Kırsal kalkınma ve kooperatifçilik*, ISSN 2148-7685,4(14),6
- Taşlıgil, N. & Şahin, G. (2012). Kolektif işletme tiplerine tipik bir örnek: Kibbutzlar, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 213-229
- TKDK, (2021). *Tarım ve kırsal kalkınmayı desteklemeyi hizmetleri hakkında kanun* (568 Sayılı Kanun), <https://www.tkd.gov.tr/Mevzuat>
- Tutulmaz, O. (2012). Sürdürülebilir kalkınma: sürdürülebilirlik için bir çözüm vizyonu, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 601 -626
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (1997). *Ekonomik coğrafya*, Çantay Kitabevi.1997
- Uçum, İ., & Gülçubuk, B. (2018). Hayvancılığa dayalı yerel sanayi işletmelerinde üretim ve yerel ekonomiye katkı sürecinde yaşanan sorunlar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 21, 44-54. <https://doi.org/10.18016/ksutarimdogva.v21i41625.472849>
- UN Documents, (1987), *Gathering a body of global agreements, development and international co-operation: environment report of the world commission on environment and development, note by the secretary-general, Our Common Future*, <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm>

- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın anlam bilimsel tarihi ve kavramsal kökenleri, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1)
- Yenigül, S. B. (2017). Kırsal kalkınma politikalarında yeni yaklaşımlar ve bu yaklaşımların Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarına etkisi, *Planlama Dergisi*, 27(1), 16-25
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Ramazan KOCA Mehmet SOMUNCU
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Ramazan KOCA Mehmet SOMUNCU
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Ramazan KOCA Mehmet SOMUNCU
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Ramazan KOCA Mehmet SOMUNCU
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Ramazan KOCA Mehmet SOMUNCU
CONTRIBUTION RATE	EXPLANATION	CONTRIBUTORS

Journal of International

Applied Economics and Administration Research

Open Access Refereed E-Journal

Research Article

Article Arrival : 03/06/2026

Published : 06/07/2026

Reference :Onur UZMA & Meliha ENER, (2026), "İnsani Gelişmişlik ve Yenilikçi Teknolojinin Ekonomik Kompleksite Üzerinde Etkisi Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme", Journal of International Applied Economics and Administration Research, Vol:7, Issue: 1, pp: 93-106.

İNSANİ GELİŞMİŞLİK VE YENİLİKÇİ TEKNOLOJİNİN EKONOMİK KOMPLEKSİTE ÜZERİNDE ETKİSİ SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

THE IMPACT OF HUMAN DEVELOPMENT AND INNOVATIVE
TECHNOLOGY ON ECONOMIC COMPLEXITY: AN ASSESSMENT OF
SELECTED OECD COUNTRIES

Onur UZMA**

Meliha ENER***

ÖZ

Ülkelerin kalkınma süreçlerinde üretken bilginin üretim faaliyetlerine entegre edilmesi, çıktı verimliliğinin artırılması ve ürün çeşitliliğinin geliştirilmesi önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede ekonomik kompleksite, ülkelerin sofistike ve bilgi yoğun ürünleri üretme kapasitesini ve üretim yetkinliğini ortaya koyan önemli bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Araştırma kapsamında 1998-2022 dönemine ait seçilmiş 25 OECD ülkesinin ekonomik kompleksite, insani gelişmişlik endeksi, patent sayıları, Ar-Ge harcamaları ve orta-yüksek teknoloji ihracatı verileri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bulgular, ekonomik

*Bu çalışma "İnsani Gelişmişlik ve Yenilikçi Teknolojinin Ekonomik Kompleksite Üzerindeki Etkisi Seçilmiş OECD Ülke Analizi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

**Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat ABD, onuruzma7@gmail.com, ORCID 0000-0003-3069-611X.

*** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İktisat Bölümü, melihaener@comu.edu.tr, ORCID 0000-0002-1877-0527.

kompleksite düzeyi yüksek ülkelerin aynı zamanda yüksek insani gelişmişlik seviyesine, güçlü inovasyon kapasitesine ve teknoloji yoğun üretim yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle Japonya, Güney Kore, Almanya ve Kuzey Avrupa ülkelerinin bilgi temelli üretim yapılarıyla öne çıktığı görülmektedir. Sonuç olarak çalışma, sürdürülebilir kalkınmanın insan sermayesi, Ar-Ge yatırımları, patent üretimi ve teknoloji yoğun ihracat ile desteklenen bütüncül politikalar aracılığıyla sağlanabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kompleksite, İnsani Gelişme, Ar-Ge, Patent.

Jel Kodu: O14, O15, O33.

ABSTRACT

Integrating productive knowledge into production activities, increasing output efficiency, and developing product diversity play a significant role in the development processes of countries. In this context, economic complexity is considered a crucial concept revealing a country's capacity and competence to produce sophisticated and knowledge-intensive products. This research comparatively evaluates economic complexity, human development index, patent numbers, R&D expenditures, and medium-high technology export data for 25 selected OECD countries from 1998-2022. The findings show that countries with high levels of economic complexity also possess high levels of human development, strong innovation capacity, and technology-intensive production structures. Japan, South Korea, Germany, and Northern European countries, in particular, stand out with their knowledge-based production structures. In conclusion, the study demonstrates that sustainable development can be achieved through holistic policies supported by human capital, R&D investments, patent production, and technology-intensive exports.

Keywords: Economic Complexity, Human Development, R&D, Patent

Jel Cods: O14, O15, O33.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.GİRİŞ

Refah kavramı uzun yıllar boyunca ağırlıklı olarak ekonomik göstergeler çerçevesinde değerlendirilmiş ve özellikle kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), toplumların refah düzeyini ölçmede temel göstergelerden biri olarak kabul edilmiştir. Ancak zaman içerisinde yalnızca gelir düzeyine odaklanan bu yaklaşımın, bireylerin yaşam kalitesini ve toplumsal refahın çok boyutlu yapısını açıklamada yetersiz kaldığı yönünde önemli eleştiriler ortaya çıkmıştır. Kişi başına düşen GSYİH'nin ekonomik üretim kapasitesi ve gelir artışı hakkında bilgi sağlamasına rağmen; gelir dağılımındaki eşitsizlikler, eğitim olanakları, sağlık hizmetlerine erişim, yaşam beklentisi, yoksulluk, çevresel sürdürülebilirlik ve bireylerin yaşam memnuniyeti gibi refahın sosyal boyutlarını yeterince dikkate almaması, bu göstergenin sınırlılıklarını ortaya koymuştur. Bu nedenle ekonomik büyümenin her zaman toplumsal refah artışı anlamına gelmediği yönündeki görüşler giderek güç kazanmıştır.

Bu eleştiriler doğrultusunda, refahın yalnızca ekonomik çıktılar üzerinden değil, bireylerin yaşam koşullarını çok yönlü biçimde değerlendiren sosyal göstergeler aracılığıyla ele alınması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Böylece refahın ekonomik boyutunun yanı sıra sosyal, beşerî ve kurumsal unsurlarını da kapsayan yeni refah yaklaşımları geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar içerisinde insani gelişme kavramı, özellikle son yıllarda refah literatüründe önemli bir yere sahip olmuştur. İnsani gelişme yaklaşımı, bireylerin yalnızca gelir seviyelerinin artırılmasını değil; sağlıklı ve uzun bir yaşam sürmeleri, bilgiye erişim imkânlarının genişletilmesi ve insana yakışır yaşam koşullarına sahip olmaları gibi temel unsurların geliştirilmesini esas almaktadır. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi (İGE), refahın ölçülmesinde ekonomik göstergelerin ötesine geçerek eğitim, sağlık ve gelir bileşenlerini birlikte değerlendiren önemli bir ölçüt hâline gelmiştir. Dolayısıyla insani gelişme yaklaşımı, refahın yalnızca maddi zenginlikten ibaret olmadığını ortaya koyarak, birey merkezli ve çok boyutlu bir refah anlayışının gelişmesine katkı sağlamaktadır (UNDP 2026).

Ekonomik kompleksite, ülkelerin üretim yapılarında sahip oldukları bilgi birikimi, teknolojik kapasite ve üretim yetkinliklerini ürün çeşitliliği üzerinden değerlendiren önemli bir kavramdır. Bu yaklaşım, bir ekonominin yalnızca ne kadar üretim yaptığına değil, aynı zamanda hangi ürünleri ne ölçüde sofistike ve teknoloji yoğun biçimde üretebildiğine odaklanmaktadır. Özellikle ülkelerin ihracat sepetinde yer alan ürünlerin çeşitliliği ve karmaşıklığı temel alınarak oluşturulan ekonomik kompleksite yaklaşımı, ülkeler arasındaki kalkınmışlık ve rekabet gücü farklılıklarının açıklanmasında önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda ekonomik kompleksite, ülkelerin sahip oldukları üretken bilgi düzeyini, teknik uzmanlık kapasitesini ve kurumsal yetkinliklerini dolaylı biçimde yansıtan bir ölçüt niteliği taşımaktadır (Hidalgo ve Hausmann, 2009: 10570).

Ekonomik kompleksite yaklaşımına göre, yüksek düzeyde karmaşık üretim yapısına sahip ülkeler; ileri teknolojiye dayalı, katma değeri yüksek ve bilgi yoğun ürünler üretebilen ekonomiler olarak değerlendirilmektedir. Bu ülkelerde üretim süreçleri, yalnızca fiziksel sermaye birikimine değil, aynı zamanda nitelikli işgücü, teknolojik altyapı, yenilik kapasitesi, Ar-Ge faaliyetleri ve kurumsal etkinlik gibi unsurlara dayanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik kompleksitenin artması, ülkelerin üretkenlik düzeylerinin yükselmesi ve küresel değer zincirlerinde daha üst konumlara ulaşabilmeleri açısından önemli bir unsur olarak görülmektedir. Buna karşılık düşük ekonomik kompleksite düzeyine sahip ülkeler ise genellikle sınırlı ürün çeşitliliğine sahip, düşük teknoloji yoğunluklu ve emek ya da doğal kaynak ağırlıklı üretim yapılarıyla karakterize edilmektedir (Ferraz vd., 2018: 841-842).

Ekonomik kompleksite aynı zamanda ülkelerin uzun dönemli ekonomik büyüme performanslarını ve sürdürülebilir kalkınma kapasitelerini açıklamada da önemli bir role sahiptir. Üretim süreçlerinde yoğun bilgi kullanımına dayanan ekonomiler, yenilikçi faaliyetleri daha hızlı benimseyebilmekte, teknolojik dönüşümlere daha kolay uyum sağlayabilmekte ve uluslararası rekabet ortamında daha avantajlı konuma gelebilmektedir. Bu nedenle ekonomik kompleksite düzeyinin artması; verimlilik artışı, ihracatta teknolojik dönüşüm, gelir seviyesinin yükselmesi ve toplumsal refahın gelişmesi gibi birçok makroekonomik gösterge üzerinde olumlu etkiler yaratabilmektedir. Bu çerçevede ekonomik kompleksite kavramı, günümüzde yalnızca üretim yapısını açıklayan bir gösterge olmanın ötesinde, ülkelerin kalkınma dinamiklerini, teknolojik dönüşüm süreçlerini ve küresel ekonomideki rekabet güçlerini değerlendirmede önemli bir analitik araç olarak değerlendirilmektedir (Hausmann ve Hidalgo, 2010: 1-3).

Ülkelerin ekonomik kompleksite düzeyleri, sahip oldukları üretim bilgi birikimi ve teknolojik yetkinliklerin dış ticaret yapısına yansımaları üzerinden belirlenmektedir. Bu kapsamda ekonomik kompleksite, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünlerin sayısı, bu ürünlerin küresel ölçekte ne derece yaygın üretildiği ve aynı ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülke sayısı dikkate alınarak ölçülmektedir. Bir ülkenin çok sayıda ve özellikle az sayıda ülke tarafından üretilen sofistike ürünlerde uzmanlaşması, o ülkenin yüksek ekonomik kompleksite düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşılık üretim yapısı daha sınırlı, düşük teknoloji yoğunluklu ve birçok ülke tarafından kolaylıkla üretilen ürünlere dayanan ekonomiler ise düşük ekonomik kompleksite düzeyi ile karakterize edilmektedir. Dolayısıyla ekonomik kompleksite yaklaşımı, ülkelerin üretim ve ihracat yapılarındaki bilgi yoğunluğunu, teknolojik kapasiteyi ve üretim ağlarının gelişmişlik düzeyini ortaya koyan önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır (Hausmann, Hidalgo, Stock ve Yıldırım, 2014: 1-2)

Ekonomik karmaşıklık düzeyinin ölçülmesine yönelik çalışmalar, özellikle son yıllarda kalkınma ekonomisi ve uluslararası iktisat literatüründe önemli bir ilgi alanı hâline gelmiştir. Bunun temel nedenlerinden biri, ekonomik kompleksite göstergelerinin ülkelerin gelecekteki ekonomik büyüme performanslarını önemli ölçüde öngörebilme kapasitesine sahip olmasıdır. Yüksek ekonomik kompleksite düzeyine sahip ülkelerin, bilgi yoğun üretim yapıları sayesinde daha yüksek katma değer üretebildikleri, teknolojik yenilikleri daha hızlı benimseyebildikleri ve küresel rekabet ortamında daha güçlü konum elde edebildikleri görülmektedir. Bu durum, ekonomik büyüme süreçlerinin sürdürülebilirliği açısından ekonomik kompleksitenin önemli bir

belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle yüksek teknolojili ve sofistike ürünlerin üretimine dayanan ekonomilerde verimlilik artışlarının daha belirgin olması, ekonomik kompleksite ile uzun dönemli büyüme performansı arasındaki ilişkinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Antonelli, 2010, 802-804)

Öte yandan ekonomik büyüme, kişi başına gelir düzeyi ve üretkenlik artışı gibi makroekonomik göstergeler; yoksulluk, gelir dağılımı, yaşam kalitesi ve sosyal refah gibi toplumsal göstergelerle de yakından ilişkilidir. Bu nedenle ekonomik kompleksite kavramı yalnızca ekonomik performansın açıklanmasında değil, aynı zamanda sosyal refah düzeylerinin değerlendirilmesinde de önemli bir değişken olarak ele alınmaktadır. Yüksek ekonomik kompleksite düzeyine sahip ülkelerde üretim yapısının bilgi ve teknoloji yoğun olması; istihdam kalitesinin artmasına, eğitim ve beşerî sermaye yatırımlarının gelişmesine, gelir seviyelerinin yükselmesine ve toplumsal yaşam standartlarının iyileşmesine katkı sağlayabilmektedir. Buna bağlı olarak ekonomik kompleksitenin artması, mutlak yoksulluğun azaltılması, sosyal hizmetlere erişimin güçlenmesi ve bireylerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi refah göstergeleri üzerinde dolaylı ancak önemli etkiler yaratabilmektedir. Bu çerçevede ekonomik karmaşıklık kavramı, günümüzde yalnızca ekonomik büyümenin değil, aynı zamanda sosyal kalkınma ve toplumsal refahın da temel belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Ferraz vd., 2018: 850-851).

Bu çalışmanın özgün katkısı, ekonomik kompleksite literatüründe sıklıkla ayrı ayrı ele alınan insani gelişmişlik, patent başvuruları, Ar-Ge harcamaları ve orta-yüksek teknoloji ihracatı göstergelerini seçilmiş OECD ülkeleri için aynı analiz çerçevesinde birlikte değerlendirmesidir. Böylece ekonomik kompleksitenin yalnızca üretim ve ihracat yapısıyla değil, aynı zamanda beşerî sermaye, yenilik kapasitesi ve teknoloji yoğun üretim göstergeleriyle olan ilişkisi bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konulmaktadır. Ayrıca çalışma, 1998–2022 dönemini kapsayan güncel veriler üzerinden OECD ülkelerinin ekonomik kompleksite ve yenilik göstergelerindeki uzun dönemli eğilimlerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek literatüre güncel ve kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır. Bu yönüyle araştırma, ekonomik kompleksiteye ilişkin politika tartışmalarında insan sermayesi ve inovasyon göstergelerinin birlikte ele alınmasının önemini vurgulayarak karar alıcılara yol gösterici nitelikte bulgular ortaya koymaktadır.

2. LİTERATÜR

Arıca ve Kurt (2021) tarafından yapılan çalışmada, 24 OECD ülkesine ait 1995-2018 dönemi verileri kullanılarak ekonomik kompleksite ile insani gelişme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, beş gelişmiş ülkede ekonomik karmaşıklıktan insani gelişmeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bunun yanında, altı ülkede ise insani gelişmenin ekonomik karmaşıklığın nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda çalışma, seçilmiş OECD ülkelerinde bilgi yoğun üretim yapısının güçlendirilmesi ve ekonomik kompleksite düzeyinin artırılması için insan sermayesi birikiminin geliştirilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Soyyigit vd. (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 1992-2017 dönemine ait G-20 ülkelerinin ekonomik kompleksite ve insani gelişme endeksi verileri kullanılarak Bai ve Carrion-I-Silvestre eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, ABD dışında kalan tüm ülkelerde insani gelişme endeksinin ekonomik kompleksite üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca insani gelişmenin ekonomik kompleksite üzerindeki etkisinin Almanya, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya ve Japonya’da negatif yönlü olduğu, diğer ülkelerde ise pozitif yönlü gerçekleştiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Kanada ve Avustralya hariç olmak üzere gelişmiş ülkelerde insani gelişmenin ekonomik karmaşıklık düzeyi üzerinde olumsuz etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ferraz vd. (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 2010-2014 dönemi kapsamında Latin Amerika ve Asya ülkelerinin ekonomik karmaşıklığı insani gelişme dönüştürme performanslarının ne ölçüde etkin

olduğu analiz edilmiştir. Araştırmada yöntem olarak Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Çin ve Filipinler dışında kalan tüm Asya ülkelerinin ekonomik karmaşıklığı insani gelişime dönüştürme sürecinde etkin performans gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca Küba'nın da verimlilik açısından başarılı bir performansa sahip olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında çalışma sonuçları, Japonya, Güney Kore ve Singapur'un zaman içerisinde bu dönüşüm sürecinde daha etkin hâle geldiğini ortaya koymaktadır.

Çoban (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 1993-2017 dönemi kapsamında E-7 ülkeleri olarak adlandırılan Türkiye, Çin, Hindistan, Meksika, Endonezya, Brezilya ve Rusya'ya ait ekonomik kompleksite ve insani gelişme verileri kullanılarak panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizleri uygulanmıştır. Yapılan ekonometrik analizler sonucunda, ekonomik kompleksite ile insani gelişme değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte nedensellik analizi sonuçları, insani gelişmişlik değişkeninden ekonomik kompleksite değişkenine doğru tek yönlü bir panel nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, insani gelişme düzeyindeki artışların ekonomik karmaşıklık düzeyini etkileyebileceğini göstermektedir.

Ferraz vd. (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, ekonomik kompleksite ile insani gelişmişlik arasındaki ilişki hem geleneksel Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi hem de gevşeklik tabanlı etkinlik ölçümü yaklaşımı kullanılarak incelenmiş ve bu yöntemlerden elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır. Araştırmada 50 ülkeye ait veriler analiz kapsamına dâhil edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, geleneksel veri zarflama analizi modelinin özellikle gelişmiş ve yüksek gelirli ekonomiler açısından verimli ülkeleri olduğundan daha fazla etkin gösterme eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur.

Nguyen vd. (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 32 yüksek gelirli ve 20 orta gelirli ekonomi olmak üzere toplam 52 ekonomiden oluşan bir örneklem çerçevesinde patentler ile finansal gelişmenin ekonomik karmaşıklık üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmada, Ekonomik Kompleksite Endeksi'nin temel belirleyicilerini ortaya koyabilmek amacıyla dokuz farklı finansal gelişme endeksi ile patentlere ilişkin üç değişken kullanılmıştır. Analiz sonuçları, patentler, finansal gelişme ve ECI arasında hem çift yönlü nedensellik ilişkisi hem de uzun dönemli bir eşbütünleşme bulunduğunu göstermektedir.

Benhamed ve Abdenmour (2025) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 1998-2021 döneminde 13 Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkesinde ekonomik karmaşıklık ile insani gelişim arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Panel Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli (ARDL) kullanılarak gerçekleştirilen ekonometrik analiz sonuçları, ekonomik karmaşıklık ile insani gelişim arasında uzun dönemde istikrarlı ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

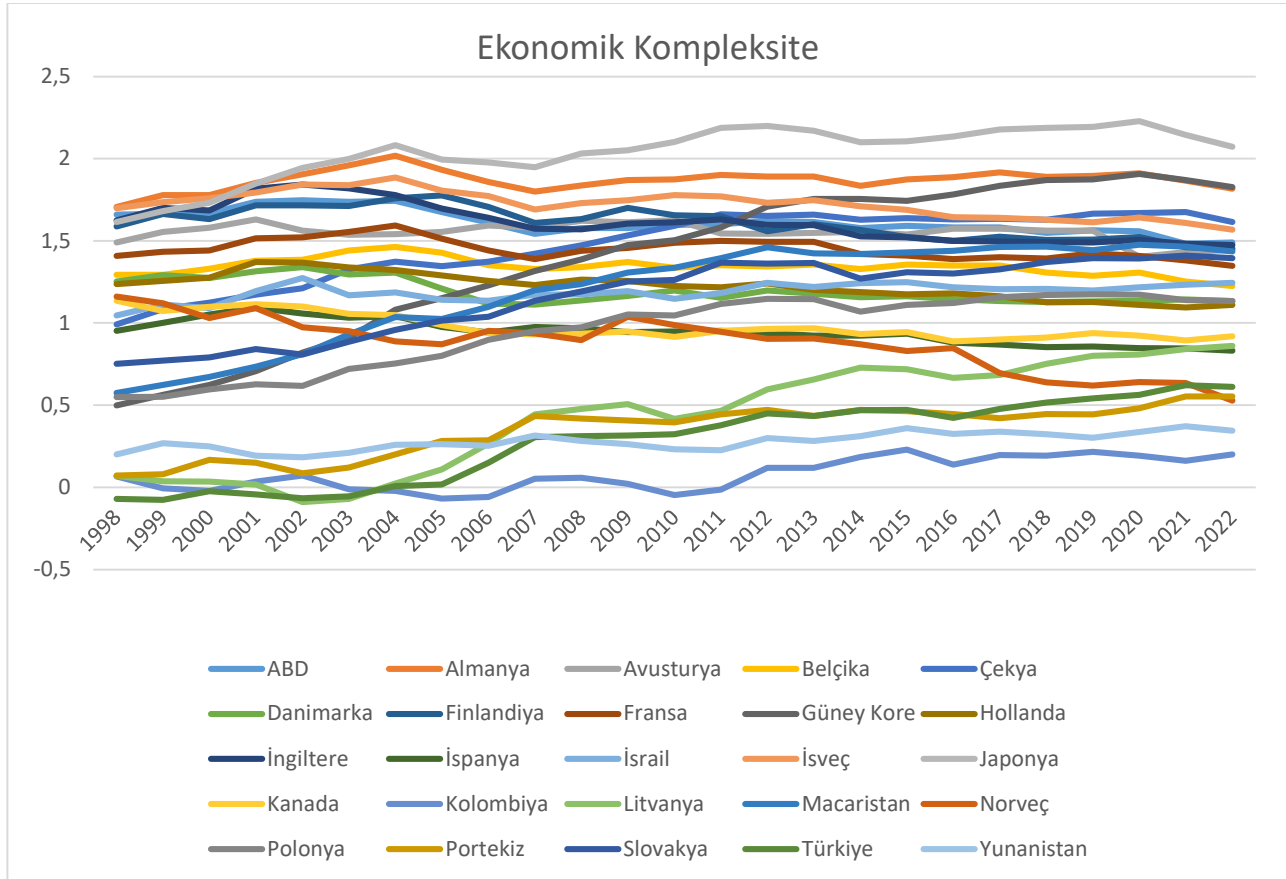
3. SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNİN EKONOMİK KOMPLEKSİTE, İNSANİ GELİŞMİŞLİK VE YENİLİKÇİ TEKNOLOJİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Çalışmada 1998-2022 yılları arasında ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsrail, İsveç, Japonya, Kanada, Kolombiya, Litvanya, Macaristan, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Türkiye, Yunanistan'ın verileri ulaşılabildiğinden bu ülkeler üzerinden karşılaştırma yapılmıştır.

Grafik 1 incelediğinde, özellikle gelişmiş sanayi ekonomilerinin dönem boyunca yüksek ekonomik kompleksite düzeylerini koruduğu görülmektedir. Bu bağlamda Japonya, Almanya, İsveç, ABD ve İngiltere gibi ülkeler üst sıralarda yer almaktadır. Özellikle Japonya'nın 2022 yılında 2,07 düzeyine ulaşarak en yüksek ekonomik kompleksite değerine sahip ülkedir. Almanya da dönem boyunca oldukça yüksek ve istikrarlı bir performans sergilemiştir. Benzer biçimde İsveç ve Finlandiya gibi Kuzey Avrupa ülkeleri de bilgi teknolojileri, inovasyon ve yüksek katma değerli üretim yapıları sayesinde yüksek kompleksite seviyelerini korumuştur. Bazı gelişmekte olan ülkelerin zaman içerisinde önemli bir yapısal dönüşüm

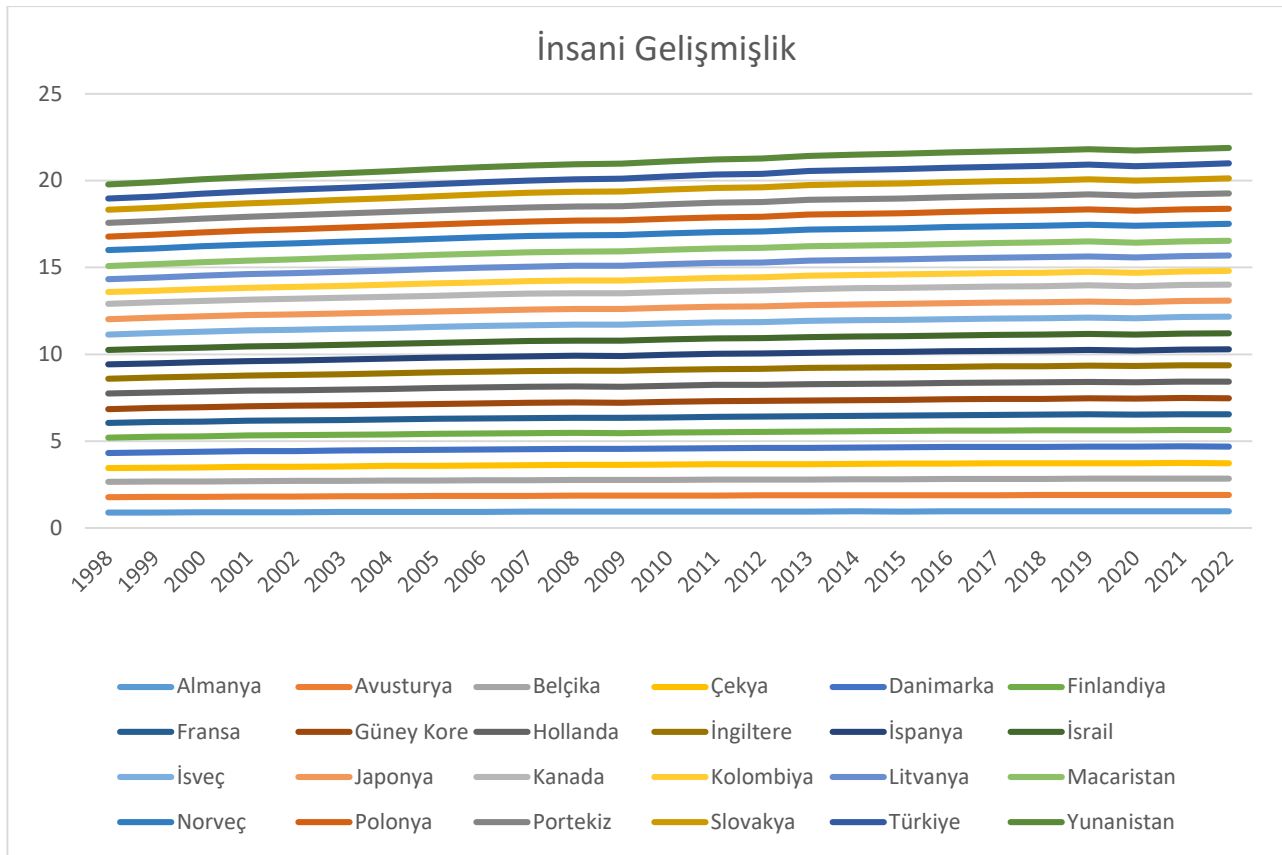
gerçekleştirmiştir. Özellikle Güney Kore, Çekya, Macaristan, Slovakya ve Polonya'nın ekonomik kompleksite değerlerinde belirgin artışlar görülmektedir. Güney Kore'nin 1998 yılında yaklaşık 0,50 seviyesinde bulunan kompleksite değerinin 2022 yılında 1,82 seviyesine yükselmesi, ülkenin teknoloji yoğun sanayi üretimine geçişini açık biçimde göstermektedir. Çekya, Macaristan ve Slovakya'nın özellikle Avrupa Birliği entegrasyonu sonrasında üretim yapılarında sanayi ve teknoloji yoğunlaşmasına yöneldikleri anlaşılmaktadır. Bu ülkelerin otomotiv ve ara malı üretiminde Avrupa değer zincirlerine entegre olması, ekonomik kompleksite düzeylerini artıran önemli faktörlerden biridir.

Grafik 1: OECD Ülkelerinin Ekonomik Kompleksite Endeksi

Kaynak: OEC, 2026

Türkiye'nin verileri incelendiğinde ise ekonomik kompleksite düzeyinin dönem boyunca kademeli bir artış gösterdiği görülmektedir. 1998 yılında negatif değere yakın olan Türkiye'nin ekonomik kompleksite endeksi, 2022 yılında yaklaşık 0,61 seviyesine ulaşmıştır. Bu gelişme, Türkiye ekonomisinin üretim yapısında belirli ölçüde çeşitlenme yaşandığını ve sanayi kapasitesinin arttığını göstermektedir. Özellikle otomotiv, beyaz eşya, makine ve savunma sanayi gibi sektörlerdeki gelişmeler bu yükselişi desteklemiştir. Öte yandan Kolombiya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkelerin ekonomik kompleksite değerlerinin görece düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu ekonomilerin daha sınırlı üretim çeşitliliğine sahip olması ve teknoloji yoğun sektörlerde yeterince uzmanlaşamamasıyla ilişkilendirilebilir. Özellikle doğal kaynak veya hizmet ağırlıklı ekonomik yapıların, kompleksite seviyesini sınırladığı bilinmektedir (Grafik 1)

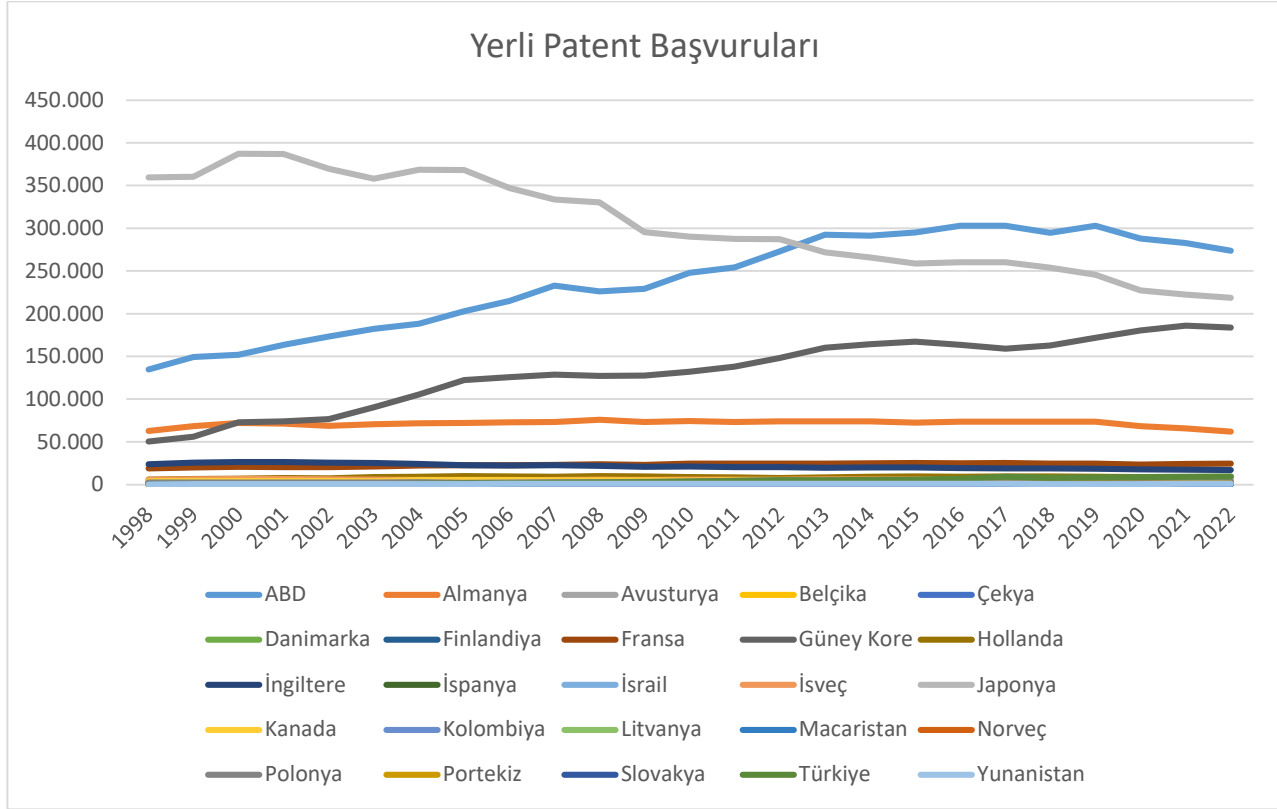
Grafik 2: OECD Ülkelerinin İnsani Gelişmişlik Endeksi**Kaynak:** UNDP, 2026

Grafik 2 genel olarak incelendiğinde, 1998-2022 döneminde ülkelerin büyük çoğunluğunda insani gelişmişlik düzeyinin sürekli arttığı görülmektedir. Bu durum, küresel ölçekte eğitim imkanlarının genişlemesi, sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve gelir seviyelerindeki artış ile ilişkilendirilebilir. Özellikle gelişmiş ülkelerde endeks değerlerinin oldukça yüksek seviyelerde seyrettiği dikkat çekmektedir. Norveç, İsveç, Danimarka, Almanya, Hollanda ve Kanada gibi gelişmiş refah ekonomileri dönem boyunca en yüksek İGE değerlerine sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Örneğin Norveç'in 1998 yılında 0,908 olan insani gelişmişlik düzeyinin 2022 yılında yaklaşık 0,960 seviyelerine yaklaşması, ülkenin sağlık, eğitim ve gelir alanlarında sürdürülebilir bir kalkınma performansı sergilediğini göstermektedir. Benzer şekilde İsveç, Danimarka ve Hollanda gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde de yüksek sosyal refah politikalarının etkisiyle insani gelişmişlik düzeylerinin oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir. ABD, Japonya, İngiltere ve Almanya gibi gelişmiş sanayi ülkeleri de veri seti boyunca yüksek İGE değerlerini korumuştur. Almanya ve İngiltere ise güçlü ekonomik yapıları ve sosyal politika mekanizmaları sayesinde yüksek insani gelişmişlik seviyelerini sürdürmüştür (Grafik 2)

Güney Kore'nin 1998 yılında 0,802 seviyesinde bulunan İGE değerinin yıllar içerisinde hızlı biçimde yükselmesi, ülkenin eğitim yatırımları, teknoloji temelli ekonomik dönüşümü ve yaşam standartlarındaki artış ile açıklanabilir. Güney Kore örneği, sanayileşme ve teknoloji yatırımlarının insani kalkınma üzerindeki olumlu etkisini açık biçimde göstermektedir. Doğu Avrupa ülkeleri olan Polonya, Litvanya, Slovakya, Çekya ve Macaristan'da da önemli gelişmeler dikkat çekmektedir. Bu ülkelerin Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreciyle birlikte ekonomik büyüme, eğitim imkanları ve sağlık hizmetlerinde ilerleme kaydetmeleri, İGE değerlerine olumlu yansımıştır. Özellikle Litvanya ve Polonya'nın dönem boyunca istikrarlı bir yükseliş

sergilediği görülmektedir. Türkiye'nin ise 1998 yılında 0,648 olan İGE değerinin 2022 yılında önemli ölçüde yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu artış, eğitim erişiminin genişlemesi, sağlık hizmetlerinde yaşanan dönüşüm ve kişi başına düşen gelir düzeyindeki artış ile ilişkilendirilebilir. Kolombiya gibi Latin Amerika ülkelerinde de dönem boyunca belirgin bir yükseliş gözlenmiştir. Ancak bu ülkelerin İGE düzeylerinin gelişmiş Avrupa ekonomilerine kıyasla daha düşük kaldığı anlaşılmaktadır (Grafik 2).

Grafik 3: OECD Ülkelerinin Patent Başvuruları

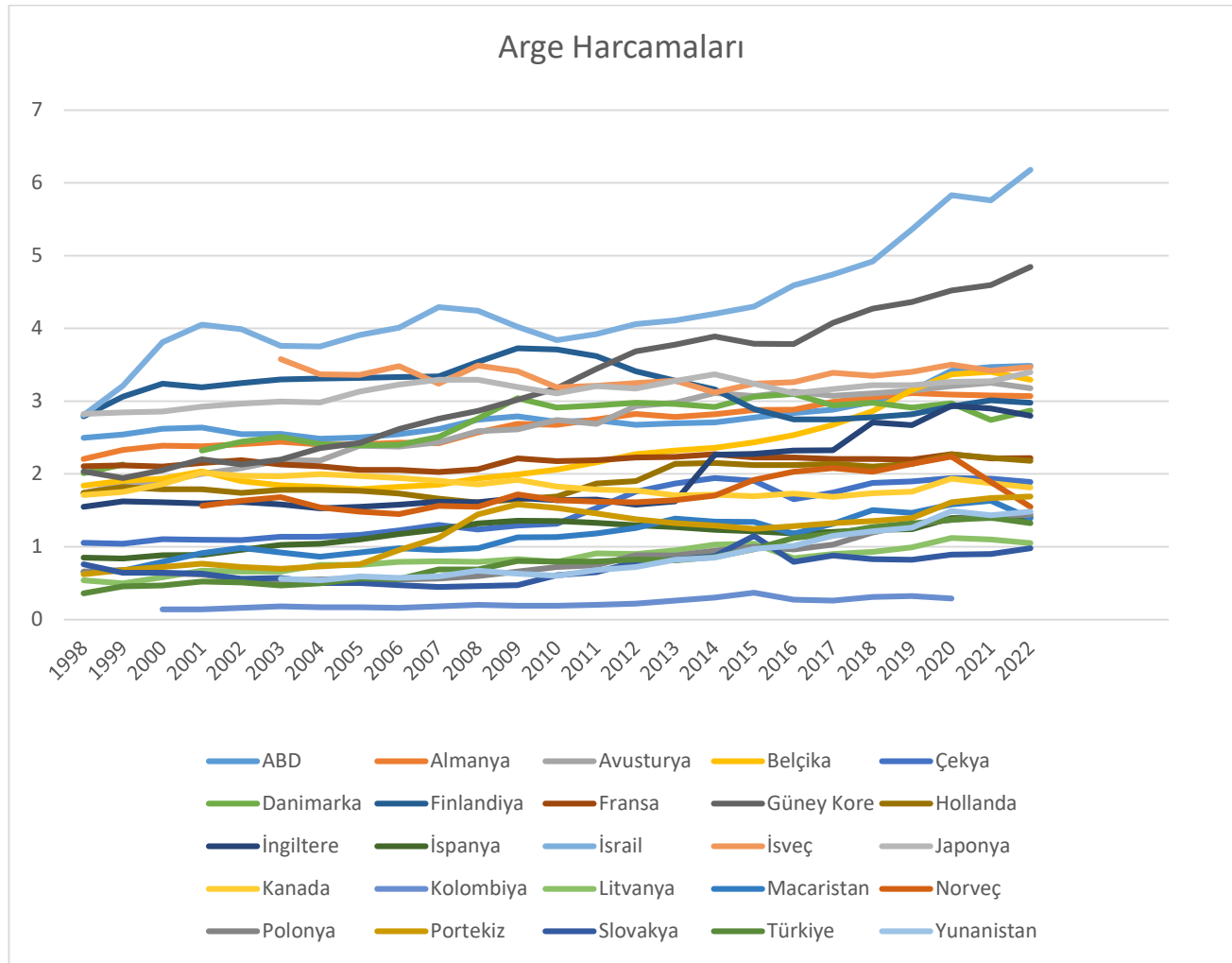
Kaynak: WIPO, 2026

Grafik 3 incelendiğinde, gelişmiş sanayi ülkelerinin dönem boyunca oldukça yüksek patent üretim kapasitesine sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Japonya, ABD, Almanya ve Güney Kore'nin diğer ülkelere kıyasla çok daha yüksek patent sayılarına ulaştığı dikkat çekmektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerin yüksek teknoloji üretimi, Ar-Ge yatırımları ve inovasyon odaklı ekonomik yapılarıyla doğrudan ilişkilidir. Japonya, veri seti boyunca en yüksek patent sayılarına sahip ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. 1998 yılında yaklaşık 359 bin düzeyinde olan patent sayısının, sonraki yıllarda yüksek seviyelerde seyrini sürdürdüğü görülmektedir. ABD de dönem boyunca oldukça yüksek patent sayılarına sahip ülkeler arasında yer almaktadır. 1998 yılında yaklaşık 135 bin olan patent sayısının zaman içerisinde önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Almanya'nın patent performansı incelendiğinde, ülkenin istikrarlı biçimde yüksek patent üretimine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Grafik 3).

Patent sayılarında dikkat çeken ülkelerden biri Güney Kore'dir. 1998 yılında yaklaşık 50 bin düzeyinde bulunan patent sayısının ilerleyen yıllarda belirgin biçimde artması, ülkenin teknoloji odaklı kalkınma stratejisinin başarılı sonuçlarını göstermektedir. Kuzey Avrupa ülkeleri olan İsveç, Finlandiya, Danimarka ve Hollanda'nın da nüfuslarına kıyasla oldukça yüksek patent üretim kapasitesine sahip olduğu görülmektedir.

Doğu Avrupa ülkeleri arasında Polonya, Macaristan, Slovakya ve Çekya'nın dönem boyunca patent sayılarını kademeli biçimde artırdığı görülmektedir. Türkiye'nin patent verileri incelendiğinde, 1998-2022 döneminde dikkat çekici bir artış eğilimi olduğu görülmektedir. 1998 yılında yaklaşık 207 düzeyinde bulunan patent sayısının yıllar içerisinde yükselmesi, Türkiye'nin inovasyon kapasitesinde gelişim yaşandığını göstermektedir. Ancak Türkiye'nin patent performansının gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında hâlen sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Kolombiya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkelerin patent sayılarını artırmalarına rağmen genel olarak düşük patent üretim kapasitesine sahip oldukları görülmektedir (Grafik 3).

Grafik 4: OECD Ülkelerinin Arge Harcamaları (% GSYİH)

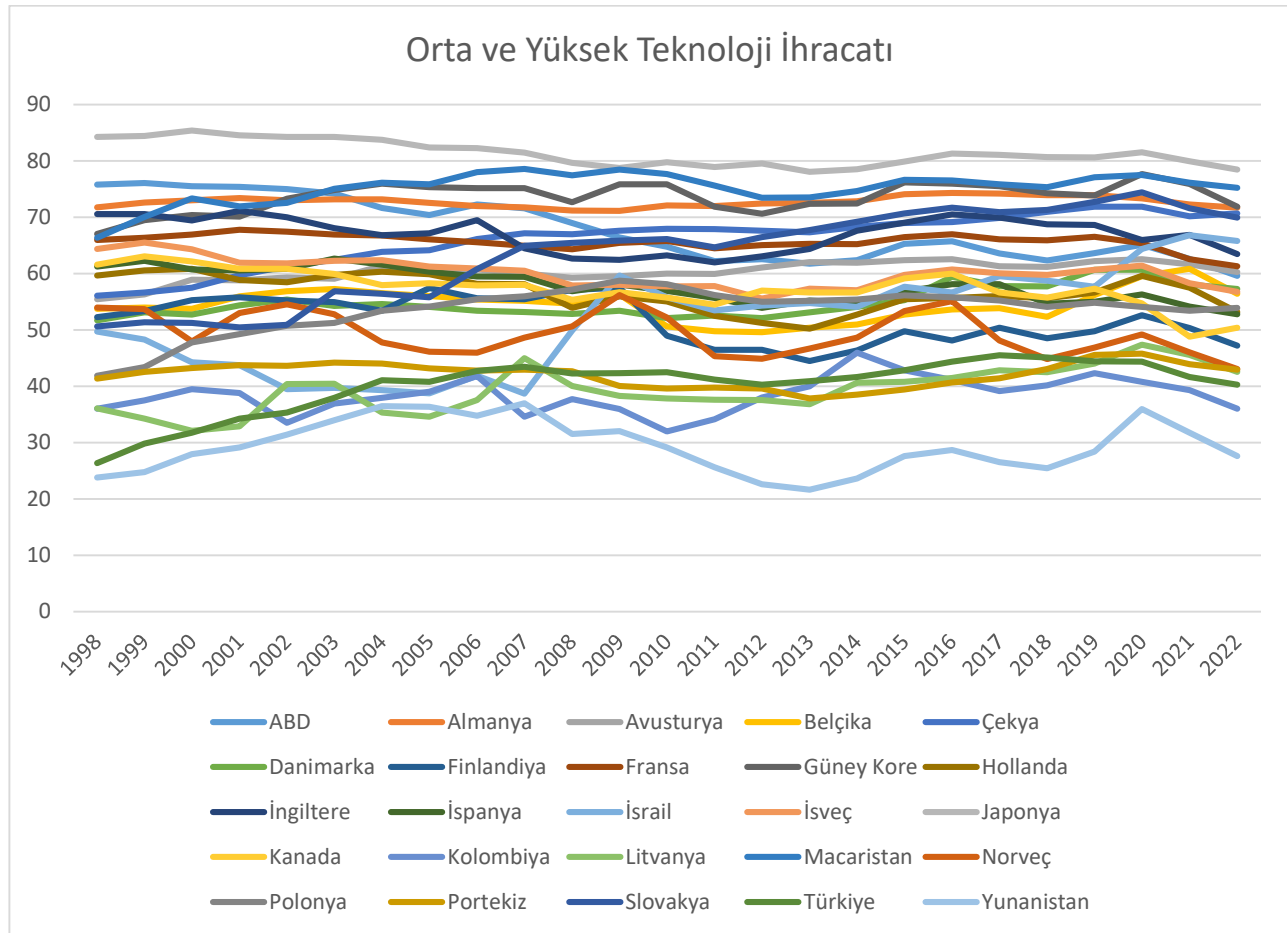

Kaynak: OECD, 2026

Grafik 4 incelendiğinde, 1998-2022 döneminde birçok ülkede Ar-Ge harcamalarının artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durum, küresel ölçekte bilgi ekonomisine geçişin hızlanması, dijital dönüşüm süreçleri ve teknoloji yoğun üretim modellerinin yaygınlaşmasıyla ilişkilendirilebilir. Özellikle gelişmiş ekonomilerin Ar-Ge yatırımlarına sürekli ve yüksek düzeyde kaynak ayırdığı dikkat çekmektedir. Verilerde en dikkat çekici ülkelerden İsrail, Japonya ve Güney Kore'dir. İsrail, Japonya ve Güney Kore'nin Ar-Ge

harcamalarının GSYH içerisindeki payının dönem boyunca oldukça yüksek seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Kuzey Avrupa ülkeleri olan Finlandiya, İsveç ve Danimarka'nın da oldukça yüksek Ar-Ge performansı sergilediği dikkat çekmektedir. ABD, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi gelişmiş sanayi ekonomilerinde de Ar-Ge harcamalarının yüksek ve istikrarlı olduğu görülmektedir. Doğu Avrupa ülkeleri olan Polonya, Çekya, Slovakya ve Macaristan'ın Ar-Ge harcamalarında dönem boyunca artış eğilimi gözlenmektedir. Ancak bu ülkelerin Ar-Ge harcamalarının gelişmiş Batı Avrupa ekonomilerine kıyasla daha düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. Türkiye'nin verileri incelendiğinde, 1998 yılında yaklaşık %0,36 seviyesinde bulunan Ar-Ge harcamalarının zaman içerisinde düzenli biçimde arttığı dikkat çekmektedir. Bu artış, Türkiye'nin teknoloji odaklı üretim kapasitesini geliştirme çabalarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarının gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında hâlen görece düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Kolombiya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkelere ise Ar-Ge harcamalarının dönem boyunca artmasına rağmen genel düzeyin sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır (Grafik 4).

Grafik 5: OECD Ülkelerinin Orta ve yüksek teknoloji ihracatı (% imalat ihracatı)

Kaynak: Worldbank, 2026

Grafik 5 genel olarak incelendiğinde, gelişmiş sanayi ekonomilerinin dönem boyunca oldukça yüksek teknoloji yoğun ihracat oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Japonya, ABD, Almanya, Güney Kore ve İngiltere gibi ülkelerin imalat ihracatlarının büyük bölümünü orta ve yüksek teknoloji ürünlerinin oluşturduğu dikkat çekmektedir ve bu ülkelerin seviyelerini sürekli olarak korudukları gözlemlenmektedir.

Veri setinde dikkat çeken en önemli gelişmelerden biri Güney Kore'nin performansıdır. 1998 yılında yaklaşık %67 seviyesinde bulunan orta ve yüksek teknoloji ihracat oranının ilerleyen yıllarda daha da güçlendiği görülmektedir. Kuzey Avrupa ülkeleri olan İsveç, Finlandiya ve Danimarka'nın da oldukça yüksek teknoloji yoğun ihracat oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Doğu Avrupa ülkeleri olan Çekya, Slovakya, Macaristan ve Polonya'nın da dönem boyunca önemli bir dönüşüm yaşadığı görülmektedir. Özellikle Avrupa Birliği entegrasyonu sonrasında bu ülkelerin otomotiv ve elektronik sektörlerinde Avrupa üretim zincirlerine entegre olmaları, orta ve yüksek teknoloji ihracat oranlarını artırmıştır (Grafik 5)

Türkiye'nin verileri incelendiğinde ise 1998 yılında yaklaşık %26 seviyesinde bulunan orta ve yüksek teknoloji ihracat oranının zaman içerisinde artış eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Kolombiya, Yunanistan ve Norveç gibi ülkelerin orta ve yüksek teknoloji ihracat oranlarının görece düşük seviyelerde kaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerin ekonomik yapılarında doğal kaynaklar, enerji veya hizmet sektörlerinin daha baskın olmasıyla açıklanabilir. (Grafik 5)

1998-2022 dönemine ait 25 ülkenin Ekonomik Kompleksite, İnsani Gelişmişlik Endeksi (HDI), Patent Sayıları, Ar-Ge Harcamaları ve Orta-Yüksek Teknoloji İhracatı verileri birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu göstergeler arasında güçlü ve çok boyutlu bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Veri setleri genel olarak incelendiğinde, ekonomik kompleksite düzeyi yüksek olan ülkelerin aynı zamanda yüksek insani gelişmişlik seviyesine, güçlü Ar-Ge kapasitesine, yüksek patent üretimine ve teknoloji yoğun ihracat yapısına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum, bilgi temelli üretim yapısı ile ekonomik kalkınma arasında karşılıklı ve tamamlayıcı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, ekonomik kompleksite ile insani gelişmişlik, Ar-Ge kapasitesi, patent üretimi ve orta-yüksek teknoloji ihracatı arasında ilişki bulunduğunu göstermektedir. Yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin daha nitelikli insan sermayesi oluşturduğu; bunun da Ar-Ge faaliyetlerini, inovasyonu ve patent üretimini desteklediği görülmektedir. Artan inovasyon kapasitesi ise teknoloji yoğun üretim ve ihracat yapısını güçlendirerek ekonomik kompleksite düzeyini yükseltmektedir. Dolayısıyla söz konusu göstergeler birbirini besleyen bütünsel bir kalkınma mekanizması oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, 1998-2022 dönemine ait veriler, ekonomik kalkınmanın yalnızca gelir artışıyla açıklanamayacağını; bilgi üretimi, insan sermayesi, teknoloji geliştirme kapasitesi ve inovasyon odaklı sanayi yapısının sürdürülebilir büyümenin temel belirleyicileri olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle ekonomik kompleksite düzeyi yüksek ülkelerin, küresel rekabet gücü yüksek, teknoloji yoğun ve yüksek katma değerli üretim yapısına sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle uzun dönemli kalkınma stratejilerinde eğitim, Ar-Ge, patent üretimi ve yüksek teknoloji ihracatını destekleyen politikaların merkezi bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada, seçilmiş 25 OECD ülkesinin 1998-2022 dönemine ait ekonomik kompleksite, insani gelişmişlik endeksi, patent sayıları, Ar-Ge harcamaları ve orta-yüksek teknoloji ihracatı verileri karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve söz konusu göstergeler arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, ekonomik kompleksite düzeyi yüksek olan ülkelerin aynı zamanda daha yüksek insani gelişmişlik seviyesine, güçlü inovasyon kapasitesine, yüksek patent üretimine ve teknoloji yoğun üretim yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, ekonomik kompleksitenin yalnızca üretim çeşitliliğini ifade eden bir gösterge olmadığını aynı zamanda bilgi birikimi, teknolojik gelişmişlik, insan sermayesi ve kurumsal kapasite ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın literatüre katkısı, ekonomik kompleksite, insani gelişmişlik, patent faaliyetleri, Ar-Ge harcamaları ve orta-yüksek teknoloji ihracatı göstergelerini seçilmiş OECD ülkeleri açısından aynı analiz

çerçevesinde birlikte değerlendirmesidir. Böylece söz konusu göstergelerin ülkelerin üretim yapısı ve teknolojik dönüşüm süreçleriyle nasıl birlikte hareket ettiğine ilişkin bütüncül bir değerlendirme sunulmuştur. Bu yönüyle çalışma, ekonomik kompleksitenin yalnızca üretim çeşitliliğiyle değil, aynı zamanda beşerî sermaye ve yenilik kapasitesiyle de yakından ilişkili olduğunu ortaya koyan literatürü desteklemektedir.

Çalışmada özellikle Japonya, Güney Kore, Almanya, İsveç ve Finlandiya gibi ülkelerin yüksek ekonomik kompleksite düzeylerini uzun yıllar boyunca korudukları görülmüştür. Bu ülkelerin yüksek Ar-Ge harcamaları, güçlü patent üretim kapasitesi ve orta-yüksek teknoloji ihracatı performansları sayesinde küresel rekabet avantajı elde ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında Güney Kore, Polonya, Çekya ve Slovakya gibi ülkelerin dönem içerisinde önemli yapısal dönüşüm süreçleri yaşayarak ekonomik kompleksite düzeylerini artırdıkları dikkat çekmektedir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise ekonomik kompleksite, patent üretimi, Ar-Ge harcamaları ve teknoloji yoğun ihracat göstergelerinde ilerleme kaydedilmiş olmakla birlikte gelişmiş OECD ülkelerine kıyasla hâlen belirli yapısal farklılıkların bulunduğu görülmektedir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda ekonomik kompleksitenin artırılmasına yönelik politikaların yalnızca sanayi ve ticaret politikalarıyla sınırlı kalmaması gerektiği değerlendirilmektedir. Eğitim sisteminin niteliğinin artırılması, araştırma altyapısının güçlendirilmesi, üniversite-sanayi iş birliklerinin geliştirilmesi, yüksek teknoloji üretimini desteklenmesi ve fikri mülkiyet ekosisteminin iyileştirilmesi, ülkelerin uzun dönemli rekabet gücünü artıracabilecek temel politika alanları arasında yer almaktadır. Bu nedenle ekonomik kompleksitenin sürdürülebilir biçimde yükseltilmesi, insan sermayesi ve inovasyon kapasitesini birlikte geliştiren bütüncül kalkınma politikalarının uygulanmasını gerektirmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, insani gelişmişlik düzeyindeki artışın nitelikli insan sermayesini güçlendirdiği; bunun da inovasyon kapasitesi, teknoloji üretimi ve ekonomik kompleksite üzerinde olumlu etkiler yarattığı anlaşılmaktadır. Değerlendirmelerimiz Nguyen (2020) ve Çoban (2020) ile paraleldir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için yalnızca ekonomik büyümeye odaklanılması yeterli olmamakta eğitim, sağlık, Ar-Ge yatırımları, patent üretimi ve teknoloji yoğun sanayi politikalarının birlikte ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda ülkelerin uzun dönemli kalkınma stratejilerinde bilgi temelli üretim yapısını destekleyen, inovasyonu teşvik eden ve yüksek katma değerli üretimi artıran politikalara öncelik vermeleri büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Antonelli, C. (2010). The economic complexity of technology and innovation. *Regional Studies*, 44(6), 801-806.
- Arıca, F., & Kurt, U. (2021). The causal linkages of human development index and economic complexity index: a panel analysis for selected OECD countries. *Economic Insights-Trends & Challenges*, (3).
- Benhamed, A., & Abdennour, F. (2025). Economic Complexity and Human Development in MENA Countries: A Panel ARDL Analysis. *Journal of Posthumanism*, 5(6), 589-598.
- Çoban, M. N. (2020). Ekonomik kompleksite ve insani gelişmişlik ilişkisi: E7 ülkeleri için bir analiz. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 467-479.
- Ferrarini, B., & Scaramozzino, P. (2013). *Complexity, specialization, and growth* (No. 344). ADB Economics Working Paper Series.

- Ferraz, D., Fernando H. M., Suarez J. C., Riberio F. C. de O. and Nascimento D. A. R. (2018). "Economic Complexity and Human Development: DEA Performance Measurement in Asia and Latin America". *Gestao Producao*, Sao Carlos, 25 (4), 839-853.
- Ferraz, D., Moralles, H. F., Costa, N. S. D., & Nascimento, D. D. (2022). Economic complexity and human development: comparing standard and slack-based data envelopment analysis models. *CEPAL Review*, 137.
- Hartmann, D. (2014). *Economic complexity and human development: How economic diversification and social networks affect human agency and welfare* (p. 242). Taylor & Francis.
- Hausmann, R. and Hidalgo, A. C. (2010). "Country Diversification Product Ubiquity and Economic Divergence". Faculty Research Working Paper Series, Harvard Kennedy School, No. RWP10-045. 1-43.
- Hausmann, R., Hidalgo, C. A., Stock, D. P., and Yildirim, M. A. (2014). Implied comparative advantage (Working Paper). Cambridge, MA: Center for International Development at Harvard University.
- Hidalgo, C. A. and Hausmann, R. (2009). The building blocks of economic complexity. *PNAS*, 106 (26), 10570-10575.
- Nguyen, C. P., Schinckus, C., & Su, T. D. (2020). The drivers of economic complexity: International evidence from financial development and patents. *International Economics*, 164, 140-150.
- OEC (2026), <https://oec.world/en>.
- OECD (2026), <https://data-explorer.oecd.org/>.
- Soyyigit, S., Eren, E., & Akis, E. (2019). Investigation of the relationship between economic complexity level and human development level: comparison of developed and developing countries. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 6(3), 162-174.
- UNDP (2026), <https://hdr.undp.org/>.
- WIPO (2026), <https://www.wipo.int/portal/en/index.html>.
- Worldbank (2026), <https://data.worldbank.org/>.

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Onur UZMA Meliha ENER
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Onur UZMA
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Onur UZMA

Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Onur UZMA Meliha ENER
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Onur UZMA
CONTRIBUTION RATE	EXPLANATION	CONTRIBUTORS